

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΔΙΚΑΙΟ &
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ**
MASTER IN LAW & ECONOMICS

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:

**“ΟΙ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΟΙ - ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΙ ΚΛΑΔΟΙ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ”**

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: **ΝΙΚΗ - ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΑΒΕΛΛΑ**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: **ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΠΕΚΚΑ - ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ**

Πειραιάς, 2019

Παράρτημα Β: Βεβαίωση Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή (δεύτερη) σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, «Δίκαιο και Οικονομία» με τίτλο **“ΟΙ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΟΙ - ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΙ ΚΛΑΔΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ”** έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

Υπογραφή Μεταπτυχιακής Φοιτήτριας:

Όνοματεπώνυμο: **ΝΙΚΗ - ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΑΒΕΛΛΑ**

Ημερομηνία: **19/4/2019**

Στην οικογένειά μου, στο στήριγμά μου...

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω για την αρωγή της την επιβλέπουσα Καθηγήτριά μου και Διευθύντρια του μεταπτυχιακού προγράμματος “Δίκαιο και Οικονομία - Master in Law and Economics”, κα Βικτωρία Πέκκα - Οικονόμου, η οποία συνέβαλε σημαντικά στη συγγραφή και ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, καθώς και όλους τους Καθηγητές που διαδραμάτισαν ιδιαίτερο ρόλο καθ’ όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού, κάνοντας τα τρία αυτά εξάμηνα δημιουργικά και ενδιαφέροντα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε μία εποχή που η οικονομική ύφεση και η κατάρρευση των περισσότερων οικονομικών κλάδων έχει αγγίξει τις μεγαλύτερες διεθνώς οικονομίες, η Ελλάδα πώς θα μπορούσε να ανασυγκροτηθεί και να οδηγηθεί σε “τροχιά ανάπτυξης”; Πώς θα μπορούσε η χώρα μας να αναστρέψει την υπάρχουσα οικονομική πραγματικότητα ανεργίας ύψους 22%, ελλειμματικού Α.Ε.Π. και μειωμένων εξαγωγών - πρωτογενούς παραγωγής; Ποιοι είναι οι τομείς που έχουν τη δυναμική να παρέχουν κίνητρα για επενδύσεις και να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των νέων εργαζομένων και επιστημόνων; Η απάντηση των ερωτημάτων αυτών, σήμερα, κρίνεται απαραίτητη. Ο επαναπροσδιορισμός της χώρας ως ενός υγιούς οικονομικού περιβάλλοντος - μοντέλου επιτάσσει την αξιοποίηση των τομέων που μπορούν να συμβάλλουν σε μια οικονομία ευκαιριών και κρατικών εσόδων. Η ανάγκη μείωση της ανεργίας, η αύξηση των εξαγωγών και η σταδιακή δημιουργία ενός πλεονασματικού ΑΕΠ έχουν οδηγήσει τους σύγχρονους μελετητές - επιστήμονες στη συνεχή αναζήτηση των κλάδων αυτών, μέσω των οποίων η ελληνική οικονομία θα μπορέσει να ανακάμψει. Όμως και πάλι τίθενται ερωτήματα: Ποια είναι η έννοια της ανάπτυξης; Ποιες οι ενδείξεις - χαρακτηριστικά οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας μιας χώρας; Και ποια είναι με ακρίβεια η οικονομική συγκυρία απ’ την οποία διέρχεται η χώρα μας; Απαντώντας τα ερωτήματα αυτά, θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε τόσο την σημερινή οικονομική πραγματικότητα από την οποία επιθυμούμε να “αποδράσουμε”, όσο και την οικονομική πραγματικότητα στην οποία επιθυμούμε να φτάσουμε. Όχημα της προσπάθειας αυτής, οι οικονομικοί κλάδοι με προοπτική, οι λεγόμενοι αναδυόμενοι - αναπτυσσόμενοι κλάδοι της οικονομίας μας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....VII

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....IX

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ, ΣΗΜΑΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ

1.1.	Εισαγωγή.....	1
1.2.	Οικονομικές διακυμάνσεις - Οικονομικοί κύκλοι.....	1
1.2.1.	Οι φάσεις ενός οικονομικού κύκλου.....	2
1.2.2.	Τα αίτια των οικονομικών κύκλων.....	3
1.3.	Τελικά, ποια η έννοια - σημασία της οικονομικής ανάπτυξης; (Θεωρίες, Δείκτης Α.Ε.Π. & Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης).....	3
1.3.1.	Νεοκλασική & Μαρξιστική - Ριζοσπαστική θεωρία.....	4
1.3.2.	Νέος ορισμός της έννοιας της οικονομικής ανάπτυξης - Αποτίμηση.....	6
1.3.3.	Δείκτης Α.Ε.Π. (Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν - Gross National Product) & Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (United Nations Human Development Index).....	7
1.4.	Οικονομικοί δείκτες.....	8
1.4.1.	Βασικοί οικονομικοί δείκτες.....	8
1.4.1.1.	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.Ε.Π) ή Gross National Product (G.N.P.) & Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) ή Gross Domestic Product (G.D.P.).....	8
1.4.1.2.	Ανεργία.....	14
1.4.1.3.	Εξαγωγές.....	19
1.4.2.	Άλλοι οικονομικοί δείκτες.....	23
1.4.2.1.	Βιομηχανική παραγωγή, Παραγγελίες προϊόντων & Λιανικές πωλήσεις.....	23
1.4.2.2.	Κρατικός προϋπολογισμός.....	23
1.4.2.3.	Κτηματαγορά.....	24
1.4.2.4.	Κατανάλωση.....	24
1.4.2.5.	Εγχώρια μακροοικονομική κατάσταση.....	24
1.4.2.6.	Αγορά εργασίας.....	25
1.4.2.7.	Πληθωρισμός.....	25

1.5.	Συμπεράσματα.....	25
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....		27
2.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ	
2.1.	Εισαγωγή.....	29
2.2.	Η οικονομία τα χρόνια της κρίσης.....	29
2.2.1.	2008: Η εκδήλωση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης.....	29
2.2.2.	Η οικονομία από το 2009 και μετά - Ευρωπαϊκές χώρες & Μηχανισμοί στήριξης.....	30
2.2.3.	Η Ελλάδα της κρίσης.....	31
2.3.	Η Ελλάδα του σήμερα.....	34
2.3.1.	Διεθνής αξιολόγηση.....	35
2.3.2.	Αξιολόγηση εκ των έσω.....	37
2.3.3.	Θεμελιώδη αναπτυξιακά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας.....	41
2.3.3.1.	Η αποθάρρυνση επενδύσεων και μεγάλων επιχειρηματικών μονάδων.....	42
2.3.3.2.	Μεγάλος και μη αποδοτικός δημόσιος τομέας.....	42
2.3.3.3.	Έλλειμμα ευελιξίας και ευρείας συμμετοχής στην αγορά εργασίας.....	43
2.3.3.4.	Δύσβατο νομικό και οικονομικό σύστημα.....	44
2.3.3.5.	Εκτεταμένη παραοικονομία.....	44
2.4.	Συμπεράσματα.....	45
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....		46
3.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΑΥΡΙΟ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΚΛΑΔΟΙ ΜΕ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ	
3.1.	Εισαγωγή.....	47
3.2.	Κύριοι κλάδοι.....	47
3.2.1.	Τουρισμός.....	47
3.2.1.1.	Στρατηγικές προτεραιότητες.....	48

3.2.1.2.	Εκτιμήσεις και έρευνες για τον τομέα του τουρισμού από τους ειδικούς.....	49
3.2.1.3.	Κρουαζιέρα: Ευκαιρίες και προοπτικές.....	51
3.2.2.	Ενέργεια.....	58
3.2.3.	Βιομηχανία - Μεταποίηση τροφίμων.....	60
3.2.4.	Αγροτική παραγωγή - Γεωργικές καλλιέργειες.....	62
3.2.5.	Λιανικό και χονδρικό εμπόριο.....	64
3.3.	Αναδυόμενοι αστέρες.....	65
3.3.1.	Παραγωγή γενόσημων φαρμάκων.....	66
3.3.2.	Ιχθυοκαλλιέργειες.....	68
3.3.3.	Ιατρικός τουρισμός.....	69
3.3.4.	Φροντίδα για την τρίτη ηλικία και τους χρόνια ασθενείς.....	72
3.3.5.	Δημιουργία περιφερειακών διαμετακομιστικών κόμβων.....	73
3.3.6.	Διαχείριση αποβλήτων.....	74
3.4.	Δευτερεύοντες αναδυόμενοι αστέρες.....	75
3.4.1.	Εξειδικευμένες κατηγορίες τροφίμων.....	75
3.4.2.	Δημιουργία στοχευμένων προγραμμάτων κλασικών σπουδών.....	76
3.5.	Η Έρευνα ως μέσο ανάπτυξης.....	76
3.5.1.	Καινοτομία.....	77
3.5.2.	Η καινοτομία στη χώρα μας.....	78
3.5.3.	Προτάσεις για την καινοτομία στην Ελλάδα.....	80
3.5.3.1.	Νομοθετικό και Κανονιστικό Περιεχόμενο.....	80
3.5.3.2.	Έρευνα και Ανάπτυξη.....	83
3.5.3.3.	Εκπαίδευση.....	85
3.5.3.4.	Χρηματοδότηση.....	87
3.5.3.5.	Δικτύωση.....	89
3.5.3.6.	Κοινωνία.....	91
3.6.	Συμπεράσματα.....	93
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	95

4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΧΩΡΕΣ ΠΟΥ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΑΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ - ΠΩΣ ΟΔΗΓΗΘΗΚΑΝ ΣΕ ΤΡΟΧΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

4.1.	Εισαγωγή.....	97
4.2.	Case Study: Πώς η Βραζιλία καταπολέμησε τη φτώχεια.....	97
4.3.	Κύπρος: Πώς κατάφερε να μπει σε τροχιά ανάπτυξης μετά τη σφοδρή κρίση που βίωσε;.....	100

4.4. Συμπεράσματα.....	106
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	108
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	109

ΠΙΝΑΚΕΣ

Σελ.

Πίνακας 1.1.: Ο πίνακας αναφέρεται στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) των πιο βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών του κόσμου (G7/Major Advanced Economies), σύμφωνα με έρευνα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (International Monetary Fund), για τα έτη 2014 - 2017. Τα γκρι πεδία αναφέρονται σε προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.....**12**

Πίνακας 1.2.: Ο πίνακας αναφέρεται στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) των χωρών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με έρευνα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (International Monetary Fund), για τα έτη 2014-2017. Τα γκρι πεδία αναφέρονται σε προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.**13**

Πίνακας 1.3.: Στον πίνακα παρουσιάζονται οι δείκτες ανεργίας στις πλέον βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες (G7 - Major Advanced Economies), για τα έτη 2014 - 2017, και εκφράζονται σε ποσοστά της συνολικής εργατικής δύναμης. Τα γκρι πεδία αναφέρονται σε προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.....**17**

Πίνακας 1.4.: Στον πίνακα παρουσιάζονται οι δείκτες ανεργίας στις χώρες - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για τα έτη 2014 - 2017, και εκφράζονται σε ποσοστά της συνολικής εργατικής δύναμης. Τα γκρι πεδία αναφέρονται σε προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.....**18**

Πίνακας 1.5.: Στον πίνακα αποτυπώνεται το επίπεδο της εξαγωγικής δραστηριότητας των 20 πρώτων χωρών - εξαγωγέων παγκοσμίως, όπως αυτές διαμορφώθηκαν κατά το έτος 2016.....**22**

ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΑΠΑ	Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία
ΕΟΤ	Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού
ΙΝΣΕΤΕ	Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
ΙΟΒΕ	Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΣΕΤΕ	Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
ESM	European Stability Mechanism

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ, ΣΗΜΑΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ

1.1. Εισαγωγή

Στα πλαίσια της προσπάθειας σκιαγράφησης των τομέων που εξακολουθούν να αναπτύσσονται και να αναδύονται στην ελληνική οικονομική πραγματικότητα, αξίζει να ξεκινήσουμε από τα βασικά, εξετάζοντας ευρύτερα την οικονομία, τις διακυμάνσεις από τις οποίες διέρχεται, καθώς και την πολυπόθητη φάση της ανόδου, την ανάπτυξη. Το βασικό ερώτημα που τίθεται εδώ είναι πώς εξελίσσεται η οικονομία μίας χώρας, από ποια στάδια περνά και πώς καταλήγουμε στην οικονομική ανάπτυξη. Όμως, ποια η έννοια της ανάπτυξης; Πώς έχει ερμηνευτεί και οριστεί από τους μελετητές στο πέρασμα των χρόνων; Ποιες θεωρίες έχουν αναπτυχθεί; Και ποια η σημασία και η αξία της πολυσυζητημένης έννοιας της ανάπτυξης για την οικονομία μίας χώρας; Τι σημαίνει δηλαδή πραγματικά; Τα ερωτήματα αυτά θα απαντήσουμε στο παρόν κεφάλαιο, εξετάζοντας τα στάδια και τις θεωρίες της πολυδιάστατης αυτής έννοιας, αποτιμώντας την σημασία της και καταλήγοντας στους πλέον σημαντικούς παράγοντες - δείκτες που λαμβάνονται υπόψιν και καθορίζουν το αναπτυξιακό επίπεδο κάθε οικονομίας, όπως είναι το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, τα επίπεδα ανεργίας και οι εξαγωγές.

1.2. Οικονομικές διακυμάνσεις - Οικονομικοί κύκλοι

Η οικονομία δεν χαρακτηρίζεται από στασιμότητα. Αντιθέτως, όλα τα μεγέθη της (επίπεδο εισοδήματος, απασχόλησης, ανεργίας, τιμών, εξαγωγών, κ.τ.λ.) μεταβάλλονται συνεχώς και διαχρονικά. Η παραγωγή, το εισόδημα και η απασχόληση, δηλαδή η οικονομική δραστηριότητα άλλοτε αυξάνεται γρήγορα, άλλοτε αργά και άλλοτε μειώνεται. Οι μεταβολές αυτές ονομάζονται οικονομικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι και κινούνται συνεχώς κυκλικά, με διαφορετική κάθε φορά ένταση και διάρκεια. Τα στάδια από τα οποία περνάει η

οικονομία στη διάρκεια του κύκλου έχουν, βέβαια, κοινά χαρακτηριστικά και ονομάζονται φάσεις του οικονομικού κύκλου.

Κατά τη διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου, η οικονομία διέρχεται από δύο κύριες φάσεις: τη φάση της ανόδου / άνθησης και τη φάση της καθόδου / ύφεσης. Η μετάβαση από την άνοδο στην κάθοδο και αντίστροφα δε γίνεται ποτέ απότομα, αντίθετα απαιτεί χρόνο. Επίσης, περνάει από τη φάση της κρίσης, την κορυφή του οικονομικού κύκλου. [G. N. Mankiw, M. P. Taylor, 2010]

1.2.1. Οι φάσεις του οικονομικού κύκλου

Αρχικά, έχουμε τη φάση της ύφεσης, κατά την οποία παρατηρείται εκτεταμένη ανεργία, έλλειψη επενδύσεων και ανεπαρκής ζήτηση καταναλωτικών αγαθών. Οι επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται από αχρησιμοποίητη ή πλεονάζουσα παραγωγική δυναμικότητα. Η παραγωγή και το εισόδημα βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδό τους. Οι τιμές, αν δε μειώνονται, τουλάχιστον δεν αυξάνονται ή αυξάνονται ελάχιστα και τα κέρδη των επιχειρήσεων είναι χαμηλά. Πολλές επιχειρήσεις έχουν ζημιές αντί για κέρδη. Το επιχειρηματικό κλίμα δεν είναι ευνοϊκό για επενδύσεις και γενικώς, επικρατεί απαισιοδοξία για το οικονομικό μέλλον. Όσο πιο έντονα τα συμπτώματα αυτά, τόσο πιο βαθιά η ύφεση. Αντίστοιχης έντασης ήταν η ύφεση του 1930, η οποία έπληξε τις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες και κυρίως τις ΗΠΑ. Η φάση της ύφεσης, ωστόσο, κάποτε τελειώνει.

Κατά τη φάση της άνθησης / ανόδου, επικρατεί αύξηση της παραγωγής, του εισοδήματος και της απασχόλησης, πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα και υποαπασχολούμενοι παραγωγικοί συντελεστές. Αυξάνεται η συνολική ζήτηση, η παραγωγή και τα κέρδη. Δημιουργείται, επομένως, ευνοϊκό κλίμα για επενδύσεις. Στο στάδιο αυτό, αρχίζουν να εμφανίζονται και οι πρώτες αυξήσεις των τιμών.

Η τάση για αύξηση των τιμών είναι πιο έντονη, καθώς η οικονομία πλησιάζει το επίπεδο της πλήρους απασχόλησης. Εμφανίζονται ελλείψεις σε ορισμένες κατηγορίες εξειδικευμένης εργασίας και αργότερα σε εργατικό δυναμικό. Δυσχεραίνεται η αύξηση της παραγωγής, το κόστος αυξάνεται και οι τιμές αυξάνονται. Η οικονομία βρίσκεται στην κορυφή του κύκλου, στο τελευταίο στάδιο της ανοδικής της πορείας. Η οικονομία είναι πιο ευάλωτη

ώστε να ανακοπεί η ανοδική της πορεία. Αν αυτό συμβεί, τότε επέρχεται η κρίση και η οικονομία εισέρχεται στη φάση της καθόδου. [G. N. Mankiw, M. P. Taylor, 2010]

Τα φαινόμενα στη φάση της καθόδου είναι τα αντίθετα από αυτά που επικρατούν κατά την ανοδική πορεία της οικονομίας. Μείωση κατανάλωσης, στασιμότητα ή μείωση επενδύσεων, μείωση εισοδήματος και απασχόλησης. Άλλες φορές η φάση της καθόδου τελειώνει γρήγορα, και άλλες φορές οδηγεί σε παρατεταμένη ύφεση. [G. N. Mankiw, M. P. Taylor, 2010]

1.2.2. Τα αίτια των οικονομικών κύκλων

Οι οικονομολόγοι, στην προσπάθεια τους να ερμηνεύσουν το φαινόμενο των οικονομικών διακυμάνσεων, ανέπτυξαν διάφορες θεωρίες. Σε ορισμένες, η γενεσιουργός αιτία εντοπίζεται σε εξωτερικούς παράγοντες (π.χ. εφευρέσεις με τεχνολογικές και οικονομικές εφαρμογές, πόλεμοι, πολιτικά και τυχαία συμβάντα). Άλλες θεωρίες, πάλι, αναφέρονται σε παράγοντες μέσα από το ίδιο το οικονομικό σύστημα (π.χ. θεωρίες που αναγάγουν τον οικονομικό κύκλο σε καθαρά νομισματικό φαινόμενο, αποτέλεσμα δηλαδή της κακής διαχείρισης της προσφοράς χρήματος από τις νομισματικές αρχές, όπως επίσης και οι θεωρίες της υποκατανάλωσης ή υπερεπένδυσης). [G. N. Mankiw, M. P. Taylor, 2010]

1.3. Τελικά, ποια η έννοια - σημασία της οικονομικής ανάπτυξης; (Θεωρίες, Δείκτης Α.Ε.Π. & Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης)

Η έννοια της ανάπτυξης εκφράζει την επίτευξη ή την επιδίωξη θετικών μεταβολών στα βασικά συστατικά στοιχεία της οικονομικοκοινωνικής δραστηριότητας. Η ανάπτυξη αυτή μπορεί να αναφέρεται στον ποσοτικό, ποιοτικό, δομικό ή ιδεολογικό χαρακτήρα των μεταβολών αυτών. [Βασιλόπουλος Γ., Μπιλά Α., 1995]

Ορισμός ευρείας αποδοχής σχετικά με την έννοια της ανάπτυξης δεν υφίσταται. Ως ανάπτυξη, ωστόσο, θα μπορούσαμε να ονομάσουμε μία οργανική διαδικασία, η οποία περιλαμβάνει οικονομικούς, κοινωνικούς, και πολιτιστικούς παράγοντες που επηρεάζουν ο

ένας τον άλλο. Σε άλλες περιπτώσεις, μπορεί μία χώρα να αναλαμβάνει την ανάπτυξη της σύμφωνα με τις αξίες και τους σκοπούς του λαού της. Σε άλλες περιπτώσεις, εφόσον οι στόχοι και τα προβλήματα αφορούν στη γενικότερη ανάπτυξη, μπορούμε να κάνουμε λόγο για παγκόσμια ανάπτυξη. [Ρέππας Π., 1991]

Υπό άλλο πρίσμα, ως οικονομική ανάπτυξη χαρακτηρίζεται μία πολυδιάστατη διαδικασία, η οποία οδηγεί στην ικανοποίηση των βασικών αναγκών του ανθρώπου, ενισχύει τον αυτοσεβασμό του και το σεβασμό του κοινωνικού συνόλου μέσα στο οποίο ζει και επαυξάνει τη δυνατότητα υλικών επιλογών του. Αντίστοιχα, μία χώρα ή μια οικονομία, σύμφωνα με τον βαθμό ανάπτυξής της, μπορεί να χαρακτηριστεί αναπτυσσόμενη, υπανάπτυκτη, υπαναπτυσσόμενη, παραδοσιακή, σύγχρονη, πλούσια, φτωχή, ενώ συχνά χρησιμοποιείται ο όρος 1ος Κόσμος και 3ος Κόσμος. [Τσακλόγλου Πάνος, 2017]

Η οικονομική ανάπτυξη είναι ένα φαινόμενο που απασχολεί τον άνθρωπο από την αρχή της ιστορίας του. Θεωρητικά όμως αναπτύχθηκε μόλις τον 18ο αιώνα. Υπήρξαν δύο οικονομικές θεωρίες : η νεοκλασική και η μαρξιστική.

1.3.1. Νεοκλασική & Μαρξιστική - Ριζοσπαστική θεωρία

Αφετηρία της νεοκλασικής θεωρίας αποτελεί το υπόδειγμα οικονομικής μεγέθυνσης, το οποίο παρουσιάστηκε από τον Robert Solow (Solow Growth Model), έναν από τους σπουδαιότερους οικονομολόγους, και το οποίο δημοσιεύτηκε το 1956 στο Quarterly Journal of Economics, οικονομικό περιοδικό του Πανεπιστημίου του Harvard. [Solow Robert, 1956]. Για το άρθρο του αυτό, ο Robert Solow βραβεύτηκε με Βραβείο Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών το 1987. Την ίδια χρονιά δημοσιεύθηκε κι ένα παρεμφερές άρθρο του Trevor Swan στο επιστημονικό περιοδικό Economic Record [Swan, Trevor W., November 1956]. Για τον λόγο, αυτό συχνά συναντάμε την αναφορά στο υπόδειγμα Solow - Swan.

Το υπόδειγμα Solow - Swan μελετά το φαινόμενο της οικονομικής μεγέθυνσης και αποτελεί σημείο αναφοράς για τις διάφορες οικονομικές θεωρίες οικονομικής μεγέθυνσης που αναπτύχθηκαν στη συνέχεια. Σύμφωνα με αυτό, η συσσώρευση του κεφαλαίου εξαρτάται θετικά από το ποσοστό αποταμίευσης. Η συσσώρευση κεφαλαίου ανά εργαζόμενο συνεχίζεται έως ότου οι αποταμιεύσεις κεφαλαίου ανά εργαζόμενο εξισωθούν με τις αποσβέσεις και τις επιπλέον επενδύσεις που απαιτούνται για να διατηρηθεί σταθερός ο λόγος

κεφαλαίου - εργασίας. Η οικονομική μεγέθυνση θεωρείται εξωγενής και ισούται με τον ρυθμό αύξησης του πληθυσμού συν τον ρυθμό αύξησης της αποδοτικότητας της εργασίας. Το κατά κεφαλήν προϊόν αυξάνεται με τον ρυθμό αύξησης της αποδοτικότητας της εργασίας, ο οποίος εξαρτάται από την τεχνολογική πρόοδο. [Αλογοσκούφης Γ., 2013]

Ευρύτερα, σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία, πατριάρχης της οποίας θεωρείται ο μεγάλος διανοητής Α. Smith, “η φυσική προσπάθεια κάθε ατόμου να βελτιώσει τη κατάστασή του, όταν την διαπραγματεύεται με ελευθερία και ασφάλεια, είναι μία τόσο ισχυρή αρχή, που από μόνη της και χωρίς οποιαδήποτε βοήθεια είναι ικανή όχι μόνο να οδηγήσει τη κοινωνία στον πλούτο και την ευημερία, αλλά να υπερπηδήσει εκατοντάδες άσχετα εμπόδια, με τα οποία πολύ συχνά επιβαρύνει τις λειτουργίες της η μωρία των ανθρώπινων νόμων”. Σε αυτά τα πλαίσια, “κάθε άτομο καταβάλλει συνεχώς προσπάθειες να βρει τη πιο προσοδοφόρα απασχόληση για οποιοδήποτε κεφάλαιο διαθέτει. Αυτό που έχει υπόψη του είναι το δικό του όφελος και όχι αυτό της κοινωνίας”. Πρώτιστος, λοιπόν, σκοπός του ανθρώπου είναι η μεγιστοποίηση της ατομικής χρησιμότητας και ευημερίας, μέσω κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών που βρίσκονται σε απεριόριστη ποικιλία, όπως εξάλλου και οι ανάγκες του. Ταυτόχρονα, όμως, επιδιώκει και την ελαχιστοποίηση του κόπου και της δυσαρέσκειας, δηλαδή της εργασίας. Αυτή ακριβώς την αρχή διαπνέει ολόκληρη η θεωρία της κλασικής πολιτικής οικονομίας: Μεγιστοποίηση του κέρδους και ελαχιστοποίηση του κόστους, μεγιστοποίηση της χρησιμότητας και ελαχιστοποίηση της δυσαρέσκειας. [Ρέππας Π., 2003], [Παντελίδης Π. - Γιαννέλης Δ., 2014], [G. N. Mankiw, Mark P. Taylor, 2010]

Σε αντίθεση με τη νεοκλασική, έρχεται η ριζοσπαστική θεωρία. Σύμφωνα με αυτή, ο άνθρωπος έχει τις ίδιες ανάγκες, αλλά για να τις ικανοποιήσει δε δρα μόνος του, αλλά σε ομάδες, μαζί με άλλους. Το άτομο εξαρτάται και αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου συνόλου. Ο άνθρωπος είναι ζώο πολιτικό, όχι απλά εξωστρεφές κοινωνικό ζώο, αλλά ζώο που δε μπορεί να εξατομικευτεί, παρά μόνο μέσα στη κοινωνία. Γενικότερα, η μαρξιστική θεωρία, η οποία πήρε το όνομά της από τον Κ. Marx, πρεσβεύει ότι σκοπός είναι ο ίδιος ο άνθρωπος και όχι η αλλοτρίωση αυτού και της ίδιας της κοινωνίας. Η οικονομική ανάπτυξη, λοιπόν, μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω μιας «καλής κοινωνίας».

Για τη νεοκλασική θεωρία, η οικονομική ανάπτυξη συντελείται όταν αυξάνεται η παραγωγή αγαθών, όταν δηλαδή αυξάνεται το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν και ιδιαίτερα το κατά κεφαλή Α.Ε.Π. Η θεωρία δεν ενδιαφέρεται άμεσα για παράγοντες όπως η φτώχεια, η ανεργία κλπ. Γιατί με τη πάροδο του χρόνου τα οφέλη από την αύξηση του παραγόμενου προϊόντος θα διαχυθούν σ’ όλες τις κοινωνικές τάξεις εξασφαλίζοντας απασχόληση και αύξηση εισοδήματος και στους πιο φτωχούς. Η οικονομική μεγέθυνση (αύξηση του Α.Ε.Π.)

μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω του βιομηχανικού τομέα που θεωρείται ο πιο παραγωγικός και συμβάλλει στην ταχύτερη αύξηση του προϊόντος, της απασχόλησης και της τεχνολογίας. Γι' αυτό και μέχρι τα τέλη του 1960, οι όροι «οικονομική ανάπτυξη» και «οικονομική μεγέθυνση και εκβιομηχάνιση» ήταν, στη καθημερινή χρήση, εννοιολογικά ταυτόσημοι. Η ορθότητα αυτής της αντίληψης επιβεβαιώνεται από το ιστορικό παράδειγμα των πλούσιων αναπτυσσόμενων χωρών, πριν και μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι χώρες αυτές ήταν ανεπτυγμένες γιατί είχαν πετύχει την εκβιομηχάνισή τους. Άρα, και οι φτωχές χώρες δεν είχαν παρά να ακολουθήσουν το παράδειγμα των αναπτυσσόμενων και να επιδιώξουν την άμεση και ταχύρυθμη εκβιομηχάνισή τους. Το "πείραμα" εφαρμόστηκε σε πολλές φτωχές χώρες αλλά τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα. Κάποιες εμφάνισαν υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης της τάξης του 5% αλλά σε ακόμα περισσότερες οι ρυθμοί ήταν πολύ μικρότεροι, ακόμα και αρνητικοί.

Οι οικονομίες της Δύσης, κατά το νεοκλασικό παράδειγμα, κατηγορούνται ότι διαστρεβλώνονται σ' ένα σύστημα καπιταλιστικής οικονομίας με μοναδικό σκοπό την επιδίωξη της οικονομικής μεγέθυνσης, όπως αυτή εκφράζεται από το Α.Ε.Π. Ωστόσο, και η εφαρμογή της μαρξιστικής θεωρίας δε φέρνει τα επιθυμητά από τον πρεσβευτή της, αποτελέσματα. Πρακτικά, η μαρξιστική θεωρία έχει μεταμορφωθεί σ' ένα μοντέλο όπου η μεγαλύτερη έμφαση δίνεται στην ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και, ιδιαίτερα, από εκείνο το μέρος της κοινωνίας που ονομάζεται κράτος. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι και στις δύο θεωρίες υπάρχουν βασικά σημεία που απαιτούν περαιτέρω ανάλυση. Απέστρεψαν το ενδιαφέρον τους απ' τον άνθρωπο ως κοινωνική οντότητα. Η πρώτη εστίασε το ενδιαφέρον της στο μέγεθος της παραγωγής, ενώ η δεύτερη στον έλεγχο παραγωγής. Πιθανότατα, λοιπόν, θα πρέπει να υπάρξει μία νέα θεωρία, ένας νέος ορισμός.

1.3.2. Νέος ορισμός της οικονομικής ανάπτυξης - Αποτίμηση

Σύμφωνα με το πρόγραμμα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου των Ηνωμένων Εθνών (*UNESCO, 1982*): Η ανάπτυξη απαιτείται να είναι ολοκληρωμένη: Πρόκειται για μια οργανική διαδικασία η οποία εμπλέκει έναν αριθμό οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών παραγόντων που επικαλύπτονται και συνεχώς επηρεάζονται ο ένας από τον άλλο. Η ανάπτυξη είναι ενδογενής: κάθε χώρα αναλαμβάνει την ανάπτυξη της σύμφωνα με τις δικές της επιλογές και σε αναλογία με τις πραγματικές αξίες, φιλοδοξίες και επιδιώξεις του

λαού της. Η ανάπτυξη είναι παγκόσμια. Οι στόχοι και τα προβλήματα της καθορίζονται σε σχέση με τα παγκόσμια προβλήματα και αντικατοπτρίζουν τη γενική φύση της ανάπτυξης. Η κοινωνία στην οποία επιτελείται η ανάπτυξη δεν είναι απομονωμένη, αλλά αποτελεί μέρος του δικτύου των σχέσεων και δυνάμεων που καλύπτει ολόκληρο τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικά πιο ανεπτυγμένων κοινωνιών καθώς επίσης και εκείνων οι οποίες, από οικονομική άποψη, είναι πιο περιορισμένες [UNESCO, 1982].

Ο νέος ορισμός της οικονομικής ανάπτυξης ξεπερνά τις προηγούμενες θεωρίες. Δεν γίνεται λόγος μόνο για Α.Ε.Π., αλλά περιλαμβάνονται όλες σχεδόν οι εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής μιας χώρας. Η ανάπτυξη παύει να είναι εθνικό πρόβλημα. Αποτελεί μοναδική επιλογή ανάλογα με την ιστορική πραγματικότητα και εξέλιξη της κάθε χώρας. Η επιδίωξή της ενσωματώνει νέες προσεγγίσεις για την αναπτυξιακή διαδικασία και συνυπολογίζει όλες τις αλληλεπιδράσεις κοινωνικών - πολιτικών - οικονομικών - πολιτιστικών κλπ. παραγόντων. Στόχος δεν είναι η απεριόριστη αύξηση της παραγωγής, αλλά η ικανοποίηση των βασικών αναγκών του πληθυσμού.

Ο όρος ανάπτυξη, λοιπόν, χρησιμοποιείται με ευρύτερο εννοιολογικό περιεχόμενο και ξεπερνά το “καθαρά” οικονομικό. Οι διαρθρωτικές αλλαγές που επέρχονται μέσω της ανάπτυξης αφορούν θέματα κοινωνικού, πολιτικού, πολιτιστικού, διανοητικού, οικολογικού περιεχομένου. Αναφέρονται στην ολική ανάπτυξη του ανθρώπου και της κοινωνίας [Ρέππας Π., 1991].

1.3.3. Δείκτης Α.Ε.Π. (Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν - Gross National Product) & Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (United Nations Development Index)

Όπως προείπαμε, σύμφωνα με τη “νεοκλασική” θεωρία, η οικονομική ανάπτυξη περιορίζεται στην οικονομική μεγέθυνση, δηλαδή στην αύξηση του Α.Ε.Π. Τι είναι όμως το Α.Ε.Π.; Το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν είναι η συνολική παραγωγή επιχειρήσεων ελληνικών συμφερόντων, ανεξάρτητα από το τόπο που είναι εγκατεστημένες (εσωτερικό ή εξωτερικό). Επίσης, η συνολική παραγωγή μιας οικονομίας μπορεί να οριστεί και ως η παραγωγή που πραγματοποιείται εντός των συνόρων μιας χώρας (π.χ Ελλάδα) από τις εγκατεστημένες σε αυτή επιχειρήσεις ανεξαρτήτως αν αυτές είναι ελληνικής ή ξένης ιδιοκτησίας.

Όπως είδαμε και παραπάνω, η έννοια της ανάπτυξης μεταβλήθηκε, καθώς εμφανίστηκαν τα προβλήματα του δείκτη του Α.Ε.Π. Ένα απ' τα σημαντικότερα μειονεκτήματα του δείκτη είναι ότι πολλά απ' τα αγαθά που αυξάνουν την ευημερία δεν συμπεριλαμβάνονται στην διαμόρφωσή του, όπως η ανάπαυση, η υγεία, η πνευματική καλλιέργεια, η διάρκεια και η ποιότητα ζωής κλπ. Παράλληλα, συνυπολογίζονται άλλα προϊόντα που έχουν αμφίβολη επίδραση στην ευημερία του συνόλου ή μέρος του πληθυσμού, όπως η αύξηση των στρατιωτικών δαπανών ή δαπανών αστυνόμευσης. [McAleese D., 2005]

Έτσι, λοιπόν, με τη μεταβολή των δεδομένων της ανάπτυξης, προστέθηκαν και διάφοροι νέοι δείκτες, σημαντικότερος των οποίων είναι ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης. Η βασική αρχή αυτού συνοψίζεται στη θέση ότι ο αντικειμενικός σκοπός της ανάπτυξης είναι να δημιουργεί ένα περιβάλλον που οδηγεί στην ανθρώπινη ανάπτυξη, δηλαδή, ένα περιβάλλον που δίνει την ικανότητα στους ανθρώπους να απολαμβάνουν μία μακρόβια, υγιή και δημιουργική ζωή [Ρέππας Π., 1991].

1.4. Οικονομικοί δείκτες

Η εξέλιξη και η πρόοδος κάθε οικονομίας μπορεί να μετρηθεί, να αξιολογηθεί και να συναχθεί ένα ακριβές συμπέρασμα, σχετικά με το πώς αυτή κινείται μέσα σε συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια. Η αξιολόγηση αυτή είναι εφικτή μέσω ορισμένων δεικτών, αριθμών δηλαδή, που αναδεικνύουν το ρυθμό ανάπτυξης ή ύφεσης, αντίστοιχα, και εκφράζουν την γενικότερη εικόνα κάθε μικρής ή μεγάλης οικονομίας. Ποιοι είναι, όμως, αυτοί; Και ποια η πορεία της ελληνικής οικονομίας στα πλαίσια αυτών των δεικτών;

1.4.1. Βασικοί οικονομικοί δείκτες

1.4.1.1. Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.Ε.Π) ή Gross National Product (G.N.P.) & Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) ή Gross Domestic Product (G.D.P.)

Ξεκινώντας, επιβάλλεται να αναφερθούμε στους πλέον γνωστούς δείκτες της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας μιας χώρας, το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.Ε.Π.) ή Gross National Product (G.N.P.) και το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) ή Gross Domestic Product (G.D.P.).

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.Ε.Π.) ή Gross National Product (G.N.P.) είναι το προϊόν ή εισόδημα που αποκτούν οι πολίτες μιας χώρας σε διάστημα ενός έτους. Η συνολική αξία, δηλαδή, όλων των τελικών αγαθών (υλικών και άυλων) που αποκτούν οι πολίτες μιας χώρας σε διάστημα ενός έτους. Διαφέρει από το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν κατά το ότι συμπεριλαμβάνει και το εισόδημα που απέκτησαν οι πολίτες μιας χώρας οι οποίοι κατοικούν στο εξωτερικό.

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) ή Gross Domestic Product (G.D.P.), από την άλλη πλευρά, είναι το σύνολο των προϊόντων και αγαθών που παράγει μια οικονομία σε διάστημα ενός έτους, εκφρασμένο σε χρηματικές μονάδες. Με άλλα λόγια, είναι η συνολική αξία όλων των τελικών αγαθών (υλικών και άυλων) που παρήχθησαν εντός μιας χώρας σε διάστημα ενός έτους, ακόμα και αν μέρος αυτού παρήχθη από παραγωγικές μονάδες που ανήκουν σε κατοίκους του εξωτερικού. Αξίζει να σημειωθεί πως το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν αποτελεί τον πλέον αποδεκτό δείκτη πορείας της οικονομίας μιας χώρας.

Ειδικότερα, ο χαρακτηρισμός “Ακαθάριστο” αναφέρεται στην αξία από την οποία δεν έχουν αφαιρεθεί οι δαπάνες για τη συντήρηση κεφαλαίου (οικοδομές και εξοπλισμός), δηλαδή η απόσβεση. Η έννοια “Εγχώριο” αφορά στο προϊόν που παράγεται σε μία χώρα π.χ. την Ελλάδα, δηλαδή από οικονομικές μονάδες που διαμένουν στην Ελλάδα, ενώ πρέπει να τονισθεί πως η γεωγραφική περιοχή μπορεί να μην ταυτίζεται με την οικονομική περιοχή. Π.χ. στο ΑΕΠ της Κύπρου δεν περιλαμβάνεται η κατεχόμενη Βόρεια Κύπρος ή στην Γαλλία περιλαμβάνονται και οι υπερπόντιες κτήσεις της (Γουϊάνα, Γουαδελούπη, Μαρτινίκα, Ρεϋνιόν). [*United Nations Statistical Division, Methodology for the National Accounts Main Aggregates Database, <https://unstats.un.org/unsd/snaama/introduction.asp>, σελ. 5*]

Τέλος, “Προϊόν” είναι η αποτίμηση του συνόλου των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών σε τρέχοντες χρηματικούς όρους. Ως μέτρο αξίας λαμβάνεται η αγοραία τιμή ή κάποια εκτίμηση με βάση κανόνες απόδειξης, στην περίπτωση που δεν υπάρχει τιμή αγοράς. Επειδή, όμως, για την παραγωγή προϊόντων χρησιμοποιούνται ενδιάμεσα αγαθά (π.χ. για την παραγωγή ενός αυτοκινήτου χρησιμοποιούνται σίδηρο, πλαστικά, χρώματα κ.λπ.), εννοούμε την συνολική αξία των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών μείον την αξία των

ενδιάμεσων αγαθών, προκειμένου να μην υπολογίζονται αγαθά και υπηρεσίες πολλαπλές φορές. Δηλαδή είναι η συνολική προστιθέμενη αξία σε τιμές αγοράς.

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, κατά συνέπεια, είναι ένα συνολικό μέτρο παραγωγής που ισούται με τη συνολική αξία των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών από επιχειρήσεις, μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, το κράτος και τα νοικοκυριά σε μια οικονομία (π.χ. την Ελλάδα) μείον την αξία των ενδιάμεσων εισροών, σε αγοραίες τιμές. Αλλιώς, είναι η συνολική προστιθέμενη αξία σε μια οικονομία σε τιμές αγοράς. Στο άθροισμα αυτό προστίθενται οι φόροι (ΦΠΑ και οι φόροι στις εισαγωγές) και αφαιρούνται οι τυχόν επιδοτήσεις. Υπολογίζεται ετησίως αλλά και σε τριμηνιαία ή μηνιαία βάση. [G. N. Mankiw, M. P. Taylor, 2010]

Τα δεδομένα που λαμβάνονται υπόψιν για τον υπολογισμό του Α.Ε.Π. προέρχονται από μία πληθώρα πηγών, όπως τις φορολογικές αρχές, το υπουργείο οικονομικών και άλλα υπουργεία, τις εθνικές στατιστικές υπηρεσίες, τις κεντρικές τράπεζες και από ερευνητικούς οργανισμούς του δημοσίου ή ιδιωτικών επιχειρήσεων. Για παράδειγμα, για την Ελλάδα τα δεδομένα παράγονται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή, το Υπουργείο Οικονομικών, την Τράπεζα της Ελλάδος και το Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών. Ωστόσο, η ανεπίσημη ή μαύρη οικονομία που περιλαμβάνει είτε φοροδιαφυγή είτε παράνομες δραστηριότητες υπολογίζεται ότι είναι περίπου το 2% φτάνοντας και το 15% σε χώρες του ΟΟΣΑ. Οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες προσπαθούν να συνυπολογίσουν και αυτό.

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν εκφράζεται μαθηματικά ως εξής:

$$\mathbf{GDP = C + I + G + NX}$$

Όπου: (C) κατανάλωση, (I) επένδυση, (G) δημόσιες δαπάνες για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών και (NX) καθαρές εξαγωγές, δηλαδή εξαγωγές μείον τις εισαγωγές. Οι καθαρές εξαγωγές (NX) ονομάζονται και εμπορικό ισοζύγιο.

Κατανάλωση (consumption) είναι η δαπάνη που πραγματοποιούν τα νοικοκυριά για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών, δηλαδή η συνολική τους κατανάλωση.

Επένδυση (investment) είναι η δαπάνη για την αγορά κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, αποθεμάτων και κτιρίων, συμπεριλαμβανομένης και της δαπάνης για την αγορά νέων κατοικιών. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται και έξοδα αγοράς άυλων αγαθών, όπως τα έξοδα έρευνας και ανάπτυξης.

Δημόσιες δαπάνες (government expenses) είναι οι δαπάνες για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών τις οποίες πραγματοποιούν η τοπική αυτοδιοίκηση, οι κυβερνήσεις των πολιτειών και η ομοσπονδιακή κυβέρνηση π.χ. αγορά υποβρυχίου για το ναυτικό.

Καθαρές εξαγωγές (net exports) είναι η δαπάνη για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται στην εγχώρια οικονομία και αγοράζονται από αλλοδαπούς (εξαγωγές) μείον τη δαπάνη για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται στην αλλοδαπή και αγοράζονται από τους κατοίκους της χώρας της οποίας το ΑΕΠ εξετάζεται.

Εισαγωγές (Imports), τέλος, είναι το κόστος οποιωνδήποτε αγαθών ή υπηρεσιών, όπου ως χώρα κατασκευής δεν είναι η χώρα στην οποία υπολογίζεται το Α.Ε.Π.

Ποια όμως η διαφορά μεταξύ Α.Ε.Π. και κατά κεφαλήν Α.Ε.Π.; Είναι δείκτες ευημερίας; Αν διαιρέσουμε το Α.Ε.Π. με τον συνολικό πληθυσμό μιας χώρας, βρίσκουμε το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. (G.D.P. per capita), που είναι ο μέσος όρος εισοδήματος. Το Α.Ε.Π. είναι ένα μέτρο συνολικής παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών όπως ορίσαμε στην αρχή, που έχει αρκετά μειονεκτήματα. Για παράδειγμα, δεν περιλαμβάνει τα αγαθά και τις υπηρεσίες που παράγονται στα νοικοκυριά. Με απλά λόγια, δεν μετρά τις οικιακές εργασίες μιας μητέρας που άφησε την καριέρα της για να μεγαλώσει τα παιδιά της. Επίσης, δεν μπορεί να μετρήσει την παραοικονομία ή την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Δεν είναι μέτρο ευημερίας ή πλούτου, αλλά μέτρο παραγωγής με τα όποια μειονεκτήματα έχει. Ωστόσο, η παραγωγή αποτελεί σημαντική διάσταση της ευημερίας. [Lequiller Francois, Blades Derek, 2006, *Understanding National Accounts*, σελ. 82-112]. Επίσης σε μια μικρή οικονομία με πολλές ξένες επενδύσεις το Α.Ε.Π. υπερτιμά το πραγματικό εισόδημα που μένει στη χώρα. Για παράδειγμα, τα κέρδη των πολυεθνικών που δραστηριοποιούνται σε μια χώρα επαναπατρίζονται στη χώρα καταγωγής τους. Τέλος, υπάρχουν περιπτώσεις που η αύξηση του Α.Ε.Π. μπορεί να μην συμβαδίζει με μια μείωση της ανεργίας ή η ποιότητα της εργασίας να υποβαθμίζεται. Από την άλλη, το Α.Ε.Π. κατά κεφαλήν δεν μας δίνει πληροφορίες για την κατανομή του πλούτου. Μπορεί αυτοί που βρίσκονται στο πλουσιότερο 10% του πληθυσμού να καρπώνονται το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος. Γενικά, οι δυτικές χώρες (Ευρώπη, ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία και Ιαπωνία) έχουν υψηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ μαζί με άλλους δείκτες ευημερίας. (Lequiller Francois, Blades Derek, *Understanding National Accounts* (OECD Publishing, 2006), p. 82-112). Οι αναπτυσσόμενες οικονομίες, όμως, μπορεί να εμφανίζουν υψηλά επίπεδα ανάπτυξης, αλλά να αντιμετωπίζουν μεγάλα προβλήματα ανισότητας, περιβαλλοντικής υποβάθμισης, κοινωνικού αποκλεισμού, επιδημιών και ακόμα πείνας. Για

παράδειγμα, πάνω από δέκα χώρες στην Αφρική αναπτύσσονται με ρυθμούς της τάξης άνω του 6%. Η αύξηση αυτή δεν αντανakλά την πραγματικότητα. [Hauge Jostein., 2014]

Πίνακας 1.1.: Ο παρακάτω πίνακας αναφέρεται στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) των πιο βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών του κόσμου (G7/Major Advanced Economies), σύμφωνα με έρευνα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (International Monetary Fund), για τα έτη 2014 - 2017. Τα γκρι πεδία αναφέρονται σε προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου:

Country	2014	2015	2016	2017
Canada	1,792.883	1,552.808	1,529.224	1,600.265
France	2,843.673	2,420.163	2,463.222	2,420.440
Germany	3,885.440	3,365.293	3,466.639	3,423.287
Italy	2,155.153	1,825.820	1,850.735	1,807.425
Japan	4,848.733	4,382.420	4,938.644	4,841.221
United Kingdom	3,002.394	2,863.304	2,629.188	2,496.757
United States	17,393.100	18,036.650	18,569.100	19,417.144

[IMF, 2017]

(Subject Descriptor: Gross domestic product, current prices, Units / Scale: U.S. Dollars / Billions)

Τα γκρι πεδία εκφράζουν τις προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

Πίνακας 1.2.: Ο παρακάτω πίνακας αναφέρεται στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) των χωρών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με έρευνα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (International Monetary Fund), για τα έτη 2014 - 2017. Τα γκρι πεδία αναφέρονται σε προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου:

Country	2014	2015	2016	2017
Austria	307.509	310.470	315.071	319.490
Belgium	400.805	406.818	411.858	418.583
Cyprus	15.101	15.355	15.790	16.192
Estonia	17.223	17.472	17.747	18.187
Finland	186.552	187.053	189.648	192.199
France	2,068.624	2,094.982	2,120.386	2,149.983
Germany	2,742.140	2,782.800	2,832.180	2,878.450
Greece	184.874	184.468	184.490	188.457
Ireland	192.923	243.591	256.312	265.269
Italy	1,542.924	1,555.009	1,568.691	1,581.912
Latvia	20.800	21.364	21.781	22.425
Lithuania	33.062	33.650	34.415	35.368
Luxembourg	44.464	46.035	47.867	49.659
Malta	7.770	8.347	8.768	9.124
Netherlands	643.046	655.590	669.322	683.672
Portugal	168.652	171.343	173.796	176.822
Slovak Republic	73.530	76.347	78.855	81.449
Slovenia	36.212	37.050	37.974	38.908
Spain	1,035.110	1,068.266	1,102.828	1,131.397

[IMF, 2017]

(Subject Descriptor: Gross domestic product, constant prices, Units / Scale: National currency / Billions)

1.4.1.2. Ανεργία

Κάθε οικονομία έχει ένα ορισμένο μέγεθος πληθυσμού, ο οποίος διακρίνεται σε οικονομικά ενεργό και οικονομικά μη ενεργό. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός είναι το εργατικό δυναμικό της οικονομίας και περιλαμβάνει τα άτομα εκείνα τα οποία είναι ικανά προς εργασία και, ταυτόχρονα, θέλουν να εργαστούν. Τα άτομα τα οποία δεν μπορούν (π.χ. μικρά παιδιά, ηλικιωμένοι, ασθενείς, στρατιώτες κλπ.) ή δε θέλουν να εργαστούν αποτελούν τον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό.

Ως εργατικό δυναμικό, επομένως, μπορούμε να ορίσουμε το σύνολο των ατόμων τα οποία μπορούν και θέλουν να εργαστούν, τους απασχολούμενους ως τα άτομα τα οποία εργάζονται (φυσικά εξ ορισμού θέλουν και μπορούν να εργαστούν), ενώ τους ανέργους ως τα άτομα τα οποία μπορούν και θέλουν να εργαστούν, αλλά δεν μπορούν να βρουν απασχόληση. Το άθροισμα των απασχολουμένων και των ανέργων είναι ίσο προς το εργατικό δυναμικό.

Το μέγεθος της ανεργίας μπορεί να μετρηθεί ως απόλυτο μέγεθος (για παράδειγμα, χιλιάδες άνεργοι). Η σημασία, όμως, του αριθμού αυτού εξαρτάται από το μέγεθος του εργατικού δυναμικού. Γι' αυτό, η ανεργία μετράται ως ποσοστό επί τοις εκατό (%) του εργατικού δυναμικού, για παράδειγμα, 8%. Συγκεκριμένα:

$$\text{Ποσοστό ανεργίας} = \frac{\text{Αριθμός ανέργων}}{\text{Εργατικό δυναμικό}} \times 100$$

Το ποσοστό της ανεργίας μπορεί να διαφέρει από περίοδο σε περίοδο, καθώς μεταβάλλεται το μέγεθος της ανεργίας ή του εργατικού δυναμικού ή και των δύο.

Υπάρχουν τέσσερα είδη ανεργίας: η εποχιακή ανεργία, η ανεργία τριβής, η διαρθρωτική ανεργία και η ανεργία λόγω ανεπαρκούς ζήτησης (ή κευνσιανή ανεργία).

Πολλές επιχειρήσεις, όπως οι αγροτικές και οι τουριστικές, παρουσιάζουν συστηματικές μεταβολές στην παραγωγική τους δραστηριότητα κατά τη διάρκεια του έτους. Οι μεταβολές της παραγωγής συνοδεύονται από αντίστοιχες μεταβολές της απασχόλησης εργατικού δυναμικού και, συνεπώς, από μεταβολές της ανεργίας. Αυτή η ανεργία ονομάζεται εποχιακή. Η εποχιακή ανεργία, κατά συνέπεια, επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο, είναι προσωρινή και μικρής σχετικά διάρκειας.

Ανεργία τριβής είναι εκείνη η οποία οφείλεται στην αδυναμία της αγοράς εργασίας να απορροφήσει άμεσα ανέργους, παρότι υπάρχουν κενές θέσεις εργασίας, για τις οποίες οι άνεργοι έχουν τα απαραίτητα προσόντα και επαγγελματική εξειδίκευση. Η ανεργία τριβής οφείλεται στην αδυναμία των εργατών να εντοπίζουν αμέσως τις επιχειρήσεις με τις κενές θέσεις και στην αδυναμία των επιχειρήσεων να εντοπίσουν τους ανέργους εργάτες. Μπορεί να οφείλεται στη γεωγραφική απόσταση μεταξύ της περιοχής όπου υπάρχει ανεργία και αυτής όπου υπάρχουν κενές θέσεις εργασίας. Γενικότερα, οφείλεται στην έλλειψη ενός αποτελεσματικού συστήματος πληροφοριών για ύπαρξη ανέργων και επιχειρήσεων με κενές θέσεις εργασίας.

Όταν σε μια οικονομία υπάρχουν άνεργοι και κενές θέσεις εργασίας, αλλά οι άνεργοι δεν μπορούν να απασχοληθούν στις υπάρχουσες κενές θέσεις, καθώς δεν υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στα προσόντα / ειδίκευση των ανέργων και σ' αυτά που απαιτούνται για την κάλυψη των κενών θέσεων, η ανεργία αυτή ονομάζεται διαρθρωτική. Για παράδειγμα, είναι δυνατόν σε μια οικονομία να υπάρχει ανεργία μηχανικών και έλλειψη λογιστών ή να υπάρχει ανεργία για τους βιομηχανικούς εργάτες και έλλειψη ξενοδοχειακών υπαλλήλων. Η διαρθρωτική ανεργία οφείλεται σε τεχνολογικές μεταβολές, οι οποίες δημιουργούν νέα επαγγέλματα και αχρηστεύουν άλλα, καθώς και σε αλλαγές στη διάρθρωση της ζήτησης, οι οποίες αυξάνουν τη ζήτηση ορισμένων προϊόντων και ταυτόχρονα μειώνουν τη ζήτηση άλλων. Η διαρθρωτική ανεργία, επομένως, δημιουργείται από τη δυσαναλογία προσφοράς και ζήτησης των διάφορων ειδικοτήσεων. Απαιτείται επανεκπαίδευση των ανέργων, ώστε να αποκτήσουν τις ειδικεύσεις στις οποίες υπάρχει έλλειψη. Διαφορετικά, η διαρθρωτική ανεργία μπορεί να είναι μεγάλης διάρκειας.

Η ανεργία λόγω ανεπαρκούς ζήτησης, ονομαζόμενη και κεϋνσιανή ανεργία, είναι εκείνη που προέρχεται από την πτώση της οικονομικής δραστηριότητας στη φάση της καθόδου / ύφεσης του οικονομικού κύκλου. Πρόκειται για αδυναμία της συνολικής ζήτησης της οικονομίας να απορροφήσει τη συνολική προσφορά εργατικού δυναμικού. Η ανεργία αυτή επαναλαμβάνεται και η διάρκεια της εξαρτάται από τη διάρκεια του οικονομικού κύκλου.

Η ανεργία έχει τρεις βασικές οικονομικές συνέπειες. Πρώτον, οδηγεί σε απώλεια παραγωγικών δυνάμεων, δηλαδή της εργασίας των ανέργων, η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην παραγωγική διαδικασία. Δεύτερον, συνεπάγεται απώλεια εισοδήματος για τον άνεργο και την οικογένειά του, και τρίτον, επιβαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό, λόγω της παροχής των επιδομάτων ανεργίας. Φυσικά, οι συνέπειες της ανεργίας είναι

ευρύτερες, γιατί η κατάσταση της ανεργίας μπορεί να είναι εξαιρετικά επώδυνη για τον άνεργο και την οικογένειά του (π.χ. μείωση κοινωνικής θέσης, προβλήματα αυτοσεβασμού, οικογενειακών τριβών, κ.τ.λ.). Με άλλα λόγια, πέρα από τις οικονομικές συνέπειες, η ανεργία οδηγεί και σε σοβαρά κοινωνικά προβλήματα.

Η καταπολέμηση της ανεργίας είναι εξαιρετικά δύσκολη. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες τα τελευταία δέκα χρόνια το ποσοστό ανεργίας υπερβαίνει το 10%. Τα μέτρα που υιοθετούν οι διάφορες κυβερνήσεις είναι δύο κατηγοριών: μέτρα αύξησης της συνολικής ζήτησης και μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης και επανεκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού. Τα μέτρα αύξησης της συνολικής ζήτησης είναι δημοσιονομικά και νομισματικά. Τα δημοσιονομικά μέτρα περιλαμβάνουν αύξηση των κρατικών δαπανών για δημόσια έργα και προώθηση επενδυτικών έργων. Σκοπός είναι η άμεση αύξηση της απασχόλησης και των εισοδημάτων. Τα νομισματικά μέτρα αποβλέπουν στην ενίσχυση των ιδιωτικών επενδύσεων, της παραγωγής και, συνεπώς, της απασχόλησης. Τα δημοσιονομικά και νομισματικά μέτρα αποβλέπουν στην αύξηση της συνολικής ζήτησης και, συνεπώς, στη μείωση της ανεργίας που οφείλεται σ' ανεπάρκεια της ζήτησης (κεϋνσιανής ανεργίας). Τα μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης και επανεκπαίδευσης έχουν σκοπό να διευκολύνουν τους άνεργους στην απόκτηση επαγγελματικών γνώσεων και ειδικεύσεων, οι οποίες είναι απαραίτητες ή χρήσιμες, προκειμένου να απασχοληθούν στις υπάρχουσες κενές θέσεις εργασίας. Είναι φανερό ότι τα μέτρα αυτά έχουν στόχο τη μείωση της διαρθρωτικής ανεργίας.

Πίνακας 1.3.: Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι δείκτες ανεργίας στις πλέον βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες (G7 - Major Advanced Economies), για τα έτη 2014 - 2017, και εκφράζονται σε ποσοστά της συνολικής εργατικής δύναμης. Τα γκρι πεδία αναφέρονται σε προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου:

Country	2014	2015	2016	2017
Canada	6.925	6.900	7.000	6.868
France	10.317	10.367	10.042	9.639
Germany	5.008	4.608	4.158	4.161
Italy	12.642	11.908	11.650	11.350
Japan	3.583	3.375	3.108	3.063
United Kingdom	6.200	5.400	4.900	4.912
United States	6.167	5.258	4.850	4.675

[IMF, 2017]

Πίνακας 1.4.: Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι δείκτες ανεργίας στις χώρες - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για τα έτη 2014 - 2017, και εκφράζονται σε ποσοστά της συνολικής εργατικής δύναμης. Τα γκρι πεδία αναφέρονται σε προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου:

Country	2014	2015	2016	2017
Austria	5.617	5.750	6.108	5.940
Belgium	8.558	8.492	7.975	7.756
Cyprus	16.175	14.892	12.907	11.325
Estonia	7.351	6.104	6.911	8.268
Finland	8.658	9.375	8.792	8.540
France	10.317	10.367	10.042	9.639
Germany	5.008	4.608	4.158	4.161
Greece	26.500	24.900	23.759	21.892
Ireland	11.317	9.442	7.917	6.489
Italy	12.642	11.908	11.650	11.350
Latvia	10.843	9.877	9.640	9.353
Lithuania	10.699	9.119	7.861	7.355
Luxemburg	7.107	6.804	6.391	5.914
Malta	5.800	5.408	4.842	4.700
Netherlands	7.434	6.891	5.882	5.400
Portugal	13.894	12.444	11.066	10.607
Slovak Republic	13.183	11.492	9.658	7.913
Slovenia	9.733	9.000	7.908	7.019
Spain	24.443	22.058	19.635	17.704

[IMF, 2017]

1.4.1.3. Εξαγωγές

Σημαντικό δείκτη ευημερίας και οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας αποτελούν και οι εξαγωγές. Η δραστηριοποίηση ως προς τις εξαγωγές, αρχικά, πρέπει να διερευνηθεί τόσο από την οπτική γωνιά της επιχείρησης όσο και από εκείνη του κράτους και ευρύτερα της κοινωνίας από την οποία αυτό απαρτίζεται.

Ας αρχίσουμε με την επιχείρηση. Γιατί μια επιχείρηση να ασχοληθεί με τις εξαγωγές; Υπάρχει μια σειρά από λόγους. Τέτοιοι λόγοι είναι κυρίως η διεύρυνση της βάσης πελατών, η αύξηση της αποτελεσματικότητας της επιχείρησης, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της επιχείρησης και η μείωση του κόστους κατά μονάδα προϊόντος.

Η διεύρυνση της βάσης πελατών επιφέρει μεγαλύτερο κύκλο εργασιών, περισσότερες πωλήσεις και μεγαλύτερα κέρδη. Τα μεγαλύτερα κέρδη θα φέρουν πρόσθετες επενδύσεις και αυτές πρόσθετα κέρδη, τα οποία θα οδηγήσουν και πάλι σε νέες επενδύσεις κ.ο.κ. Έτσι, η επιχείρηση μεγεθύνεται και τα κέρδη αυξάνονται. Με τις εξαγωγές, κατά συνέπεια, δίνεται διέξοδος στο μικρό μέγεθος της μητρικής αγοράς, αποτέλεσμα ιδιαιτέρως σημαντικό για την Ελλάδα, αφού η αγορά της θεωρείται σχετικά μικρή για πολλές κατηγορίες προϊόντων.

Επιπλέον, με τις εξαγωγές επιτυγχάνεται η αύξηση της αποτελεσματικότητας και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της επιχείρησης. Η επιχείρηση, για να αντιμετωπίσει με επιτυχία τον ανταγωνισμό στις ξένες αγορές, καταβάλλει κάθε προσπάθεια για βελτιώσεις σε όλα τα επίπεδα δράσης της.

Περαιτέρω, οι εξαγωγές έχουν ως αποτέλεσμα την καλύτερη εκμετάλλευση του παραγωγικού δυναμικού και τη μείωση του κόστους ανά μονάδα προϊόντος. Έτσι, έχουμε την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της επιχείρησης, δηλαδή του μέσου κόστους.

Άλλα πλεονεκτήματα από την εξαγωγική δραστηριότητα μιας επιχείρησης, μπορεί να είναι η διάχυση του κινδύνου και η μείωση της εξάρτησης που συνεπάγεται ένας μεγαλύτερος αριθμός πελατών, ιδέες για νέα προϊόντα και αναδιαμόρφωση υφιστάμενων, η άμβλυση των διακυμάνσεων της απασχόλησης της επιχείρησης και η διασφάλιση των θέσεων εργασίας, η επιμήκυνση του κύκλου ζωής προϊόντων που “γερνούν”, η διασφάλιση του ρυθμού ανάπτυξης της επιχείρησης μέσα από την διεύρυνση των πωλήσεων, η διεύρυνση της διάχυσης των εξόδων ανάπτυξης νέων προϊόντων και η βελτίωση της απόδοσης των επενδυμένων κεφαλαίων. *[Γιαννέλης Π., Παντελίδης Π., 2014]*

Εξυπακούεται ότι με την αύξηση της εξαγωγικής δραστηριότητας μιας επιχείρησης προκύπτουν οφέλη και για την εθνική οικονομία. Αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) και της απασχόλησης, βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών και γενικότερη ευημερία, αφού με τις εισπράξεις από τις εξαγωγές μπορούν να πληρωθούν οι εισαγωγές περισσότερων εισαγόμενων αγαθών και υπηρεσιών και έτσι, να υπάρξει ικανοποίηση περισσότερων αναγκών και επιθυμιών των πολιτών, χωρίς δανεισμό από το εξωτερικό. Με άλλα λόγια, από την εξαγωγική δραστηριότητα μιας επιχείρησης ωφελούνται όλοι. Η επιχείρηση, το κράτος και η κοινωνία συνολικά.

Τα κράτη σε κάθε περίπτωση ωφελούνται από την ανταλλαγή προϊόντων και υπηρεσιών που παράγουν οι εθνικές τους οικονομίες. Το εμπόριο μεταξύ κρατών επιτρέπει σε ένα κράτος να εκμεταλλεύεται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών των άλλων και αυτά να εκμεταλλεύονται τα δικά του συγκριτικά πλεονεκτήματα. Προϋπόθεση για εμπόριο, δηλαδή για ανταλλαγή προϊόντων και υπηρεσιών μεταξύ ενός κράτους και των υπολοίπων είναι η ύπαρξη στο κράτος αυτό ικανής παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών. Όσο δε πιο ανταγωνιστική είναι η παραγωγή των προϊόντων και υπηρεσιών του κράτους αυτού σε σύγκριση με εκείνη των υπολοίπων, όσο μεγαλύτερο δηλαδή είναι το συγκριτικό του πλεονέκτημα, τόσο περισσότερα προϊόντα και υπηρεσίες της παραγωγής των άλλων μπορεί με τα δικά του να «πληρώσει» και να απολαύσει.

Στη σημερινή οικονομική πραγματικότητα, βέβαια, τα πράγματα είναι βέβαια ελαφρώς διαφορετικά. Οι ανταλλαγές δεν είναι απόλυτα ελεύθερες, αφού παρεμβάλλονται διάφορα δασμολογικά και μη εμπόδια. Εξάλλου, υπάρχουν και τα εθνικά νομίσματα, τα οποία, με τις διακυμάνσεις των ισοτιμιών τους, επηρεάζουν σημαντικά την ανταγωνιστικότητα των οικονομιών. Τέλος, υπάρχει το πλέγμα των διεθνών εμπορικών και νομισματικών συμφωνιών και συνεργασιών, που δημιουργούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται το διεθνές εμπόριο και το οποίο παρέχει την δυνατότητα απόλαυσης προϊόντων και υπηρεσιών άλλων χωρών με δανεισμό, πράγμα το οποίο οδηγεί σε δυσχερώς, οικονομικά διαχειρίσιμες, καταστάσεις, όπως οδυνηρά διαπίστωσε και η χώρα μας τελευταία.

Από τα παραπάνω, γίνεται σαφές ότι το κράτος έχει ιδιαίτερος σημαντικό συμφέρον να αναπτύξει την παραγωγή, ειδικά των ανταγωνιστικών προϊόντων και υπηρεσιών, διότι αυτό συμβάλλει στην αποφυγή δημιουργίας χρέους, ενώ, παράλληλα, δημιουργεί θέσεις απασχόλησης για τα μέλη του που μπορούν και θέλουν να εργαστούν, με πολλές θετικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες στο σύνολο της οικονομίας.

Οι επιχειρήσεις, συνεπώς, έχουν καθοριστικό ρόλο. Η προώθηση της παραγωγής μιας συγκεκριμένης χώρας σε άλλες χώρες, καθώς και η προώθηση της παραγωγής άλλων χωρών στην συγκεκριμένη χώρα, δηλαδή οι εξαγωγές και οι εισαγωγές, διενεργούνται από τις επιχειρήσεις. Το κράτος περιορίζεται στη δημιουργία του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, στα πλαίσια του οποίου δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις, ενώ παράλληλα, παρεμβαίνει υποστηρικτικά στην προσπάθεια των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες συνήθως δεν διαθέτουν τις απαραίτητες οικονομικές και οργανωτικές δυνάμεις, καθώς και την τεχνογνωσία, ώστε να αντιμετωπίσουν επιτυχώς τις προκλήσεις των διεθνών αγορών. Έτσι, σχεδόν όλες οι χώρες του κόσμου διαθέτουν σήμερα κάποιο σύστημα υποστηρικτικού μηχανισμού των εξαγωγών τους [Παπαδημητρίου Γ., 2016]

Πίνακας 1.5.: Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνεται το επίπεδο της εξαγωγικής δραστηριότητας των 20 πρώτων χωρών - εξαγωγέων παγκοσμίως, όπως αυτές διαμορφώθηκαν κατά το έτος 2016:

RANK	COUNTRY	EXPORTS	DATE OF INFORMATION
1	CHINA	\$2,098,000,000,000	2016 EST.
2	UNITED STATES	\$1,471,000,000,000	2016 EST.
3	GERMANY	\$1,283,000,000,000	2016 EST.
4	JAPAN	\$641,400,000,000	2016 EST.
5	KOREA, SOUTH	\$511,800,000,000	2016 EST.
6	FRANCE	\$489,100,000,000	2016 EST.
7	HONG KONG	\$487,700,000,000	2016 EST.
8	NETHERLANDS	\$480,100,000,000	2016 EST.
9	ITALY	\$436,300,000,000	2016 EST.
10	UNITED KINGDOM	\$412,100,000,000	2016 EST.
11	CANADA	\$390,100,000,000	2016 EST.
12	MEXICO	\$373,700,000,000	2016 EST.
13	SINGAPORE	\$353,300,000,000	2016 EST.
14	UNITED ARAB EMIRATES	\$316,000,000,000	2016 EST.
15	TAIWAN	\$314,800,000,000	2016 EST.
16	SWITZERLAND	\$301,100,000,000	2016 EST.
17	RUSSIA	\$285,500,000,000	2016 EST.
18	SPAIN	\$266,300,000,000	2016 EST.
19	INDIA	\$262,300,000,000	FY 2016 EST.
20	BELGIUM	\$250,800,000,000	2016 EST.

[The World Factbook, 2017]

1.4.2. Άλλοι οικονομικοί δείκτες

Εκτός από τους βασικούς οικονομικούς δείκτες, οι οποίοι αναπτύχθηκαν εκτενώς στην προηγούμενη ενότητα, η πορεία μίας οικονομίας και η συνολική εικόνα της οικονομικής ζωής μίας χώρας διαφαίνονται και μέσα από άλλους δείκτες, ίσως όχι τόσο προφανείς, αλλά εξίσου σημαντικούς.

1.4.2.1. Βιομηχανική παραγωγή, Παραγγελίες προϊόντων & Λιανικές πωλήσεις

Σημαντικό δείκτη οικονομικής ευρωστίας μίας χώρας συνιστά ο όγκος της βιομηχανικής παραγωγής (Industrial Production - Manufacturing Output) σε μία προσδιορισμένη περίοδο. Ανάλογος δείκτης είναι και ο όγκος παραγγελιών των βασικών υλικών και προϊόντων στη διαδικασία παραγωγής (Factory Orders), αφού η αύξηση των παραγγελιών δείχνει το δυναμικό παραγωγής. Δείκτη συνιστά και ο όγκος των λιανικών πωλήσεων για μία προσδιορισμένη περίοδο. (Retail Sales). Η σταθερή ανάπτυξη των πωλήσεων συνεπάγεται εσωτερική ζήτηση. Παράλληλα, ο όγκος των αποθεμάτων και των πωλήσεων των παραγωγών (Business Inventories & Sales) αποτελεί εξίσου σημαντική ένδειξη καλής οικονομικής συγκυρίας. Η αύξηση των αποθεμάτων και των πωλήσεων, αντίστοιχα συνεπάγεται αύξηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, άρα και αύξηση του κύκλου εργασιών, παράγοντας θετικός για το εθνικό νόμισμα.

1.4.2.2. Κρατικός προϋπολογισμός

Ευρύτερα, η έγκριση και η επιτυχής εκτέλεση του προϋπολογισμού (Budget) από τις κυβερνήσεις των κρατών συνιστά σαφή δείκτη της οικονομικής πορείας μίας χώρας. Η εκτέλεση του προϋπολογισμού με πλεόνασμα δείχνει την αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης, αλλά και τη δυνατότητα αύξησης των δαπανών που συσχετίζονται με δημόσιες επενδύσεις.

1.4.2.3. Κτηματαγορά

Στο επίπεδο της κτηματαγοράς, ο όγκος των πωλήσεων νέων κατοικιών (New Home Sales) αναδεικνύει τη δυναμική μίας οικονομίας, ενώ αντίστοιχα, ο όγκος των πωλήσεων κατοικιών στην δευτερογενή αγορά (Existing Home Sales) δείχνει εξίσου το επίπεδο της ευημερίας του πληθυσμού, το επίπεδο χρησιμοποίησης υποθήκης και το επίπεδο ικανοποίησης της ζήτησης.

1.4.2.4. Κατανάλωση

Ιδιαίτερως σημαντικοί θεωρούνται και οι λεγόμενοι “δείκτες κατανάλωσης”, όπως π.χ. ο όγκος των καταναλωτικών δανείων που χορηγήθηκαν σε συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια (Consumer Credit), τα προσωπικά εισοδήματα (Personal Incomes) και οι προσωπικές δαπάνες (Personal Spending). Επιπλέον, ενδεικτικό οικονομικό στοιχείο αποτελεί ο πραγματικός μισθός (Real Earnings), δηλαδή το ωρομίσθιο. Σημαντικός είναι και ο δείκτης των τωρινών συνθηκών και των μελλοντικών προσδοκιών (Consumer Confidence) σύμφωνα με τον οποίο, δείγμα αποτελούμενο από 10.000 νοικοκυριά ερωτάται σχετικά με την τωρινή κατανάλωση και τις μελλοντικές καταναλωτικές προσδοκίες. Αξιολογήσιμος, τέλος, θεωρείται και ο όγκος των αδειών που εκδίδεται για την κατασκευή σπιτιών (Housing Starts), εκφράζοντας την επιθυμία του πληθυσμού για επενδύσεις κεφαλαίου, τονώνοντας τον κατασκευαστικό τομέα.

1.4.2.5. Εγχώρια μακροοικονομική κατάσταση

Ιδιαίτερως σημαντική χαρακτηρίζεται η διαφορά ανάμεσα στην εξαγωγή και εισαγωγή εκφρασμένη σε τιμές, δημιουργώντας αντίστοιχα έλλειμμα ή πλεόνασμα (Trade balance). Η μείωση της τιμής του συναλλάγματος, συνήθως, συνεπάγεται αύξηση των εξαγωγών και μείωση των εισαγωγών (ή αύξηση της τιμής του συναλλάγματος - μείωση των εξαγωγών και αύξηση των εισαγωγών).

1.4.2.6. Αγορά εργασίας

Σημαντικός δείκτης θεωρείται και ο αριθμός των νέων θέσεων εργασίας που δημιουργούνται στην οικονομία, το μέσο ωρομίσθιο (Average Earnings), αλλά ο αριθμός των ατόμων που ζητούν βοήθεια / επιδόματα ανεργίας (Jobless Claims).

1.4.2.7. Πληθωρισμός

Χαρακτηριστικοί είναι και οι δείκτες πληθωρισμού. Αρχικά, ο καταναλωτικός (λιανικός) δείκτης (Consumer Price Index), δείκτης του επιπέδου του ήδη υπάρχοντα πληθωρισμού. Επιπλέον, ενδεικτικό και το επίπεδο των λιανικών τιμών, εκτός των τόκων στεγαστικών δανείων (RPI-X).

1.5. Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο, ξεκινώντας από τα βασικά, προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε την πολυδιάστατη **έννοια της οικονομικής ανάπτυξης**, την ερμηνεύσαμε ως αναπόσπαστο **στάδιο ενός οικονομικού κύκλου**, ως ανθρωποκεντρικά στοχευμένη διαδικασία, που είτε αποσκοπεί στην καλυτέρευση του ανθρώπου ως μονάδας (νεοκλασική προσέγγιση), είτε στην πρόοδο της κοινωνίας ως συνόλου (μαρξιστική προσέγγιση) και καταλήξαμε σ' έναν αναδιαμορφωμένο χαρακτηρισμό της ανάπτυξης ως μιας διαδικασίας οργανικής, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών παραγόντων, ενδογενούς αλλά και παγκόσμιας ταυτόχρονα. (προσέγγιση βάσει Unesco, 1982).

Παράλληλα, υπό το πρίσμα της νεοκλασικής θεωρίας, εξετάσαμε το **Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν** ως δείκτη ανάπτυξης με γνώμονα τη συνολική παραγωγή μιας οικονομίας, αλλά και την αδυναμία του δείκτη αυτού να δηλώσει απόλυτα την ευημερία ενός λαού, με αποτέλεσμα την αποδοχή από τους μελετητές και άλλων δεικτών, όπως ο **Δείκτης**

Ανθρώπινης Ανάπτυξης, με πυρήνα τον ίδιο τον άνθρωπο και την απόλαυση μίας μακρόβιας, υγιούς και δημιουργικής ζωής.

Τέλος, αναδείξαμε δείκτες ανάπτυξης / ευημερίας μίας οικονομίας, με σημαντικότερους αυτών, το **Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν** (η συνολική αξία όλων των τελικών αγαθών, υλικών και άυλων, που παρήχθησαν εντός μιας χώρας σε διάστημα ενός έτους, ακόμα και αν μέρος αυτού παρήχθη από παραγωγικές μονάδες που ανήκουν σε κατοίκους του εξωτερικού), το **Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν** (το προϊόν ή εισόδημα που αποκτούν οι πολίτες μιας χώρας σε διάστημα ενός έτους, συμπεριλαμβανομένου και του εισοδήματος που απέκτησαν οι πολίτες μιας χώρας οι οποίοι κατοικούν στο εξωτερικό), το **επίπεδο της ανεργίας**, αναφερόμενοι παράλληλα στα είδη και τις συνέπειές της στις παραγωγικές δυνάμεις, το εισόδημα και τον κρατικό προϋπολογισμό, αλλά και τις **εξαγωγές**, ως δραστηριότητα ζωτικού συμφέροντος και καθοριστικής σημασίας, ώστε κάθε οικονομία να αναπτύξει την παραγωγή της και μάλιστα την παραγωγή ανταγωνιστικών προϊόντων και υπηρεσιών.

Τέλος, αναφερθήκαμε και σε άλλους οικονομικούς δείκτες, όπως η βιομηχανική παραγωγή / παραγγελίες προϊόντων / λιανικές πωλήσεις, ο κρατικός προϋπολογισμός, η κτηματαγορά, η κατανάλωση, η εγχώρια μακροοικονομική κατάσταση, η αγορά εργασία και ο πληθωρισμός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

- *Gregory N. Mankiw, Mark P. Taylor (2010), Αρχές Οικονομικής Θεωρίας Με αναφορά στις Ευρωπαϊκές Οικονομίες, Τόμος Α' - Μικροοικονομική, Μετάφραση: Α. Σακκά, Επιστημονική Επιμέλεια: Θ. Λιανός*
- *Gregory N. Mankiw, Mark P. Taylor (2010), Αρχές Οικονομικής Θεωρίας Με αναφορά στις Ευρωπαϊκές Οικονομίες, Τόμος Β' - Μακροοικονομική, Συμπλήρωμα Για τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2007 - 2009, Μετάφραση: Α. Σακκά, Επιστημονική Επιμέλεια: Θ. Λιανός*
- *Βασιλόπουλος Γ., Μπιλά Α. (1995), Περιφερειακές Ανισότητες και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης στην Ελλάδα 1971-1991, Εκδόσεις Κέντρου Έρευνας Περιφερειακής Αναπτύξεως «Ιερόνυμος Πίντος»*
- *Ρέππας Π. (1991), Οικονομική Ανάπτυξη - Θεωρία και Στρατηγικές, Εκδόσεις Παπαζήση*
- *Γιαννέλης Δ., Παντελίδης Π. (2014), Εισαγωγή στην Οικονομική Θεωρία, Εκδόσεις Κεντρική Διάθεση Bookstation.gr*
- *McAleese D., Οικονομική για επιχειρησιακές σπουδές, Εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα, 2005*
- *Τσακλόγλου Πάνος - Διδάσκων Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (2017), Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών, Μάθημα "Οικονομική Ανάπτυξη", <https://goo.gl/tBFeg8> ημερομηνία πρόσβασης 08/09/2017*
- *Solow Robert (1956): "A Contribution to the Theory of Economic Growth", Quarterly Journal of Economics, τόμος 70, Φεβρουάριος, σσ. 65-94.*
- *Swan, Trevor W. (November 1956). "Economic growth and capital accumulation". Economic Record. Wiley. 32 (2): 334–361*
- *Αλογοσκούφης Γ. (2013). "Δυναμική Μακροοικονομική"., <https://dynamicecon.files.wordpress.com/2013/02/dynmac-lect-1-slides.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης 24/09/2017*
- *Unesco*

- *United Nations Statistical Division, Methodology for the National Accounts Main Aggregates Database, <https://unstats.un.org/unsd/snaama/introduction.asp>, σελ. 5, ημερομηνία πρόσβασης 17/09/2017*
- *Lequiller Francois, Blades Derek, Understanding National Accounts (OECD Publishing, 2006), σελ. 82-112*
- *Hauge Jostein. (September 2014). Africa' s economic 'rise' does not reflect reality, The Guardian, <https://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2014/sep/03/africa-economic-rise-does-not-reflect-reality>, ημερομηνία πρόσβασης 24/09/2017*
- *Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - International Monetary Fund, <https://goo.gl/KFbkRg>, ημερομηνία πρόσβασης 17/09/2017*
- *Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - International Monetary Fund, (<https://goo.gl/tuf2FT>, ημερομηνία πρόσβασης 17/09/2017*
- *Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - International Monetary Fund, <https://goo.gl/MBLTnR> , ημερομηνία πρόσβασης 23/09/2017*
- *Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - International Monetary Fund, <https://goo.gl/cEJskM>, ημερομηνία πρόσβασης 23/09/2017*
- *Παπαδημητρίου Γιάννης - Τέως Σύμβουλος Οικ. και Εμπορικών Υποθέσεων (Υπ. Εξωτερικών) (2016). ΕΞΑΓΩΓΕΣ – ΓΙΑΤΙ; (<https://ykpapadimitriou.wordpress.com/2016/01/>, ημερομηνία πρόσβασης 23/09/2017*
- *The World Factbook, The Central Intelligence Agency, United States of America, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2078rank.html>, ημερομηνία πρόσβασης 23/09/2017*
- *Profit Point, "ΟΙ ΒΑΣΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ". <https://goo.gl/PEV339>, ημερομηνία πρόσβασης 23/09/2017*

2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

2.1. Εισαγωγή

Αξιοσημείωτο ερώτημα της εποχής μας αποτελεί το πώς η Ελλάδα, η χώρα που ο πληθυσμός της αποτελεί περίπου το 0,15% του πληθυσμού του πλανήτη και το ΑΕΠ της λιγότερο από το 0,3% του παγκόσμιου ΑΕΠ, βρίσκεται τα τελευταία χρόνια αδιαλείπτως στο επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος και βίωσε μια σημαντική οικονομική κρίση, μεταξύ των κρατών - μελών του Ο.Ο.Σ.Α. (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης), κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Στα πλαίσια αυτά, στο παρόν κεφάλαιο, θα ξεκινήσουμε αναλύοντας το πρόσφατο οικονομικό παρελθόν της χώρας μας και θα καταλήξουμε στο σήμερα. Στόχος μας, να σκιαγραφήσουμε το οικονομικό περιβάλλον από την εποχή κατά την οποία ξέσπασε η κρίση, το πώς αυτή εξελίχθηκε αλλά και την κατάσταση στην οποία βρίσκεται σήμερα η οικονομία μας, μετά από μία σειρά θεμελιωδών επιβαρύνσεων και μεταρρυθμίσεων.

2.2. Η οικονομία στα χρόνια της κρίσης

2.2.1. 2008: Η εκδήλωση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης

Το 2008 αποτέλεσε χρονιά ορόσημο, καθώς ξεκίνησε η γνωστή ως “παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση”. Η κατάρρευση της αγοράς ακινήτων στις Η.Π.Α., η χρεοκοπία της Lehman Brothers, η ραγδαία πτώση των τιμών ήταν μόνο μερικά από τα γεγονότα που οδήγησαν στην εξάλειψη της “φούσκας” που είχε δημιουργηθεί στην εν λόγω αγορά κατά τα προηγούμενα χρόνια. Οι παγκόσμιοι πιστωτικοί οργανισμοί άρχισαν να καταγράφουν ζημιές κυρίως λόγω της πτώσης των τιμών αλλά και της αδυναμίας εξυπηρέτησης μεγάλου μέρους

των δανείων, που κατά κύριο λόγο είχαν χορηγηθεί για την αγορά ακινήτων. Οι χρηματοπιστωτικές αξίες, έτσι, κατέρρευσαν.

Η κρίση γρήγορα εξαπλώθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο, η εγχώρια ζήτηση έπεσε, καθώς και οι τιμές πολλών οικονομιών. Η παραγωγή μειώθηκε, κατ' επέκταση μειώθηκε και το Α.Ε.Π., ενώ η ανεργία αυξήθηκε κατακόρυφα. Πολλές οικονομίες, μεταξύ των οποίων και αυτές των χωρών της Ευρωζώνης, αντέδρασαν σε αυτή την οικονομική κρίση, υιοθετώντας πρωτοφανή προγράμματα δημοσιονομικής επέκτασης, αλλά και νομισματικής χαλάρωσης. Η δημοσιονομική επέκταση επιδείνωσε ακόμη περισσότερο τους δημοσιονομικούς δείκτες, με κυριότερο αυτών το λόγο δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ.

Έτσι και η Ελλάδα, το 2008, υιοθέτησε ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής επέκτασης, προκειμένου να αναχαιτίσει τις συνέπειες της κρίσης που είχε ήδη ξεσπάσει. Ωστόσο, η μη συνετή δημοσιονομική διαχείριση κατά την περίοδο που προηγήθηκε της κρίσης, είχε ως αποτέλεσμα, η χώρα μας, κατά την έναρξη αυτής, να αντιμετωπίσει ένα ανυπολόγιστα υψηλό δημόσιο χρέος. Το ήδη υψηλό χρέος σε συνδυασμό με τα σκληρά μέτρα δημοσιονομικής επέκτασης οδήγησαν σε περαιτέρω ραγδαία άνοδο του ήδη υψηλού λόγου δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ, γεγονός που εκτόπισε τελικά την οικονομία μας από τις διεθνείς αγορές, οδηγώντας τη στην αναζήτηση χρηματοδοτικής στήριξης. [Τσακλόγλου Π. κ.α., 2016]

2.2.2. Η οικονομία από το 2009 και μετά - Ευρωπαϊκές χώρες & Μηχανισμοί στήριξης

Η αναταραχή στον τομέα της ζήτησης, και κατ' επέκταση στην πραγματική οικονομία, ήταν πραγματικά ισχυρή. Γρήγορα άρχισε να αντανακλάται και στον τομέα της παραγωγής. Η επιδείνωση των δημοσιονομικών μεγεθών συνεχίστηκε με αμείωτο ρυθμό και, ιδιαίτερα, αυτή του λόγου δημοσίου χρέους προς Α.Ε.Π.. Υπήρχε πλέον η ανάγκη για άμεση υιοθέτηση μέτρων ανάσχεσης της δημοσιονομικής εκτροπής που διογκωνόταν, ιδιαίτερα μετά την υιοθέτηση, από πολλές οικονομίες, εκτεταμένων προγραμμάτων δημοσιονομικής επέκτασης, ως απάντηση στην κρίση. Έτσι, στις περισσότερες οικονομίες, μεταξύ των οποίων και σε αυτές της Ευρωζώνης, υιοθετήθηκαν δημοσιονομικά μέτρα, τα οποία στόχευαν στη δημοσιονομική σταθεροποίηση και αποκλιμάκωση του λόγου δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ. Τα προγράμματα αυτά ήταν ιδιαίτερα πιεστικά, κυρίως, στις αγορές προϊόντος και εργασίας,

αλλά και στον τρόπο λειτουργίας του δημοσίου τομέα. Ο στόχος ήταν να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα των οικονομιών που τα υιοθέτησαν.

Η Ελλάδα, η Κύπρος, η Ιρλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία και, σε μικρότερο βαθμό, η Ιταλία βίωσαν μια βαθιά και πολύπλευρη κρίση σε σχέση με τη βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους, τη σταθερότητα και τη φερεγγυότητα του τραπεζικού συστήματος. Σε όλες αυτές τις χώρες, σε άλλες περισσότερο και σε άλλες λιγότερο, το προϊόν και η απασχόληση δέχθηκαν ραγδαία μείωση. Προκλήθηκε αβεβαιότητα για το μέλλον, με την αναμενόμενη φυγή κεφαλαίων προς χώρες του πυρήνα της Ευρωζώνης, σε μια προσπάθεια να διαφυλαχθεί ο ιδιωτικός πλούτος. Αυτό, με τη σειρά του, διόγκωσε ακόμη περισσότερο το πρόβλημα ρευστότητας που αντιμετώπιζαν οι χώρες αυτές.

Κατά την έναρξη της κρίσης, σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Κύπρος και η Πορτογαλία, η παροχή κεφαλαίων από τις αγορές σταμάτησε. Η χρηματοδότηση από τις αγορές αντικαταστάθηκε από χρηματοδοτική στήριξη, η οποία προερχόταν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (EC), την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ECB) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (IMF). Η γνωστή “Τρόικα” παρείχε τα αναγκαία κεφάλαια στις παραπάνω χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, προκειμένου να ανταποκριθούν στις χρηματοδοτικές τους ανάγκες και να μην καταφύγουν στην χρεοκοπία. Ως αντάλλαγμα, τέθηκε ένα ιδιαίτερος επώδυνο πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, το οποίο στόχευε στην αποκατάσταση των χωρών αυτών στις διεθνείς αγορές. Οι απώλειες, φυσικά, ήταν πολλές και σημαντικές, με κυριότερες αυτών σε σχέση με το εθνικό προϊόν και την απασχόληση.

Η Ελλάδα έλαβε την πρώτη βοήθεια - εκταμίευση το 2010, τη δεύτερη το 2012 και την τρίτη το 2015. Η Ιρλανδία, η Πορτογαλία και η Κύπρος έλαβαν βοήθεια το 2010, το 2011 και το 2013, αντίστοιχα. Η Ισπανία έλαβε βοήθεια το 2012. Η χρηματοδοτική στήριξη, ωστόσο, όπως προείπαμε, προϋπέθετε τόσο τη λήψη επώδυνων μέτρων δημοσιονομικής εξυγίανσης, όσο και την υιοθέτηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. *[Τσακλόγλου Π. κ.α., 2016]*

2.2.3. Η Ελλάδα της κρίσης

Μετά το 2002, το ύψος του δημοσιονομικού ελλείμματος αρχίζει να αυξάνεται σταδιακά, με αποτέλεσμα το 2009 να φθάσει το 15,2% του ΑΕΠ. Άξιο αναφοράς είναι το

γεγονός ότι τα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα χαρακτηρίζουν όλες σχεδόν τις οικονομίες την περίοδο 2008-2010, αν και όχι στον βαθμό που αυτά διογκώθηκαν στην Ελλάδα. Η χώρα πλέον βρισκόταν σε κατάσταση “έκτακτης ανάγκης”, καθώς το δημόσιο χρέος ήταν πλέον ίσο με το 127% του ΑΕΠ.

Το 2010, η Ελλάδα, για να αποφύγει τη χρεοκοπία, προσέφυγε στον μηχανισμό στήριξης της Τρόικας. Έτσι, υπογράφηκαν τα γνωστά σε όλους μας “Μνημόνια”, με αντάλλαγμα τη δημοσιονομική προσαρμογή και τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Το συνολικό ποσό των δανείων που παρασχέθηκαν στην Ελλάδα στο πλαίσιο των Μνημονίων υπερβαίνει τα 300 δισ. ευρώ και είναι μακράν το μεγαλύτερο δάνειο που έχει δοθεί στην παγκόσμια ιστορία.

Στόχος των Μνημονίων ήταν, βραχυχρόνια, η χρηματοδότηση των δημοσιονομικών αναγκών και η στήριξη των τραπεζών, ενώ μεσοπρόθεσμα, στόχος ήταν η αποκατάσταση των εσωτερικών και εξωτερικών ισορροπιών, η επιστροφή της χώρας στις διεθνείς αγορές κεφαλαίου και η δημιουργία μιας βάσης για σταθερή και βιώσιμη ανάπτυξη. Πέτυχαν τους στόχους τους τα Μνημόνια; Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα δεν είναι εύκολη, αλλά ιδιαιτέρως σύνθετη.

Καταρχάς, η δημοσιονομική προσαρμογή της Ελλάδας ήταν πραγματικά εντυπωσιακή. Το πρωτογενές έλλειμμα του 10,2% του ΑΕΠ του 2009, μέσα σε τέσσερα μόλις χρόνια, μετατράπηκε σε πρωτογενές πλεόνασμα ίσο με 0,4% του ΑΕΠ. Η δημοσιονομική προσαρμογή ήταν ακόμη μεγαλύτερη, 16,2%, και κατά πολύ υψηλότερη της προσαρμογής όλων των άλλων κρατών - μελών της Ε.Ε. κατά το διάστημα 2009 - 2014. Ταυτόχρονα, μέσω διαφόρων παρεμβάσεων στην αγορά εργασίας, το μοναδιαίο κόστος εργασίας μειώθηκε σημαντικά, βελτιώνοντας την ανταγωνιστικότητα, ενώ η πτώση του διαθέσιμου εισοδήματος οδήγησε σε μείωση των εισαγωγών. Ως αποτέλεσμα, το ισοζύγιο πληρωμών, που βρισκόταν σε έλλειμμα ίσο με 14,5% του ΑΕΠ το 2008, το 2013 παρουσίασε πλεόνασμα ύψους 0,6% του ΑΕΠ. Αυτή ήταν η πρώτη φορά μετά το 1948 που το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Ελλάδας ήταν πλεονασματικό. Επιπλέον, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, κατά το διάστημα 2010 - 2014, ο όγκος των εξαγωγών αυξήθηκε κατά 11%, ενώ ο όγκος των εισαγωγών μειώθηκε κατά 10%. Επομένως, όσον αφορά στην αποκατάσταση των εσωτερικών και εξωτερικών ισορροπιών, τα Μνημόνια μπορούν να θεωρηθούν ότι είχαν μία σχετικά θετική έκβαση.

Ως προς τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, η εικόνα είναι ακόμη πιο σύνθετη. Το 2010 η Ελλάδα ξεκινούσε από πολύ χαμηλά. Όμως, ένας μεγάλος αριθμός μεταρρυθμίσεων ψηφίστηκαν από τη Βουλή και άρχισαν να εφαρμόζονται. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο

ΟΟΣΑ, ο πλέον έγκυρος διεθνής οργανισμός παρακολούθησης της υλοποίησης μεταρρυθμίσεων, και σε τρεις εκθέσεις του, κατέταξε την Ελλάδα πρώτη ως προς τον βαθμό υλοποίησης μεταρρυθμίσεων. Έτσι, στην έκθεση του 2015, με την οποία αξιολόγησε την υλοποίηση μεταρρυθμίσεων κατά το διάστημα 2007 - 2014, ο ΟΟΣΑ κατέταξε την Ελλάδα στην πρώτη θέση. Βεβαίως, η Ελλάδα ξεκινούσε από πολύ χαμηλό σημείο και, παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί, από άποψη επιπέδου βρίσκεται ακόμη μεταξύ των λιγότερο “μεταρρυθμισμένων” χωρών της Ε.Ε. (OECD, 2015)

Το κοινωνικοοικονομικό κόστος των παραπάνω επιτευγμάτων, φυσικά, ήταν πολύ υψηλό. Μεταξύ 2008 - 2013, το ΑΕΠ μειώθηκε σχεδόν κατά 1/4. Η ελληνική κρίση θεωρείται ίσως μία από τις πλέον μακροχρόνιες που έχουν καταγραφεί σε καιρό ειρήνης. Εξαιτίας της ιδιαίτερως σημαντικής αύξησης φορολογικών βαρών, το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών μειώθηκε ακόμη περισσότερο. Το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε από 7% το 2008 σε άνω του 27% το 2013. Σχεδόν τα 2/3 των ανέργων ήταν άνεργοι για πάνω από 12 μήνες (μακροχρόνια άνεργοι), ενώ το ποσοστό ανεργίας των νέων ηλικίας κάτω των 25 ετών έφθασε ακόμη και το 60%. Διάφοροι κοινωνικοί δείκτες σημείωσαν σημαντική επιδείνωση. Το ποσοστό φτώχειας αυξήθηκε από 20,1% το 2008 σε 23,1% το 2013. Τέτοια θεαματική επιδείνωση των βιοτικών συνθηκών του πληθυσμού σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα δεν έχει γνωρίσει καμία από τις αναπτυγμένες χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Η ύφεση ήταν αναπόφευκτη; Για να μειωθούν τα πρωτογενή δημοσιονομικά ελλείμματα, τρομακτικά υψηλά στην περίπτωση της Ελλάδας το 2009, υπήρχε άλλος τρόπος πέρα από την αύξηση των φόρων και τη μείωση των δημοσίων δαπανών; Το συνολικό ύψος των μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής στην Ελλάδα ήταν πραγματικά δυσθεώρητο. Τα μέτρα κατά την περίοδο 2010 - 2014 αντιστοιχούσαν σε ποσοστό σχεδόν 30% του ΑΕΠ. Κατά τα πρώτα χρόνια δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην αύξηση των φορολογικών εσόδων, ενώ κατά τα τελευταία στην περικοπή των δαπανών.

Η πολιτική αβεβαιότητα, η προφανής αναποτελεσματικότητα των ελληνικών κυβερνήσεων (ιδιαίτερα στον τομέα των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων), οι αναμφισβήτητες αστοχίες του προγράμματος, αλλά και η διαρκής φημολογία περί Grexit, οδήγησαν στη θεαματική έξοδο αποταμιεύσεων από το τραπεζικό σύστημα της χώρας, στην έλλειψη ρευστότητας, στο υψηλό κόστος κεφαλαίου και στην αναβολή λήψης σημαντικών επενδυτικών αποφάσεων, με συνακόλουθη μείωση του ποσοστού επενδύσεων στο ΑΕΠ, ιδίως επενδύσεων του επιχειρηματικού τομέα. Ο συνδυασμός, επομένως, αυτών των παραγόντων οδήγησε το κοινωνικοοικονομικό κόστος της κρίσης σε ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τα πρώτα χρόνια του προγράμματος, η απόδοση της ελληνικής οικονομίας υπολείπταν σημαντικά των προβλέψεων. Το 2013 η οικονομία συρρικνώθηκε λιγότερο απ' ό,τι είχαν εκτιμήσει οι αρχικές προβλέψεις, ενώ το 2014 κατέγραψε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης για πρώτη φορά μετά από πέντε χρόνια ύφεσης. Η ανεργία άρχισε να μειώνεται και τα δημόσια οικονομικά σταθεροποιήθηκαν. Αργά αλλά σταθερά, οι καταθέσεις του τραπεζικού συστήματος άρχισαν να αυξάνονται. Το 2013 ο προϋπολογισμός κατέγραψε ένα αξιόλογο πρωτογενές πλεόνασμα. Το 2014, δύο μόλις χρόνια μετά τη μεγαλύτερη αναδιάρθρωση χρέους στην παγκόσμια ιστορία, η Ελλάδα βρισκόταν και πάλι στις διεθνείς αγορές. Όλοι σχεδόν οι διεθνείς οίκοι προέβλεπαν υψηλούς θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης για το 2015.

Όμως, ήδη από τα μέσα του 2014, η κατάσταση άρχισε και πάλι να αντιστρέφεται. Οι διαπραγματεύσεις με την Τρόικα για την ολοκλήρωση του δεύτερου προγράμματος δεν τελεσφόρησαν. Άρχισε να δημιουργείται πολιτική αβεβαιότητα, δεν επετεύχθη συμφωνία για την εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας, η χώρα οδηγήθηκε στις κάλπες και το 2015 νέα κυβέρνηση ήρθε στην εξουσία. Η αλλαγή στρατηγικής της νέας κυβέρνησης σε σχέση με την προηγούμενη, όσον αφορά τη διαπραγμάτευση με τους δανειστές, πυροδότησε νέα αβεβαιότητα, η οποία οδήγησε σε περαιτέρω συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας, νέα φυγή κεφαλαίων από το τραπεζικό σύστημα, ενώ δημιούργησε σοβαρές αμφιβολίες σχετικά με την παραμονή της χώρας μας στην Ευρωζώνη.

Μετά την αναγγελία του δημοψηφίσματος, το καλοκαίρι του 2015, η φυγή των καταθέσεων από τις τράπεζες εντάθηκε και η επιβολή περιορισμών στην κίνηση των κεφαλαίων (capital controls) αποτελούσε πλέον πραγματικότητα. Η οικονομική δραστηριότητα επηρεάστηκε ιδιαίτερα αρνητικά και η οικονομία επέστρεψε σε αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης.

Το τρίτο Μνημόνιο ήταν πλέον πραγματικότητα. Εξαιρετικά επώδυνο ως προς το δημοσιονομικό του σκέλος και με πληθώρα σοβαρών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, όρισε ως καταληκτικό χρονικό ορίζοντα το 2018, με την προσδοκία ότι η σωστή και πιστή εφαρμογή των όρων του θα οδηγούσε σε σταδιακή ανάκαμψη της οικονομίας από τα μέσα του 2016 και σε σταθερούς ρυθμούς ανάπτυξης για τα επόμενα χρόνια. *[Τσακλόγλου Π. κ.α., 2017]*

2.3. Η Ελλάδα του σήμερα

Σήμερα, έχοντας περάσει σχεδόν μία δεκαετία βαθιάς οικονομικής κρίσης, δυσβάσταχτων φορολογικών επιβαρύνσεων, μεταρρυθμίσεων και συνεχούς πολιτικής και κοινωνικής αστάθειας, η χώρα προσπαθεί να σταθεί στα πόδια της. Όμως, ποια η οικονομική συγκυρία στην Ελλάδα του σήμερα; Σε τι φάση βρίσκονται τα οικονομικά μεγέθη στη χώρα μας; Υπάρχει ανάπτυξη; Ή έστω, διαφαίνεται ελπίδα ανάπτυξης;

2.3.1. Διεθνής αξιολόγηση

Όπως κάθε Σεπτέμβριο, έτσι και τον Σεπτέμβριο του 2017, ο Διεθνής Οργανισμός Συνεργασίας Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα με έδρα τη Γενεύη, το World Economic Forum (W.E.F.), δημοσίευσε την Παγκόσμια Έκθεση Ανταγωνιστικότητας (Global Competitiveness Report) στην οποία αξιολογούνται οι οικονομίες 137 χωρών. Στη λίστα, η Ελλάδα βρέθηκε κατά μία θέση χαμηλότερα στην κατάταξη σε σχέση με το 2016, δηλαδή στην 87η θέση. Ήταν η δεύτερη χρονιά που οι επιδόσεις της χώρας κινήθηκαν προς τα κάτω, αφού και το 2016 είχε πέσει 5 θέσεις στην κατάταξη συγκριτικά με την έκθεση του 2015. Σε γενικές γραμμές, η Ελλάδα διατήρησε σταθερά μια πολύ χαμηλή επίδοση στους περισσότερους από τους δείκτες που συνθέτουν τη βαθμολογία κάθε οικονομίας, ενώ εμφανίστηκε χαμηλότερα στη λίστα από χώρες όπως η Αλγερία (86 θέση), η Σρι Λάνκα (85 θέση) ή η Γουατεμάλα (84 θέση), και βεβαίως πολύ χαμηλότερα από όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέλος, η έκθεση απαρίθμησε μία σειρά από παράγοντες που δυσχεραίνουν την ανάπτυξη της εγχώριας επιχειρηματικής δραστηριότητας, με σημαντικότερους τους υψηλούς φορολογικούς συντελεστές, την αναποτελεσματική γραφειοκρατία του δημοσίου, τη φορολογική νομοθεσία και τη πολιτική αστάθεια. [*World Economic Forum, 2017*]

Τι συμβαίνει όμως το 2018, έτος εξόδου της χώρας από το τρίτο μνημονιακό πρόγραμμα; Όπως αναφέρεται σε άρθρο στο ειδησεογραφικό site www.news.gr, ο Οίκος αξιολόγησης Fitch αναβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας, καθώς η χώρα μας ανέβηκε δύο βαθμίδες από «B» σε «BB-». «Οι εκτιμήσεις μας είναι ότι η Ελλάδα είναι πλήρως χρηματοδοτημένη έως το 2022» αναφέρει επίσης ο διεθνής οίκος. Όπως ακόμη αναφέρει, οι προοπτικές της ελληνικής οικονομίας διαγράφονται σταθερές.

“Η ολοκλήρωση του τελευταίου προγράμματος της Ελλάδας από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM) ανοίγει το δρόμο για μία επιτυχημένη έξοδο από το πρόγραμμα του ESM στις 20 Αυγούστου 2018. Τα μέτρα που συνοδεύονται για το χρέος

βελτιώνουν τη βιωσιμότητα του χρέους της γενικής κυβέρνησης. Ο Fitch εκτιμά πως η βιωσιμότητα του χρέους ενισχύεται από τα ιστορικά πρωτογενή υπερπλεονάσματα της γενικής κυβέρνησης, την πρόβλεψή μας για διατήρηση της αύξησης του ΑΕΠ, τα επιπρόσθετα δημοσιονομικά μέτρα που έχουν νομοθετηθεί να τεθούν σε ισχύ έως το 2020 και σε κάποιο βαθμό από τους μειωμένους πολιτικούς κινδύνους. Τα μέτρα ελάφρυνσης του χρέους που συμφωνήθηκαν στις 21 Ιουνίου είναι σημαντικά” αναφέρει στην έκθεσή του ο διεθνής οίκος αξιολόγησης. Η Ελλάδα, τονίζει, θα βγει από το πρόγραμμα με ένα «μαξιλάρι ασφαλείας» 24,1 δισ. ευρώ (13% του ΑΕΠ). Σύμφωνα με το Eurogroup, το «μαξιλάρι» αυτό είναι ικανό να καλύψει τις χρηματοδοτικές ανάγκες της χώρας για 22 μήνες, έως τα μέσα του 2020. «Οι εκτιμήσεις μας είναι ότι η Ελλάδα μπορεί να είναι πλήρως χρηματοδοτημένη έως το 2022» και να διασφαλιστεί, όπως αναφέρει, έναντι οποιωνδήποτε χρηματοδοτικών κινδύνων για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Σύμφωνα με τον Fitch, τα δημόσια οικονομικά θα συνεχίσουν να βελτιώνονται. Το 2017, η Ελλάδα, αναφέρει, παρουσίασε πλεόνασμα στον προϋπολογισμό 0,8% του ΑΕΠ από 0,6% που ήταν το 2016 και το πρωτογενές πλεόνασμα έφθασε στο 4% του ΑΕΠ. «Πρόκειται για μία σημαντική δημοσιονομική επίδοση. Είχαμε προβλέψει για το 2017 πρωτογενές πλεόνασμα 1,9% του ΑΕΠ, υψηλότερο από τον στόχο του προγράμματος του ESM που ήταν 1,75% του ΑΕΠ, χάρη στα υψηλότερα έσοδα και την περικοπή των δαπανών. Προβλέπουμε ότι η δημοσιονομική απόδοση θα παραμείνει ισχυρή και κατά την μετα-προγραμματική περίοδο. Προβλέπουμε συνεχή πρωτογενή πλεονάσματα κατά μέσο όρο 2,7% του ΑΕΠ για την περίοδο 2018–2030. Εάν η αύξηση του ΑΕΠ διαμορφωθεί στο 3,4%, τότε το χρέος της γενικής κυβέρνησης προβλέπεται ότι θα περιοριστεί στο 123,3% του ΑΕΠ έως το 2030 από 182,7% το 2018. Εκτιμούμε ότι τα πρωτογενή πλεονάσματα θα παραμείνουν ελαφρώς κάτω του 3,5% του ΑΕΠ (είναι ο επίσημος στόχος του ESM μέχρι το 2022) έως το 2023 και θα πέσουν κάτω του 3% από το 2024».

Στην έκθεσή του, ο Fitch υποστηρίζει πως το εγχώριο πολιτικό περιβάλλον έχει γίνει περισσότερο σταθερό και η σχέση μεταξύ Ελλάδας και πιστωτών έχει βελτιωθεί σημαντικά, περιορίζοντας τον κίνδυνο για αναστροφή των μέτρων που έχουν εφαρμοστεί υπό την «ομπρέλα» του ESM. Παρ’ όλα αυτά, οι μελλοντικές ελληνικές κυβερνήσεις θα πρέπει να διατηρήσουν πρωτογενή πλεονάσματα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Μπορεί στο μέλλον, τονίζει ο Fitch, οι δημοσιονομικοί στόχοι να χαλαρώσουν, καθώς ο διάλογος μεταξύ της Ελλάδας και των επίσημων πιστωτών της συνεχίζεται. [<https://www.news.gr/oikonomia/article/1249028/o-ikos-fitch-anavathmise-tin-ellada.html>, 2018]

Από την άλλη, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, στην έκθεση για τις Παγκόσμιες Οικονομικές Προοπτικές (World Economic Outlook -WEO) την οποία έδωσε στη δημοσιότητα στις 10 Οκτωβρίου του 2017, θεωρεί πως η επέκταση του ΑΕΠ θα φρενάρει και θα περιοριστεί αισθητά από το 2022 και μετά. Την υψηλή ανεργία, το μεγάλο βάρος του χρέους και τα υψηλά πρωτογενή πλεονάσματα επικαλέσθηκε ο αναπληρωτής Διευθυντής του Τμήματος Ερευνών του Δ.Ν.Τ. Ζαν Μαρία Μιλέσι - Φερρέτι ως τους βασικούς λόγους για τους οποίους το Ταμείο εκτιμά πως η Ελλάδα θα αναπτύσσεται με ισχνούς ρυθμούς από το 2022 και μετά.

Οι δε εκτιμήσεις της Κομισιόν τοποθετούν στο 2,5% το ρυθμό επέκτασης της ελληνικής οικονομίας για το 2018. Αν και το Ταμείο είναι αισιόδοξο για τη διετία 2017 - 2018, θεωρεί ωστόσο πως σταδιακά η δυναμική της ελληνικής οικονομίας θα εξασθενήσει και πως η Ελλάδα το 2022 θα καταγράψει ανάπτυξη μόλις 1%.

Από την πλευρά της, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκτιμά πως η Ελλάδα θα αναπτύσσεται ετησίως με ρυθμό 1,5% από το 2021 έως και το 2024.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις του Δ.Ν.Τ. οι αναπτυγμένες οικονομίες και η ευρωζώνης το 2022 θα σημειώσουν μέση ανάπτυξη 1,7%, δηλαδή 0,7% υψηλότερα σε σχέση με την Ελλάδα. [Κουκάκης Θ., 2017]. Από την έκθεση του Δ.Ν.Τ., προκύπτει ακόμη πως κατά τη διάρκεια της περιόδου 2017 - 2022 η αύξηση του ΑΕΠ στην Ελλάδα δεν θα υπερβαίνει σημαντικά την ανάπτυξη των προηγούμενων οικονομιών. Στην Ελλάδα, η ανάπτυξη θα είναι 1,83% ετησίως την εν λόγω περίοδο, ενώ στις προηγμένες οικονομίες θα είναι στο 1,4%. Πάντως και για την προοπτική των τιμών μεσοπρόθεσμα το Δ.Ν.Τ. είναι φειδωλό, καθώς θεωρεί πως ο πληθωρισμός θα ανέλθει το 2022 μόλις στο 1,7%. [Κουκάκης Θ., 2017]

2.3.2. Αξιολόγηση εκ των έσω

Σημαντικό ρόλο στην αξιολόγηση της πορείας της ελληνικής οικονομίας και των εν γένει μακροοικονομικών μεγεθών διαδραματίζει και το Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών. Το Ι.Ο.Β.Ε. διεξάγει κάθε μήνα, από το 1981, τριμηνιαίες εκθέσεις ανάλυσης και αξιολόγησης της ελληνικής οικονομίας. Η ανάλυση της πορείας της ελληνικής οικονομίας αποτελεί προϊόν συλλογικής εργασίας των ερευνητών του ΙΟΒΕ. Τα κείμενα και οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν τη συνισταμένη των διαφόρων αντιλήψεων και απόψεων, ενώ

δεν ανταποκρίνονται κατ' ανάγκη προς αυτές των οργανισμών που υποστηρίζουν, χρηματοδοτούν ή συνεργάζονται με το Ίδρυμα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δεύτερη έκθεση του I.O.B.E. για το 2018, για το δεύτερο τρίμηνο δηλαδή του έτους. Και αυτό διότι πραγματοποιήθηκε λίγο πριν από ένα κομβικό σημείο στην πρόσφατη ελληνική οικονομία, καθώς από το τέλος του Αυγούστου 2018 και ύστερα από οκτώ χρόνια βαθιάς κρίσης και σκληρών μέτρων, η χώρα μας δεν βρίσκεται πλέον σε Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής. Το γεγονός αυτό, όπως είναι αναμενόμενο, δημιουργεί σημαντικές προκλήσεις για τη διατήρηση της επιτευχθείσας δημοσιονομικής προσαρμογής, τη συνέχιση των μεταρρυθμίσεων, τη χρηματοδότηση του ελληνικού κράτους, της εγχώριας οικονομίας και τις προοπτικές ανάπτυξης της χώρας μας γενικότερα. *[IOBE, 2018]*

Η τρέχουσα συγκυρία, σύμφωνα με την ως άνω έκθεση, βρίσκει την ελληνική οικονομία στην έξοδο από το τρίτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής. Με την ολοκλήρωση του, κλείνει μία οκταετής περίοδος κατά την οποία η χρηματοδότηση από τις αγορές δεν ήταν εφικτή και η οικονομική πολιτική κατευθυνόταν και ακολουθούσε συμφωνίες με τους εταίρους και πιστωτές. Το ελληνικό πρόγραμμα είναι το τελευταίο που ολοκληρώνεται στα προγράμματα διάσωσης στην Ευρωζώνη που συνολικά πυροδότησε η διεθνής κρίση το 2008. Για την ελληνική οικονομία, ολοκληρώνεται μια σχεδόν δεκαετής περίοδος βαθιάς και πολύπλευρης ύφεσης. *[IOBE, 2018]*

Με την ολοκλήρωση τριών διαδοχικών προγραμμάτων, η ελληνική οικονομία δεν παράγει πλέον δημοσιονομικά ελλείμματα και είναι σε θέση να εξυπηρετεί σημαντικό μέρος των υποχρεώσεών της. Οι εξαγωγές αυξάνονται. Η διεθνής ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μας έχει βελτιωθεί. Ο θετικός ρυθμός ανάπτυξης συνεχίζεται. Ο κίνδυνος εξόδου από την Ευρωζώνη και η έντονη αίσθηση αστάθειας έχει περιοριστεί σημαντικά. Η εξισορρόπηση βέβαια αυτή έχει επιτευχθεί μέσω ύφεσης.

Κρίσιμο είναι, ωστόσο, ερώτημα είναι κατά πόσο η μη παραγωγή ελλειμμάτων είναι διατηρήσιμη. Ταυτόχρονα, καθώς η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας δεν επιτεύχθηκε μέσω βελτίωσης του θεσμικού πλαισίου της οικονομίας, παραμένει ως ερώτημα το εάν μια άνοδος των αμοιβών της εργασίας (που είναι το ζητούμενο) θα οδηγήσει σταδιακά και πάλι σε απώλεια της ανταγωνιστικότητας. Άλλωστε, οι ρυθμοί ανάπτυξης που καταγράφονται στο τρέχον διάστημα δεν είναι αυτοί που θα αναμένονταν για μια οικονομία που βγαίνει από την κρίση με δυναμικό τρόπο και εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό και από το θετικό εξωτερικό περιβάλλον της οικονομίας. Σε συνάρτηση με το παραπάνω, η αποτίμηση των αξιών στην

οικονομία, που αποτυπώνουν και τις προσδοκίες για την μελλοντική της πορεία, παραμένει πολύ χαμηλή.

Συγκεντρωτικά, κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2018, στην ελληνική οικονομία παρατηρήθηκε άνοδος του Δείκτη Οικονομικού Κλίματος σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο και το αντίστοιχο επίπεδο της προηγούμενης χρονιάς (103,4 έναντι 102,0 και 94,3 μονάδων). Οι επιχειρηματικές προσδοκίες βελτιώθηκαν στην περίοδο Απριλίου – Ιουνίου 2018, σε σχέση με το 2017 στο Λιανικό Εμπόριο και στις Υπηρεσίες, ήταν στα ίδια σχεδόν επίπεδα στις Κατασκευές, ενώ επιδεινώθηκαν στη Βιομηχανία. Ο Δείκτης Καταναλωτικής Εμπιστοσύνης ενισχύθηκε το δεύτερο τρίμηνο του 2018 έναντι του προηγούμενου (-50,7 από -52,3 μονάδες), ενώ ήταν υψηλότερος από πέρυσι (-70,2 μονάδες). Η σχεδόν συνεχής ανοδική τάση του δείκτη κατά τους τελευταίους πολλούς μήνες είναι συναφής, επομένως, με την ανάπτυξη στην οικονομία, η οποία ανακάμπτει σταδιακά, ακολουθώντας και την ισχυρή ανάπτυξη στο διεθνές περιβάλλον.

Ως προς τη ζήτηση, σημειώθηκε άνοδος στο μέσο δείκτη τριμήνου στην πολύ χαμηλή καταναλωτική εμπιστοσύνη. Σε σύγκριση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017, οι μέσοι δείκτες έχουν αυξηθεί σε όλους τους επιμέρους τομείς της οικονομίας, ενώ έχει καταγραφεί σημαντική άνοδος και στην καταναλωτική εμπιστοσύνη. Ο Δείκτης Καταναλωτικής Εμπιστοσύνης κατά το τρίμηνο Απριλίου – Ιουνίου διαμορφώνεται κατά μέσο όρο στις -50,7 (από -52,3 στο τρίμηνο Ιανουαρίου – Μαρτίου) μονάδες, επίδοση αρκετά υψηλότερη έναντι της αντίστοιχης περυσινής (-70,2 μονάδες). Επιπλέον, αυξάνεται στο 10% (από 8%) το ποσοστό των ερωτηθέντων που δηλώνουν ότι αποταμιεύουν λίγο ή πολύ.

Αυξήθηκε, επίσης, στο 32% (από 26%), το ποσοστό των ερωτηθέντων που αναφέρουν απρόσκοπτη επιχειρηματική λειτουργία, με το 26% να δηλώνει την ανεπάρκεια ζήτησης ως βασικότερο εμπόδιο στη λειτουργία του, το 19% την ανεπάρκεια κεφαλαίων κίνησης και το 18% τους λοιπούς παράγοντες που συνδέονται με τη γενική οικονομική κατάσταση και την κρίση, τον κεφαλαιακό έλεγχο, το κλείσιμο των τραπεζών, την αδυναμία δανεισμού, την υψηλή φορολογία, την καθυστέρηση πληρωμών κ.ά. Μεταξύ των εξεταζόμενων κλάδων Υπηρεσιών, οι δείκτες βελτιώνονται στο τρίμηνο Απριλίου - Ιουνίου στα Ξενοδοχεία, Εστιατόρια, Τουριστικά πρακτορεία και στις Χερσαίες μεταφορές, παραμένουν αμετάβλητες στις Διάφορες επιχειρηματικές δραστηριότητες και επιδεινώνονται στους Ενδιάμεσους Χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς και την Πληροφορική.

Σε επίπεδο χωρών, ωστόσο, οι Έλληνες κατατάσσονται πρώτοι στην ευρωπαϊκή κλίμακα απαισιοδοξίας. Ο αντίστοιχος μέσος ευρωπαϊκός δείκτης επιδεινώνεται οριακά το

εξεταζόμενο τρίμηνο σε σχέση με το προηγούμενο στην Ευρωζώνη (στις +0,0 από +0,5 μον.), αλλά και την ΕΕ (-0,6 από -0,1 μον.). Η επίδοση αυτή είναι υψηλότερη και στις δύο ζώνες σε σχέση με τα αντίστοιχα περσινά επίπεδα (-2,7 και -3 μον. αντίστοιχα σε Ευρωζώνη και ΕΕ).

Σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα στοιχεία για τη Γενική Κυβέρνηση, το ισοζύγιο της το 2017 ήταν για δεύτερο συνεχές έτος πλεονασματικό, ύψους 0,8% του ΑΕΠ, ενώ αρχικά είχε προϋπολογιστεί έλλειμμα 0,8% του ΑΕΠ και στο Προσχέδιο του Προϋπολογισμού για το 2018 (Νοέμβριος 2017) υπήρχε εκτίμηση για έλλειμμα 0,6% του ΑΕΠ. Αντίστοιχα, το πρωτογενές πλεόνασμα έφθασε το 4,0 % του ΑΕΠ, έναντι αρχικής πρόβλεψης για πλεόνασμα 2,5 % του ΑΕΠ και εκτίμησης στο Προσχέδιο του Προϋπολογισμού για το 2018 για πλεόνασμα 2,6%. Σύμφωνα με τη μεθοδολογία της Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης (ΣΧΔ), το πρωτογενές πλεόνασμα έφθασε το 4,2% του ΑΕΠ, ενώ η συμβατική υποχρέωση της χώρας ως προς το πρωτογενές πλεόνασμα για το 2017 ήταν 1,75 % του ΑΕΠ.

Αναμφίβολα, αυτές οι δημοσιονομικές αυτές επιδόσεις είναι πολύ καλές. Επιτεύχθηκαν, ωστόσο, με μεγάλο κόστος σε όρους δημοσίων επενδύσεων, αλλά και στην ανάπτυξη και την απασχόληση.

Περαιτέρω, στον χρηματοπιστωτικό τομέα, την περίοδο Μαρτίου - Μαΐου 2018, παρατηρήθηκε ότι η επιστροφή καταθέσεων από νοικοκυριά και επιχειρήσεις συνεχίστηκε με αργό ρυθμό. Συγκεκριμένα, η μέση μηνιαία καθαρή εισροή καταθέσεων την περίοδο Ιανουαρίου - Μαΐου 2018 διαμορφώθηκε στα €156 εκατ. για τα νοικοκυριά και στα €20 εκατ. για τις μη χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις, έναντι -€338 εκατ. και -€56 εκατ. αντίστοιχα το ίδιο χρονικό διάστημα του 2017. Η μέση μηνιαία εισροή καταθέσεων από τον Αύγουστο 2015 έως και τον Μάιο του 2018 ήταν θετική για αμφότερα τα νοικοκυριά και τις μη χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις, +€185 εκατ. και +€229 εκατ. αντίστοιχα.

Στις θετικές τάσεις που καταγράφηκαν, ο βαθμός εξάρτησης των τραπεζών από την έκτακτη χρηματοδότηση από το Ευρωσύστημα συνέχισε να μειώνεται, ενώ πραγματοποιήθηκε περαιτέρω χαλάρωση των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων. Από την άλλη πλευρά, η πιστωτική συρρίκνωση από τις τράπεζες προς τον ιδιωτικό τομέα οξύνθηκε, υπό την επίδραση και της πίεσης για απομόχλευση του μεγάλου όγκου των κόκκινων δανείων.

Εν κατακλείδι, σημειώθηκε μία σημαντική υπέρβαση των στόχων του Κρατικού Προϋπολογισμού. Το αποτέλεσμα Ιανουαρίου - Μαΐου ήταν έλλειμμα €824 εκατ., έναντι στόχου ελλείμματος €2,16 δισεκ., ενώ το πρωτογενές πλεόνασμα άγγιξε το €1,52 δισεκ., έναντι του στόχου των €180 εκατ., σε σύγκριση και με την περσινή επίδοση των €1,84 δισεκ. Περαιτέρω, σημειώθηκαν εξελίξεις στο εγχώριο περιβάλλον, με σημαντικότερη την

ολοκλήρωση της τέταρτης αξιολόγησης – τρίτου Προγράμματος, ενώ συνεχίζονται οι πιέσεις από τα νέα μέτρα άμεσης και έμμεσης φορολογίας κατά το 2018, ιδίως σε μισθωτούς, συνταξιούχους και ελεύθερους επαγγελματίες. Ωστόσο, παρατηρείται δημοσιονομικός «χώρος» και φοροελαφρύνσεις. Σταθερά σε μεταβατικό στάδιο οι τράπεζες, με σταδιακή βελτίωση των δομικών χαρακτηριστικών του πιστωτικού συστήματος. Μεγαλύτερη και η συμβολή του δημόσιου τομέα σε ρευστότητα – επενδύσεις, με δυνατότητα επιτάχυνσης πληρωμής ληξιπρόθεσμων οφειλών και εκκίνηση επενδύσεων σε αποκρατικοποιήσεις με ολοκληρωμένη αδειοδότηση. Τέλος, συνολικά, οι εξελίξεις σε σημαντικούς τομείς διαμορφώθηκαν ως εξής:

- **Βιομηχανική Παραγωγή:** Στασιμότητα βιομηχανικής παραγωγής στο πρώτο τετράμηνο του 2018 (σε σύγκριση με +7,1% πέρυσι)
- **Κατασκευές:** Στασιμότητα και στον κατασκευαστικό τομέα στο πρώτο τρίμηνο του 2018, από +14,6% πριν ένα χρόνο και 61 μονάδες κάτω σε κύκλο εργασιών από το 2010
- **Τουριστικός τομέας:** Σημαντική αύξηση κύκλου εργασιών 10,9% το πρώτο τρίμηνο φέτος, έναντι μόλις +0,9% πέρυσι
- **Λιανικό Εμπόριο:** Ηπιότερη βελτίωση στο πρώτο τετράμηνο (+0,8% αντί +2,6%), μεγαλύτερη άνοδος σε Έπιπλα, Ηλεκτρικά Είδη, Οικιακό Εξοπλισμό (8,4% αντί 2,1%) και Μεγάλα Καταστήματα Τροφίμων (3,1% αντί 3,0%) και εντονότερες απώλειες στα Τρόφιμα – ποτά (-8,0% αντί -4,7%) και στα Βιβλία (-0,7% από +10,6%).

Συνολικά, σημειώθηκε ελαφρά βελτίωση του οικονομικού κλίματος κατά το β' τρίμηνο του 2018, σε σχέση με το α' τρίμηνο και με το 2017, μικρότερη ήταν η βελτίωση της καταναλωτικής εμπιστοσύνης, η οποία, ωστόσο, κινείται υψηλότερα από πέρυσι, στα επίπεδα του 2012 κινήθηκε το ποσοστό ανεργίας της χώρας και ηπιότερη ήταν από πέρυσι η πληθωριστική πίεση.

2.3.3. Θεμελιώδη αναπτυξιακά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας

Σύμφωνα με την από Σεπτεμβρίου 2011 έρευνα της McKinsey & Company, με τίτλο *“Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά, Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας”*, οι βασικές παθογένειες της ελληνικής οικονομίας είναι πέντε: (α) η δομή της οικονομίας

αποθαρρύνει τις επενδύσεις και τη δημιουργία οικονομιών κλίμακας, (β) ο ευρύτερος δημόσιος τομέας είναι μεγάλος και μη αποδοτικός, (γ) η δομή και οι όροι της αγοράς εργασίας περιορίζουν την ευελιξία και την κινητικότητα του εργατικού δυναμικού, (δ) το νομικό και δικαστικό σύστημα είναι δύσβατο και αποθαρρύνει τις επενδύσεις και, (ε) η παραοικονομία είναι πολύ εκτεταμένη. [McKinsey, 2011]

2.3.3.1. Η αποθάρρυνση επενδύσεων και μεγάλων επιχειρηματικών μονάδων

Στην Ελλάδα, η πλειοψηφία των μικρών - πολύ μικρών επιχειρήσεων είναι οικογενειακές και είναι αυτές που αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της οικονομίας μας. Ενδεικτικά, στο χώρο της μεταποίησης, πάνω από το 30% των εργαζομένων απασχολείται σε επιχειρήσεις με εννέα ή λιγότερους υπαλλήλους, δηλαδή οικογενειακές. Κατά κανόνα, αυτές οι μικρές επιχειρήσεις λειτουργούν σε επίπεδα παραγωγικότητας που είναι χαμηλότερα κατά 40% σε σύγκριση με την παραγωγικότητα σε μονάδες άνω των 250 υπαλλήλων.

Παράλληλα, παρατηρείται υστέρηση στην ανάπτυξη μεγάλων μονάδων και στην επίτευξη οικονομιών κλίμακας. Για το γεγονός αυτό ευθύνη έχουν τα “αντικίνητρα”, τα οποία χαρακτηρίζουν τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι περιορισμοί στην είσοδο νεοεισερχομένων ελέγχονται νομοθετικά, η πολυνομία και η γραφειοκρατία που καθυστερούν τις επενδύσεις, καθώς και ένα καθόλου ευνοϊκό φορολογικό και εργατικό νομικό πλαίσιο. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ, η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες με τη μεγαλύτερη υπερρύθμιση στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών.

2.3.3.2. Μεγάλος και μη αποδοτικός δημόσιος τομέας

Συγκριτικά με το μέγεθος της χώρας μας και της οικονομίας της, ο δημόσιος τομέας είναι ένας από τους μεγαλύτερους και πιο δαπανηρούς στην Ευρώπη. Το World Economic Forum έχει κατατάξει την Ελλάδα σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα αναφορικά με την ποιότητα των προσφερόμενων δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών. Αυτή η χαμηλή ποιότητα σε

συνδυασμό με την υψηλή δημόσια δαπάνη, καταδεικνύει την τεράστια αναποτελεσματικότητα του ελληνικού δημόσιου τομέα.

Ταυτόχρονα, ο δημόσιος τομέας πάσχει από τον κατακερματισμό και την επικάλυψη αρμοδιοτήτων μεταξύ οργανισμών και υπουργείων, αδυναμία η οποία δημιουργεί επιπλέον βάρη και καθυστερήσεις στις επιχειρηματικές δραστηριότητες. Η παραοικονομία, κατ' αυτόν τον τρόπο, ενισχύεται και ευνοείται.

Πέρα από τον στενό και προβληματικό δημόσιο τομέα, ωστόσο, υπάρχει πλήθος μεσαίων και μεγάλων επιχειρήσεων και οργανισμών, που ελέγχονται άμεσα ή έμμεσα από το κράτος, ακόμη κι αν επίσημα κατατάσσονται στον ιδιωτικό τομέα. Παρουσιάζουν, επομένως, τις ίδιες δομικές στρεβλώσεις. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει τη ζωτική ανάγκη να μειωθεί η εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από το δημόσιο τομέα και να βελτιωθεί σημαντικά η αποδοτικότητα του. Η ανεξάρτητη και υγιής λειτουργία του ιδιωτικού τομέα είναι πιο αναγκαία από ποτέ.

2.3.3.3. Έλλειμμα ευελιξίας και ευρείας συμμετοχής στην αγορά εργασίας

Η Ελλάδα δεν εκμεταλλεύεται τις δυνατότητες που της προσφέρει το εργατικό της δυναμικό. Οι εργοδότες αντιμετωπίζουν αντικίνητρα στις προσλήψεις, κυρίως λόγω του δύσκαμπτου νομικού πλαισίου και της επίδρασης των συλλογικών συμβάσεων στην αύξηση του κόστους εργασίας. Επιπλέον, οι απόφοιτοι των ελληνικών πανεπιστημίων δεν βρίσκουν εύκολα εργασία, πρόβλημα που οφείλεται και στο μεγάλο χάσμα ανάμεσα στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τον επιχειρηματικό κόσμο. Κατά συνέπεια, το εκπαιδευμένο και κατηρτισμένο εργατικό δυναμικό της χώρας δυσκολεύεται να βρει εργασία.

Εξαιτίας των παραπάνω στρεβλώσεων, οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα χαρακτηρίζονται από τη χαμηλότερη κινητικότητα στην αγορά εργασίας στην Ευρώπη και τη μεγαλύτερη μέση παραμονή σε μία δουλειά σε σύγκριση με όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ. Η κινητικότητα στην αγορά εργασίας είναι ένας κρίσιμος δείκτης που αντικατοπτρίζει την «υγεία» μίας οικονομίας. Το χαμηλό επίπεδο του δείκτη κινητικότητας αντανακλά και τη χαμηλή συμμετοχή του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό.

2.3.3.4. Δύσβατο νομικό και δικαστικό σύστημα

Χαρακτηριστικό ρόλο στη μη υγιή λειτουργία της ελληνικής οικονομίας διαδραματίζει το δύσβατο και προβληματικό νομικό και δικαστικό σύστημα της χώρας μας. Το σύστημα απονομής δικαιοσύνης χαρακτηρίζεται από μεγάλο αριθμό νόμων, συχνά διφορούμενων, παρωχημένων ή και αλληλοαναιρούμενων (π.χ. στην περιβαλλοντική νομοθεσία), με πολλαπλές επικαλύψεις και συχνές αναθεωρήσεις (π.χ. στον τομέα της φορολογίας).

Σημαντικό ρόλο στην καθυστέρηση αυτή παίζει και το γεγονός ότι δεν υπάρχουν κριτήρια ιεράρχησης των υποθέσεων, ούτε οργανωτικοί πόροι για να καλύψουν τις πολλές διαδικαστικές απαιτήσεις. Η συσσώρευση υποθέσεων παρατηρείται επίσης και στα κατώτερα διοικητικά δικαστήρια, όπου η έλλειψη δικαστικών λειτουργιών και διοικητικού προσωπικού είναι ένα συχνό φαινόμενο.

Γι' αυτούς τους λόγους, το δικαστικό σύστημα είναι υπερφορτωμένο με υποθέσεις και πάσχει από έλλειψη διαδικασιών και εξειδικευμένων πόρων που θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τη συμφόρηση. Ενδεικτικά, στο Συμβούλιο της Επικρατείας υποβάλλονται κάθε χρόνο 8-9 χιλιάδες νέες υποθέσεις από τις οποίες εκδικάζονται μόνο 3 χιλιάδες περίπου. Εκκρεμοδικεί έτσι ένας όγκος υποθέσεων που εκτιμάται πως θα απαιτηθούν 2-6 χρόνια για να εκδικαστούν.

2.3.3.5. Εκτεταμένη παραοικονομία

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλων οργανισμών, η παραοικονομία στην Ελλάδα ανέρχεται περίπου στο 30% της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας. Αυτό συνεπάγεται μία πολύ σημαντική σε έκταση φοροδιαφυγή. Εκτιμάται ότι, το 2009, το κράτος απέτυχε να εισπράξει περίπου €15-20 δισ. σε φόρο εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων, καθώς και σε ΦΠΑ. Το ποσό αυτό ισοδυναμεί με 7%-9% του ΑΕΠ και 60%-80% του ελλείμματος του 2010.

Η αδυναμία αυτή οφείλεται στην έλλειψη διαδικασιών ανίχνευσης της φοροδιαφυγής. Ιδιαίτερα εμφανείς είναι οι ελλείψεις σε προηγμένα στατιστικά εργαλεία και ηλεκτρονικές υποδομές, στην ικανότητα γρήγορου και αποτελεσματικού ελέγχου του μεγάλου αριθμού υποθέσεων, καθώς σε μεθόδους είσπραξης οφειλών και προστίμων. Σημαντικό

πρόβλημα συνιστά και η «μαύρη» αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα την μη είσπραξη φόρου εισοδήματος και την μη απόδοση εργατικών εισφορών. [ΤτΕ, 2018]

2.4. Συμπεράσματα

Όπως αναλυτικά εκτέθηκε στο παρόν κεφάλαιο, η ελληνική οικονομία τα τελευταία εννέα χρόνια διέρχεται μίας ιδιαίτερα δύσκολης οικονομικής περιόδου. Από το 2008 έως και σήμερα, βίωσε μία βαθιά οικονομική ύφεση, στα πλαίσια της **παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης**. Η δραματική πτώση της ζήτησης, η υψηλή ανεργία, η μείωση κατά ¼ του Α.Ε.Π. και το δυσβάσταχτο δημόσιο χρέος ήταν μόνο μερικά από τα επακόλουθα της κρίσης, που είχε ως αποτέλεσμα την αναγκαστική προσαρμογή της χώρας σε πρόγραμμα δημοσιονομικής επέκτασης και τον συνεχή οικονομικό έλεγχο από ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Τρόικα. Το έλλειμμα οδήγησε στην επιβολή **Μνημονίων** και η χώρα μπήκε σε **τροχιά μεταρρυθμίσεων και φορολογικών επιβαρύνσεων** με μεγάλο κοινωνικοοικονομικό κόστος και τον κίνδυνο για Grexit συνεχώς αμείωτο. Έχοντας, επομένως, υποστεί σχεδόν μία δεκαετία πρωτοφανούς ύφεσης, η ελληνική οικονομία προσπαθεί να ανακάμψει και να μπει σε τροχιά ανάπτυξης. Πώς αξιολογείται, όμως, η σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα; Υπάρχει ανάκαμψη της οικονομίας; Αν και οι επιδόσεις της χώρας σε ανταγωνιστικότητα παραμένουν χαμηλές, η οικονομία φαίνεται να έχει μπει σε αργή, αλλά σταθερή τροχιά ανάπτυξης. Η Ελλάδα, τον Αύγουστο του 2018, βγαίνει από το τρίτο μνημονιακό Πρόγραμμα και ολοκληρώνει την τέταρτη αξιολόγησή της. Οι αδυναμίες της παραμένουν υπαρκτές αλλά φαίνεται πως τα οικονομικά μεγέθη της χώρας καλυτερεύουν. Στα πλαίσια αυτά, μπορεί κανείς να μιλήσει για **βαθμιαία οικονομική βελτίωση** και να θεωρήσει πως οι πιο δύσκολες μέρες που πέρασε η οικονομία μας ανήκουν πια στο παρελθόν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ - Τσακλόγλου Πάνος, Οικονομίδης Γιώργος, Παγουλάτος Γιώργος, Τριαντόπουλος Χρήστος, Φιλιππόπουλος Αποστόλης (Απρίλιος 2016) “Ένα νέο Αναπτυξιακό Πρότυπο για την Ελληνική Οικονομία και η Μετάβαση σε αυτό”, <https://www.dianeosis.org/research/productionmodel/>, ημερομηνία πρόσβασης 30/09/2017
- World Economic Forum. (September 2017). “The Global Competitiveness Report 2017–2018”, <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>. ημερομηνία πρόσβασης 01/10/2017
- <https://www.news.gr/oikonomia/article/1249028/o-ikos-fitch-anavathmise-tin-ellada.html>, Αύγουστος 2018, ημερομηνία πρόσβασης 28/08/2018
- Κουκάκης Θανάσης, (10 Οκτωβρίου 2017). CNN Greece. <http://www.cnn.gr/oikonomia/story/101039/dnt-provlepei-anaptyxi-2-6-gia-tin-ellada-to-2018>, ημερομηνία πρόσβασης 14/10/2017
- Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών (I.O.B.E.), “Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, Τριμηνιαία Έκθεση 02/18, http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q2_2018_REP_GR.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 28/08/2018
- Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών (I.O.B.E.), Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία 02/18, (Ιούλιος 2018), http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q2_2018_PRE_GR.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 28/08/2018
- McKinsey & Company, Athens Office (2011), “Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά, Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας”, http://www.sev.org.gr/Uploads/pdf/Greece_10Years_Ahead_Executive_summary_Greek_version_small.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10/05/18
- ΤτΕ, 2018

3. Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΑΥΡΙΟ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΚΛΑΔΟΙ ΜΕ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ

3.1. Εισαγωγή

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στη μελέτη του McKinsey & Company με τίτλο *“Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά, Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας”*, η οποία ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2011: “Ο επιχειρηματικός κόσμος πρέπει να επιδιώξει τη δημιουργία μεγαλύτερων μονάδων μέσω εξαγορών και συγχωνεύσεων και την υιοθέτηση πιο αποδοτικών μεθόδων παραγωγής”. Σε άλλο σημείο της έρευνας αναφέρεται: “Σε πολλά υποσχόμενους αναδυόμενους κλάδους, όπως η ιχθυοκαλλιέργεια και τα γενόσημα φάρμακα, θα μπορούσε να προχωρήσει η σταδιακή απελευθέρωση των αγορών με στόχο την ανάπτυξη, ιδιαίτερα σε τομείς όπου υπάρχει είτε η τεχνογνωσία είτε η δυνατότητα να δημιουργηθούν μεγαλύτερες παραγωγικές μονάδες. Ευρύτερα, αυτός ο στρατηγικός αναπροσανατολισμός της οικονομίας μπορεί να οδηγήσει σε μία πιο υγιή δομή της συνολικής ζήτησης με σαφή οφέλη για τον πρωτογενή τομέα, την ενθάρρυνση των επενδύσεων και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στη μεταποίηση και στη βαριά βιομηχανία. Ο τομέας της βιομηχανίας περιλαμβάνει έναν μεγάλο αριθμό σύγχρονων, οργανωμένων και διεθνώς ανταγωνιστικών ελληνικών επιχειρήσεων με σημαντική εξαγωγική δραστηριότητα. Η βιομηχανία είναι ο τομέας που συνεισφέρει τα μέγιστα σε φόρους και εισφορές. Η απελευθέρωσή της από περιττά εμπόδια, σε συνδυασμό με την ευρύτερη δημιουργία ενός φιλικού και σταθερού επιχειρηματικού περιβάλλοντος αποτελεί τη βασική προϋπόθεση για να βελτιωθεί η δυνατότητά της να αναπτυχθεί και να συνεισφέρει ακόμη περισσότερο στην ανάπτυξη και την απασχόληση άλλων κλάδων.” Όμως ποιοι είναι οι κλάδοι της ελληνικής οικονομίας που μπορούν να αναστρέψουν το υπάρχον κλίμα, να προσφέρουν την επιδιωκόμενη ανάπτυξη, να αυξήσουν τη ζήτηση και να προσφέρουν θέσεις εργασίας;

3.2. Κύριοι κλάδοι

3.2.1. Τουρισμός

3.2.1.1. Στρατηγικές Προτεραιότητες

Η χώρα μας ανέκαθεν αποτελούσε ιδανικό προορισμό διακοπών. Ως ένας παραδοσιακός προορισμός «ήλιου και θάλασσας», η Ελλάδα ανταγωνίζεται χώρες με αντίστοιχη μορφολογία, όπως η Ιταλία, η Γαλλία και η Ισπανία. Ο τουρισμός αποτελεί περίπου το 15% της ελληνικής οικονομίας, ενώ οι περισσότεροι επισκέπτες προέρχονται από τη Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου η Ελλάδα κατέχει 3% - 4% μερίδιο αγοράς.

Η τουριστική περίοδος, ωστόσο, είναι υπερβολικά συγκεντρωμένη στους καλοκαιρινούς μήνες (52% των αφίξεων πραγματοποιούνται κατά το 3ο τρίμηνο), ενώ οι τουρίστες που επισκέπτονται την Ελλάδα δαπανούν κατά κανόνα λιγότερα χρήματα σε σύγκριση με την αντίστοιχη δαπάνη στους άλλους ανταγωνιστικούς προορισμούς. Ο λόγος; Η Ελλάδα προσφέρει ένα προϊόν «ήλιου και θάλασσας» που έχει μαζική απήχηση, αλλά μέτρια ποιότητα, χωρίς διαφοροποίηση από άλλους προορισμούς διακοπών. Οι αιτίες θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν ως κατωτέρω:

- έλλειψη υποδομών υψηλής ποιότητας
- εμπόδια ανάπτυξης των σύγχρονων δομών ζήτησης και των νέων προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας (Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης – ΠΟΤΑ, παραθεριστικές κατοικίες, μαρίνες, λιμάνια για κρουαζιερόπλοια)
- ιδιαιτέρως περίπλοκες διαδικασίες αδειοδότησης
- μεταβαλλόμενο φορολογικό πλαίσιο που αποθαρρύνει τις επενδύσεις
- η σύνδεση της Ελλάδας με τις νέες αναδυόμενες και υπεράκτιες αγορές είναι περιορισμένη
- τα σημεία εισόδου των τουριστών (π.χ. η Αθήνα) είναι ακριβά για τους αερομεταφορείς
- έλλειψη ποιότητας και ποσότητας καταρτισμένων ανθρώπινων πόρων, καθώς και στο ακαδημαϊκό επίπεδο των επαγγελματιών του τουρισμού που αποφοιτούν από τις ελληνικές σχολές.
- απουσία ενός αποτελεσματικού εθνικού οργανισμού, λειτουργούντος με βάση τις αρχές της αγοράς, προωθώντας αποτελεσματικά το ελληνικό τουριστικό προϊόν στο εξωτερικό.

Πώς όμως θα μπορούσε να βελτιωθεί η παρούσα προβληματική κατάσταση; Πώς ο τομέας του τουρισμού θα μπορούσε να αποτελέσει δυνατό σημείο της οικονομίας της χώρας μας και έναν κλάδο με δυναμική και προοπτική; Οι στρατηγικές που πρέπει να

ακολουθηθούν δεν είναι ιδιαίτερος δύσκολες, αλλά απαιτούν συγκροτημένη δράση, σύστημα και ρηξικέλευθες πρωτοβουλίες. Ειδικότερα, συνοψίζονται ως εξής:

- **Επαναπροσδιορισμός της εμπορικής πολιτικής.** Διατήρηση, δηλαδή, των μεριδίων του ελληνικού τουρισμού στις παραδοσιακές ευρωπαϊκές αγορές (βασική προτεραιότητα: Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Σκανδιναβία, αυξημένη προτεραιότητα: Ιταλία, Γαλλία, Ολλανδία) και υιοθέτηση μίας στρατηγική διεύθυνσης σε αναδυόμενες αγορές (Ρωσία και Κίνα), καθώς και στην αγορά των ΗΠΑ. Η εμπορική πολιτική θα πρέπει να επιδιώξει να προσελκύσει ανώτερες εισοδηματικές τάξεις, μέσω ποιοτικής αναβάθμισης και επέκτασης σε κρουαζιέρες, θαλάσσιο τουρισμό και την γενικότερη καθιέρωση της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης ως προορισμών για «αστικές αποδράσεις».
- **Δημιουργία ποιοτικών υποδομών με ταυτόχρονη επιτάχυνση των επενδύσεων.** Ιδιαίτερος αξιολογη κίνηση θα ήταν η δημιουργία 2 - 3 συνεδριακών κέντρων στις ευρύτερες περιοχές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, καθώς και οι υποδομές για ναυτικό τουρισμό (μαρίνες, σημεία επιβίβασης / αποβίβασης τουριστών από κρουαζιερόπλοια). Προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην άρση των εμποδίων και της γραφειοκρατίας για την ίδρυση παραθεριστικών κατοικιών, επίσης.
- **Διευκόλυνση πρόσβασης και μεταφορών.** Σημεία σύνδεσης με αναδυόμενες και απομακρυσμένες αγορές, μέσω απευθείας πτήσεων και της άρσης ή αναθεώρησης διαδικασιών για την παροχή άδειας εισόδου.
- **Ριζική αναβάθμιση των επαγγελματικών δυνατοτήτων και της τεχνογνωσίας.** Η χώρα μας, ως επίκεντρο του παγκόσμιου τουρισμού και έχουσα μοναδικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, απαιτεί την ύπαρξη τριτοβάθμιας Πανεπιστημιακής Σχολής Τουρισμού με ισχυρές διεθνείς διασυνδέσεις. Κρίσιμη είναι και η αναδιοργάνωση των κεντρικών οργανωτικών δομών, με τη δημιουργία ξεχωριστών λειτουργικών τμημάτων που να περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων το στρατηγικό σχεδιασμό, τη διαχείριση αγορών και προϊόντων, το μάρκετινγκ, την υποστήριξη πωλήσεων, την αξιολόγηση και την κατηγοριοποίηση των παρεχόμενων υπηρεσιών.

3.2.1.2. Εκτιμήσεις και έρευνες για τον τομέα του τουρισμού από τους ειδικούς

Συνεχή άνοδο τουλάχιστον για τα επόμενα δέκα χρόνια, τόσο σε επίπεδο συμβολής στο ΑΕΠ, όσο και στις επενδύσεις και την απασχόληση, έχει προβλέψει για τον ελληνικό Τουρισμό και η έκθεση του Παγκόσμιου Συμβουλίου Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC). Σε μελέτη του, γίνεται εκτενής αναφορά στις τουριστικές επιδόσεις της χώρας μας για το 2017, την πορεία του κλάδου κατά το έτος αυτό, ενώ παράλληλα υπάρχουν ιδιαίτερα θετικές εκτιμήσεις για την ανάπτυξη του ελληνικού τουριστικού προϊόντος σε βάθος δεκαετίας. Σύμφωνα με την έκθεση του WTTC, το 2027, η τουριστική δραστηριότητα συνολικά θα συνεισφέρει το 23,8% του ΑΕΠ. Η γενική συνεισφορά του κλάδου στην ελληνική οικονομία αναμένεται να παρουσιάσει αύξηση 6,9%, ενώ μέχρι το 2027 προβλέπεται άνοδος 4,6% σε ετήσια βάση, με τα συνολικά έσοδα από τον Τουρισμό να αγγίζουν τα 54,7 δισ. ευρώ. Την ίδια ώρα, η γενική συμβολή στην απασχόληση θα αυξηθεί κατά 6,3% το 2017 και κατά 3,4% ετησίως μέχρι το 2027 (1,273 εκατ. θέσεις εργασίας). Η άμεση συμβολή αναμένεται να αυξηθεί κατά 2,9% ετησίως, στις 597 χιλ. θέσεις εργασίας σε δέκα χρόνια από σήμερα. Παρόμοιο ρυθμό ακολουθούν και οι επενδύσεις στον τουριστικό χώρο. Το 2016, οι επενδύσεις που έγιναν έφτασαν τα 3,2 δισ. ευρώ, αποτελώντας το 15,7% του συνόλου στη χώρα, ενώ για το 2017, το WTTC είχε προβλέψει περαιτέρω αύξηση 6,6%, και 5,1% ετησίως μέσα στην ερχόμενη 10ετία, φθάνοντας τα 5,5 δισ. ευρώ. Το ποσό αυτό μεταφράζεται σε ποσοστό 17,3% επί των συνολικών επενδύσεων.

Αντίστοιχα, ο Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, που αποτελεί και τον "πυρήνα" των επαγγελματιών του χώρου, έχει προβλέψει ετήσια αύξηση των τουριστών στην Ελλάδα κατά 9 εκατομμύρια μέχρι το 2021.

Παράλληλα, το Ινστιτούτο του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝ.Σ.Ε.Τ.Ε.), σε έρευνά του, δημοσιευθείσα τον Απρίλιο του 2018, με τίτλο *"Οι προοπτικές του εισερχόμενου τουρισμού στην Ελλάδα το 2018"*, αναφέρεται και στις σημαντικές προοπτικές του εισερχόμενου τουρισμού στην Ελλάδα για το 2018. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, οι προοπτικές της τουριστικής κίνησης στα Περιφερειακά αεροδρόμια της Ελλάδας βάσει του προγραμματισμού των θέσεων των αεροπορικών εταιρειών στις 31/03/2018 για την θερινή περίοδο του 2018 είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικές (+18% σε σχέση με τα αντίστοιχα περσινά στοιχεία για την θερινή περίοδο του 2017). Αν και προοιωνίζεται ένα νέο ρεκόρ αφίξεων για τον Ελληνικό τουρισμό, επισημαίνεται ότι αφενός ο προγραμματισμός αλλάζει διαρκώς, καθώς εξελίσσεται η σεζόν, και αφετέρου οι αφίξεις υπολείπονται του αριθμού θέσεων, αναλόγως της πληρότητας των αεροπλάνων. Συνεπώς, η αναμενόμενη τελική μεταβολή αεροπορικών αφίξεων θα διαφοροποιηθεί από αυτήν που δείχνει ο προγραμματισμός θέσεων

του Μαρτίου. Σημαντικό ρόλο για την αυξημένη ζήτηση αεροπορικών θέσεων παίζει το θετικό οικονομικό κλίμα στις αγορές μας. [INΣΕΤΕ, 2018]

Αναφορικά με την θέση της Ελλάδας στον εξερχόμενο τουρισμό των εξεταζόμενων αγορών το 2016, παρατηρείται ότι σε όλες βρίσκεται στο top 10 των κυριότερων τουριστικών προορισμών, με εξαίρεση τις αγορές της Ρωσίας (11η) και των ΗΠΑ (25η). Ειδικότερα, κατέχει την 1η θέση στις γειτονικές αγορές της Βουλγαρίας, της Τουρκίας και της Κύπρου, την 2η θέση στην αγορά της Ρουμανίας, ενώ στην γειτονική Ιταλία κατατάσσεται στην 5η θέση. Αξιοσημείωτη είναι η θέση της Ελλάδας στις αγορές του Ην. Βασιλείου (6η), της Γαλλίας (7η) και της Γερμανίας (8η). Η εικόνα διαφοροποιείται σημαντικά όσον αφορά τους Μεσογειακούς προορισμούς, με την Ελλάδα να βρίσκεται σε όλες τις αγορές στο top 5 των κυριότερων προορισμών, με εξαίρεση την αγορά της Ρωσίας (6η θέση). [INΣΕΤΕ, 2018]

3.2.1.3. Κρουαζιέρα: Ευκαιρίες και προοπτικές

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Θ. Γεωργακόπουλος σε άρθρο του, δημοσιευμένο στον ιστότοπο του Οργανισμού Έρευνας και Ανάλυσης “ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ” τον Σεπτέμβριο του 2017 με τίτλο: “*Η Μεγάλη Χαμένη Ευκαιρία Της Κρουαζιέρας*”, “η Ελλάδα είναι ένας από τους δημοφιλέστερους τουριστικούς προορισμούς του κόσμου. Το σημαντικότερο, όμως, είναι ότι η χώρα μας είναι και ένας από τους δημοφιλέστερους προορισμούς μιας ειδικής, ραγδαία αναπτυσσόμενης κατηγορίας της τουριστικής βιομηχανίας: Της κρουαζιέρας. [Γεωργακόπουλος Θ., 2017]

Τα ελληνικά νησιά είναι ανάμεσα τους δημοφιλέστερους προορισμούς στη Μεσόγειο, που είναι η δεύτερη μεγαλύτερη αγορά κρουαζιέρας στον κόσμο, μετά την Καραϊβική. Περισσότεροι από δύο εκατομμύρια τουρίστες επισκέπτονται τα νησιά και τα λιμάνια της χώρας μας κάθε χρόνο με κρουαζιερόπλοια, σχεδόν δηλαδή το 10% των συνολικών τουριστικών αφίξεων. Η Ελλάδα διαθέτει εκατοντάδες πανέμορφα νησιά, εξαιρετικό κλίμα, χιλιάδες επισκέψιμους αρχαιολογικούς χώρους και σημαντικά, παγκόσμιας εμβέλειας αξιοθέατα.

Ωστόσο, η χώρα μας δεν κερδίζει από τη συγκεκριμένη αγορά όσα θα μπορούσε. Παρόλο που είμαστε ο 4ος δημοφιλέστερος προορισμός στην Ευρώπη, είμαστε μόλις 8οι σε

έσοδα από τον τουρισμό. Η κρουαζιέρα φέρνει στις ακτές μας το 10% των τουριστών που έρχονται κάθε χρόνο στη χώρα μας, αλλά μόνο το 3% των συνολικών τουριστικών εσόδων. Γιατί, λοιπόν, ενώ διαθέτουμε ένα τόσο δημοφιλή προορισμό εισπράττουμε τόσο λίγα από τη συγκεκριμένη αγορά; Γιατί ο συγκεκριμένος τομέας παραμένει “πίσω”; Γιατί δεν έχει αξιοποιηθεί από τη χώρα μας στο μέγιστο βαθμό, ώστε να αποφέρει τα ανάλογα έσοδα;

Στην προσπάθειά μας να σκιαγραφήσουμε το τοπίο σχετικά με την κρουαζιέρα στη Ελλάδα, επιβάλλεται να αναφερθούμε σε έναν όρο: Το “cabotage”. Cabotage, λοιπόν, είναι το καθεστώς παραχώρησης του προνομίου εκτέλεσης περιηγητικών πλοίων (η ελληνική ονομασία της “κρουαζιέρας”) εντός της επικράτειας, αποκλειστικά σε πλοία που φέρουν την εθνική σημαία.

Από τη δεκαετία του 1920 μέχρι το 2010, ο περιορισμός αυτός ίσχυε και στην Ελλάδα. Κρουαζιερόπλοια που έφεραν σημαίες ξένων χωρών (πλην χωρών της Ε.Ε., από τη δεκαετία του '90 και μετά) μπορούσαν να επισκεφτούν τα ελληνικά λιμάνια, αλλά δεν επιτρεπόταν να τα χρησιμοποιήσουν ως “home ports”, δηλαδή ως λιμάνια αφετηρίας και κατάληξης της κρουαζιέρας. Αυτό το προνόμιο το είχαν μόνο ελληνικά και κοινοτικά κρουαζιερόπλοια. Τα ξένα πλοία μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τα ελληνικά λιμάνια μόνο ως λιμάνια διέλευσης (“transit ports”) στην πορεία τους από και προς τα home ports τους. Αυτό, βέβαια, αποτελούσε ένα ιδιαίτερος σημαντικό πρόβλημα για την εγχώρια αγορά, γιατί η πλειοψηφία των εσόδων της κρουαζιέρας προέρχεται από τη χρήση των λιμανιών ως home ports, το επονομαζόμενο “homeporting”, και όχι από τα λιμάνια transit, δηλαδή τα λιμάνια που χρησιμοποιούνται απλώς ως λιμάνι “διέλευσης”.

Η “άρση του καμποτάζ”, λοιπόν, το “άνοιγμα” της κρουαζιέρας, ήταν μια μνημονιακή υποχρέωση που τέθηκε στην Ελλάδα και νομοθετήθηκε για πρώτη φορά με το Νόμο 3872/2010. Τελικά, ολοκληρώθηκε με το Νόμο 4072/2012, από την κυβέρνηση Παπαδήμου και αποσκοπούσε στη διεκδίκηση μεγαλύτερου μεριδίου του τζίρου που κερδίζει η Μεσόγειος από την κρουαζιέρα.

Μετά από την άρση, θα περίμενε κανείς ότι θα ακολουθούσε μια αύξηση τόσο των “homeportings”, όσο και των εσόδων από την κρουαζιέρα στην Ελλάδα. Τα πράγματα, ωστόσο, δεν εξελίχθηκαν έτσι. Η άρση του καμποτάζ φαίνεται πως δεν είχε ουσιαστικό αποτέλεσμα. Γιατί συνέβη αυτό όμως; Ποιοι είναι οι λόγοι που εμποδίζουν τον κλάδο της κρουαζιέρας να συνεισφέρει στην ελληνική οικονομία όσο θα μπορούσε;

Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα πρέπει να δοθεί κάνοντας πρώτα μια σύντομη ιστορική αναδρομή. Η Ελλάδα υιοθέτησε το καμποτάζ το 1926. Τη δεκαετία του '80, ξεκίνησε

η συζήτηση για τη μερική απελευθέρωση της αγοράς, στο πλαίσιο της γενικευμένης απελευθέρωσης των μεταφορών στις χώρες της Ε.Ε., οδηγώντας στη μερική άρση του καμποτάζ στην Ελλάδα, το 1999, όταν και επετράπη σε κρουαζιερόπλοια που φέρουν σημαία κράτους - μέλους της Ε.Ε. να χρησιμοποιούν τα ελληνικά λιμάνια ως home ports. Το 2001, ακολούθησε η πλήρης άρση του καμποτάζ της ακτοπλοΐας, η αγορά της κρουαζιέρας όμως παρέμενε κλειστή για όλες τις μεγάλες μη - ευρωπαϊκές εταιρείες.

Η άρση του καμποτάζ, εν συνεχεία, τέθηκε ως ένα από τα προαπαιτούμενα της πρώτης δανειακής σύμβασης που υπέγραψε η χώρα με την τρόικα για την εκταμίευση της πρώτης δόσης. Το νομοσχέδιο που πέρασε από το Β' θερινό τμήμα της Βουλής το 2010 προέβλεπε την άρση του καμποτάζ, αλλά έθετε και μια σειρά από προϋποθέσεις στη λειτουργία των ξένων εταιρειών στην Ελλάδα (π.χ. θέσπιση ελάχιστης διάρκειας της κρουαζιέρας, εισφορά υπέρ του Ταμείου Ανεργίας και Ασθενείας Ναυτικών, υπογραφή τριετούς σύμβασης της εταιρείας με το ελληνικό δημόσιο, την οποία θα έπρεπε να εγκρίνουν και τα συνδικαλιστικά σωματεία κλπ.).

Ο νέος Νόμος, ο Νόμος 4072/2012, ψηφίστηκε από τη Βουλή των Ελλήνων στις 12 Απριλίου του 2012. Έκτοτε η Ελλάδα έπαψε να έχει καμποτάζ και η αγορά της κρουαζιέρας απελευθερώθηκε πλήρως. Τα ελληνικά λιμάνια ήταν νομίμως πανέτοιμα να υποδεχτούν γιγάντια κρουαζιερόπλοια των εταιρειών - κολοσσών της αγοράς, και εκατομμύρια πολύ τυχεροί ξένοι τουρίστες είχαν τη μοναδική ευκαιρία να περιηγηθούν στις ελληνικές θάλασσες ανεμπόδιστοι. Αυτό, όμως, όπως είπαμε, δεν συνέβη. Από το 2012 και την ολοκληρωμένη άρση του καμποτάζ, οι αφίξεις επιβατών στα ελληνικά λιμάνια όχι μόνο δεν αυξήθηκαν θεαματικά, αλλά μειώθηκαν ελαφρώς, ακόμα και στο homeporting που, όπως είπαμε, είναι πιο πιο κερδοφόρο κομμάτι της αγοράς. Τι είχε συμβεί; Ο λόγος είναι απλός. Τα ελληνικά λιμάνια υστερούν σε υποδομές.

Υπάρχουν πέντε λιμάνια που, θεωρητικά, θα μπορούσαν να αναμορφωθούν για να πληρούν αρκετά από αυτά τα κριτήρια, και να αποτελούν ελκυστικά home ports: Του Πειραιά, της Θεσσαλονίκης, της Κέρκυρας, της Ρόδου και του Ηρακλείου. Πρακτικά, βέβαια, κανένα από αυτά δεν αποτελεί ελκυστικό home port για κρουαζιερόπλοια. Αυτά έχουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά στοιχεία (επαρκή χώρο για υποδομές, πρόσβαση σε διεθνές αεροδρόμιο, αξιοθέατα πολιτιστικού και ιστορικού ενδιαφέροντος και άλλα), αλλά έχουν ακόμα πολύ σοβαρές ελλείψεις.

Τα ελληνικά λιμάνια υστερούν ακόμα και σε υποτυπώδεις παροχές, ενώ παρουσιάζουν και δομικά προβλήματα. Το αεροδρόμιο της Αθήνας, για παράδειγμα,

βρίσκεται πολύ μακριά από το λιμάνι του Πειραιά, γύρω από το οποίο υπάρχει ιδιαιτέρως έντονο κυκλοφοριακό πρόβλημα. Πόσο σημαντικό είναι όμως να διορθωθούν αυτά τα προβλήματα; Πόσο κρίσιμο είναι το homeporting και πόσα έσοδα μπορεί να φέρει στην οικονομία μας;

Σύμφωνα με έκθεση της Εθνικής Τράπεζας το 2012, ένα κρουαζιερόπλοιο αφήνει ως και 300 ευρώ ανά επιβάτη σε ένα home port, ενώ μόνο 20 ευρώ ανά επιβάτη σε ένα λιμάνι διέλευσης. Αντίστοιχα, κάθε επιβάτης δαπανά έως και 300 ευρώ σε κάθε home port, έναντι των 60 ευρώ σε κάθε λιμάνι διέλευσης. Αν όλοι οι επιβάτες που επισκέπτονται σήμερα την Ελλάδα σε κρουαζιέρες transit έρχονταν με κρουαζιέρες που έκαναν homeporting σε ελληνικά λιμάνια, τότε η χώρα θα εισέπραττε 800 εκατομμύρια ευρώ επιπλέον κάθε χρόνο. Τα 600 εκ. ευρώ ετησίως θα γίνονταν 1,4 δισ. Αν μόνο τα 2/3 των συνολικών επιβατών έρχονταν με κρουαζιέρες που έκαναν homeporting στην Ελλάδα, τα έσοδα θα έφταναν το 1,2 δισ., η αγορά δηλαδή θα διπλασιαζόταν από το σημερινό της μέγεθος. Κι αν η Ελλάδα διεκδικούσε ένα ακόμα μεγαλύτερο μερίδιο στην αγορά της Μεσογείου, διατηρώντας ένα υψηλό ποσοστό homeporting, θα μπορούσε ρεαλιστικά να προσθέσει πάνω από μία ποσοστιαία μονάδα στο ΑΕΠ της κάθε χρόνο. Σε μια χώρα σχεδόν χρεοκοπημένη, μια τέτοια αγορά μοιάζει σαν τεράστια, αναξιοποίητη ευκαιρία. Η Ελλάδα θα μπορούσε να διεκδικεί πολύ περισσότερα έσοδα από την αγορά της κρουαζιέρας. Τι πρέπει να γίνει, όμως, για να έρθει πάνω από ένα δισεκατομμύριο ευρώ επιπλέον ετησίως στην Ελλάδα από την κρουαζιέρα; Τι πρέπει να κάνουμε για να διεκδικήσει η χώρα μας το μερίδιο της αγοράς που της αξίζει; Πώς μπορούμε να το πετύχουμε αυτό; Η απάντηση είναι με περισσότερα home-portings. [TTE, 2017]

Εδώ πρέπει να σημειωθεί κάτι σημαντικό. Υπάρχουν τρία είδη λιμανιών που υποδέχονται κρουαζιερόπλοια: Οι λιμένες αφετηρίας (home-ports) από τους οποίους ξεκινούν και στους οποίους καταλήγουν οι κρουαζιέρες, οι ενδιάμεσοι λιμένες (transit ports) που χρησιμοποιούνται ως σταθμοί στο δρομολόγιο του κρουαζιερόπλοιου και οι υβριδικοί λιμένες που λειτουργούν και με τους δύο τρόπους.

Η σημαντικότερη οικονομικά από τις τρεις κατηγορίες λιμανιών είναι οι λιμένες αφετηρίας. Οι δαπάνες ανά επιβάτη στο λιμένα αφετηρίας είναι τρεις φορές περισσότερες από ό,τι οι δαπάνες σε έναν ενδιάμεσο λιμένα. Στους λιμένες αφετηρίας επίσης τα κρουαζιερόπλοια ανεφοδιάζονται και εκτελούν μικρές επισκευές, εκεί καταφτάνουν, επιβιβάζονται και αποβιβάζονται οι επιβάτες και το πλήρωμα πριν και μετά το ταξίδι αντίστοιχα, ενώ υπάρχουν και πολλαπλές ωφέλειες στην τοπική οικονομία.

Τι χρειάζεται όμως να έχει ένα λιμάνι για να είναι ελκυστικό home - port; Και τι πρέπει να κάνουν τα ελληνικά λιμάνια;

Πρώτα απ' όλα, τα ελληνικά λιμάνια πρέπει να αναπτύξουν επαρκείς υποδομές για μπορούν να φιλοξενούν κρουαζιερόπλοια, από ικανοποιητικό αριθμό τερματικών σταθμών κρουαζιέρας, μέχρι επαρκές βύθισμα και επαρκή αριθμό κρηπιδωμάτων, με λειτουργικό σύστημα δέσμευσης θέσεων ελλιμενισμού (κάτι που στην Ελλάδα μόνο ο Πειραιάς και η Κέρκυρα διαθέτουν). Για την ανάπτυξη αυτών των υποδομών, αλλά και για τη διαχείρισή τους, χρειάζονται αφενός πηγές χρηματοδότησης για επενδύσεις και αφετέρου εμπειρία διαχείρισης.

Επιπλέον, πρωτοβουλίες που μπορούν να ληφθούν σχετίζονται με την επέκταση της τουριστικής περιόδου, τη βελτίωση της εμπειρίας των επιβατών στο λιμάνι και στις χερσαίες εκδρομές τους, την ανάπτυξη συνεργασίας με την πόλη, με τοπικούς φορείς, με το αεροδρόμιο αλλά και στενή συνεργασία και ανάπτυξη σχέσεων με τις εταιρείες κρουαζιέρας.

Σε ευρύτερο επίπεδο, κρίνονται απαραίτητες θεσμικές πρωτοβουλίες και παρεμβάσεις για να έρθουν ευκολότερα ιδιωτικές επενδύσεις στα λιμάνια, για τον εκσυγχρονισμό της Πλοηγικής Υπηρεσίας, για την επίλυση των προβλημάτων με τις κλειστές αγορές και τα ωράρια αρχαιολογικών χώρων κατά τις ώρες προσέγγισης κρουαζιερόπλοιων, ακόμα και για τις διαδικασίες έκδοσης αδειών για τα πληρώματα από τα κατά τόπους λιμεναρχεία.

Εμφαση πρέπει να δοθεί και στη διεύρυνση της ζήτησης από άλλες αγορές, όπως η ασιατική. Η χώρα μας μπορεί να εκμεταλλευτεί μια σειρά από συγκριτικά πλεονεκτήματα, όπως το ότι ο ΟΛΠ ανήκει πλέον σε κρατική κινεζική εταιρεία ή το ότι η Air China έχει ξεκινήσει απευθείας πτήσεις μεταξύ Αθήνας και Πεκίνου.

Επιπλέον, θα είναι εξαιρετικά χρήσιμο και σημαντικό να διευρυνθεί η ζήτηση και στην ελληνική αγορά. Η τόνωση της πάρα πολύ μικρής εγχώριας αγοράς θα βοηθήσει στην αύξηση της κίνησης στους λιμένες αφετηρίας της χώρας. Όλες οι χώρες που μας ανταγωνίζονται στη Μεσόγειο έχουν εκατοντάδες χιλιάδες ντόπιους που ταξιδεύουν σε κρουαζιέρες κάθε χρόνο, άλλωστε.

Παράλληλα, τα ελληνικά λιμάνια πρέπει να προετοιμαστούν για να αντιμετωπίσουν και άλλες σύγχρονες προκλήσεις. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει διαμορφώσει στρατηγική σύμφωνα με την οποία όλοι οι λιμένες που ανήκουν στο κύριο δίκτυο των Διευρωπαϊκών

Δικτύων Μεταφορών θα πρέπει να διαθέτουν εγκαταστάσεις για ανεφοδιασμό πλοίων που κινούνται με υγροποιημένο φυσικό αέριο.

Πέρα από τις υποδομές, ζητούμενο είναι και η εξέλιξη των φορέων διαχείρισης των λιμανιών.

Αν εξετάσει κανείς κάθε ένα από τα ελληνικά home-ports, διαπιστώνει ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο δύσκολα. Ας τα δούμε ένα ένα τα home-ports με τις περισσότερες δυνατότητες:

Ο Πειραιάς είναι το μεγαλύτερο λιμάνι της Ευρώπης, καθώς εξυπηρετεί περίπου 20 εκατομμύρια ταξιδιώτες κάθε χρόνο. Είναι ο μεγαλύτερος λιμένας αφετηρίας κρουαζιέρας στην Ελλάδα, καθώς εκεί λαμβάνει χώρα περίπου το 75% των home-portings, και επιπλέον είναι ο μεγαλύτερος λιμένας κρουαζιέρας της χώρας μας γενικότερα, (με πάνω από 1 εκατομμύριο κινήσεις επιβατών το 2016), και ο 7ος μεγαλύτερος λιμένας κρουαζιέρας στη Μεσόγειο.

Σημαντικές κινήσεις για την αναβάθμιση του Πειραιά, ικανές να αναδείξουν την σημαντική αξία του Πειραιά και να αποφέρουν τα μέγιστα στο κράτος, θα ήταν οι εξής:

- αναδιαμόρφωση των υποδομών του λιμανιού, όπως αύξηση των κρητιδωμάτων που μπορούν να εξυπηρετήσουν κρουαζιερόπλοια και κατασκευή πρόσθετων, ποιοτικά αναβαθμισμένων κτιρίων τερματικών σταθμών επιβατών,
- σύναψη μακροχρόνιων συμφωνιών χρήσης με τις εταιρείες κρουαζιέρας,
- προσέλκυση διαφορετικών τύπων κρουαζιέρας και επιβατών από άλλες χώρες, όπως η Κίνα,
- βελτίωση των χερσαίων μεταφορικών συνδέσεων με τα τουριστικά αξιοθέατα και το αεροδρόμιο της Αθήνας,
- καλύτερη συνεργασία του λιμένα με την τοπική αυτοδιοίκηση, τα επιμελητήρια, τους εμπορικούς συλλόγους και τις εταιρείες κρουαζιέρας,
- ανάληψη της διαχείρισης των τερματικών σταθμών της κρουαζιέρας από εξειδικευμένες εταιρείες.

Αν όντως υλοποιηθούν το σύνολο των ως άνω μέτρων, η αύξηση του home - porting θα μπορούσε να είναι της τάξης του 7% ετησίως, πράγμα που σημαίνει ότι σε βάθος πενταετίας η δραστηριότητα του home - porting μόνο θα μπορούσε να φέρει 489 εκατ. ευρώ σε άμεσες δαπάνες και 390 εκατ. επιπλέον σε έμμεσες και παράγωγες οικονομικές επιπτώσεις, καθώς και 1.300 θέσεις εργασίας επιπλέον. Αυτό σημαίνει ότι μόνο με αυτή τη συντηρητική εκτίμηση, επενδύσεις στις υποδομές του λιμανιού του Πειραιά και αναβάθμιση των υπηρεσιών που προσφέρει στις εταιρείες κρουαζιέρας και τους επιβάτες θα μπορούσε να φέρνει επιπλέον 60 εκατομμύρια ευρώ τον χρόνο στην τοπική οικονομία μόνο από το home - porting.

Το λιμάνι του Ηρακλείου, από την άλλη, πληροί και αυτό πολλά από τα κριτήρια που απαιτούνται από ένα λιμένα αφητηρίας. Ωστόσο, λειτουργεί σπάνια ως home - port. Οι αλλαγές που πρέπει να γίνουν για να γίνει ελκυστικότερο στις εταιρείες κρουαζιέρας είναι σημαντικές:

- ολοκλήρωση της κατασκευής ενός νέου κρηπιδώματος στον προβλήτα VI, με την εξειδίκευση των κρηπιδωμάτων, ώστε να μπορούν να εξυπηρετηθούν κρουαζιερόπλοια ανεμπόδιστα,
- κατασκευή νέου αεροδρομίου στο Καστέλι, προς επίλυση των προβλημάτων χωρητικότητας και ανεπάρκειας αεροπορικών συνδέσεων με μεγάλες αγορές του εξωτερικού που παρατηρούνται στο υπάρχον αεροδρόμιο,
- ικανοποιητική χερσαία σύνδεση του λιμανιού με το αεροδρόμιο,
- συμμετοχή έμπειρων διαχειριστών τερματικών σταθμών κρουαζιέρας στην ανάπτυξη και τη διαχείριση του τερματικού σταθμού επιβατών.

Το λιμάνι της Θεσσαλονίκης, παράλληλα, έχει σημαντικά πλεονεκτήματα που θα μπορούσαν να το καταστήσουν εξαιρετικά ελκυστικό για τις εταιρείες κρουαζιέρας (μεγαλύτερο αεροδρόμιο, εξαιρετική ξενοδοχειακή υποδομή, πληθώρα τουριστικών αξιοθέατων). Ωστόσο, υπάρχουν πολλά που θα πρέπει να γίνουν στην πράξη:

- αύξηση / προέκταση χώρου εξυπηρέτησης κρουαζιερόπλοιων στις υφιστάμενες υποδομές του,
- επισκευή και αναβάθμιση το υφιστάμενου κτιρίου του τερματικού σταθμού επιβατών,

- μετατροπή προβλήτα II σε νέο τερματικό σταθμό κρουαζιέρας, καθώς διαθέτει το κατάλληλο μήκος και βάθος για την εξυπηρέτηση μεγάλων κρουαζιερόπλοιων,
- ενίσχυση της αναγνωρισιμότητας του προορισμού, τόσο στις εταιρείες κρουαζιέρας, όσο και στους δυνητικούς επιβάτες σε γειτονικές χώρες,
- συνεργασία με τις εταιρείες κρουαζιέρας για την ανάπτυξη νέων δρομολογίων αποκλειστικά για προορισμούς στη Βόρεια Ελλάδα και το Βόρειο Αιγαίο,
- βελτίωση της συνδεσιμότητας μέσω του αεροδρομίου Μακεδονία,
- ενδεχομένως παραχώρηση του τερματικού σταθμού κρουαζιέρας σε εξειδικευμένη εταιρεία για εκμετάλλευση,
- καθώς η κοινοπραξία των εταιρειών που θα αναλάβει τη διαχείριση του λιμανιού δεν έχει εμπειρία στην αγορά της κρουαζιέρας,

Συμπερασματικά, πρέπει να επισημάνουμε ότι τέτοιας κλίμακας επεμβάσεις θα έχουν σίγουρα πολύ σημαντικά αποτελέσματα, αλλά όχι άμεσα. Οι εταιρείες κρουαζιέρας προγραμματίζουν τα δρομολογία τους με ορίζοντα διετίας, καθώς οι επιβάτες συνήθως επιλέγουν την κρουαζιέρα της προτίμησής τους περίπου 8 - 10 μήνες πριν από το ταξίδι. Παρ' όλα αυτά, τα δεδομένα της αγοράς κρουαζιέρας αφήνουν μεγάλα περιθώρια ανάπτυξης.

Με τις σωστές κινήσεις, λοιπόν, η Ελλάδα θα μπορούσε να υπερδιπλασιάσει τα έσοδά της στη συγκεκριμένη αγορά. Κι αν δεν μπορούμε να διεκδικήσουμε τα έσοδα που δικαιούμαστε από αγορές στις οποίες έχουμε ήδη συγκριτικό πλεονέκτημα, όπως η αγορά της κρουαζιέρας, τότε πώς ακριβώς θα διεκδικήσουμε την είσοδο σε άλλες αγορές, ή άλλες μεγάλες ξένες επενδύσεις; Αν η χώρα δεν μπορεί να βγάλει λεφτά ούτε από την κρουαζιέρα, τότε από πού περιμένουμε να μας έρθει η ανάπτυξη;

3.2.2. Ενέργεια

Όπως αναλυτικά περιγράφεται στην έρευνα του McKinsey & Company (2011) με τίτλο *“Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά, Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας”*, ο ελληνικός τομέας ενέργειας χαρακτηρίζεται από χαμηλή αποδοτικότητα στη χρήση

καυσίμων, χαμηλή παραγωγικότητα εργασίας και κεφαλαίων και υψηλό κόστος του μίγματος παραγωγής. Σε σύγκριση με τις αγορές της Νοτίου Ευρώπης και της Γερμανίας, η κατανάλωση ενέργειας στην Ελλάδα από τα νοικοκυριά και το εμπόριο είναι κατά 10% - 40% υψηλότερη και, η κατανάλωση πετρελαίου στις μεταφορές 5% – 10% υψηλότερη. Επιπλέον, ο τομέας χαρακτηρίζεται από μικρή παρουσία στις αγορές του εξωτερικού και περιορισμένη δραστηριοποίηση ελληνικών επιχειρήσεων σε όλο το μήκος της παραγωγικής αλυσίδας. Παρά δε την ύπαρξη εγχώριων κοιτασμάτων, δεν χρησιμοποιείται ούτε πετρέλαιο, ούτε φυσικό αέριο στην κορυφή της παραγωγικής αλυσίδας (upstream), ενώ υπάρχει μικρή μόνο συμμετοχή στη δημιουργία υποδομών. Τόσο η έλλειψη εξωστρέφειας, όσο και η μικρή συμμετοχή στην κορυφή της αλυσίδας, περιορίζουν την προοπτική ανάπτυξης του τομέα.

Προκειμένου να αξιοποιηθούν οι ευκαιρίες για ανάπτυξη και βελτίωση της παραγωγικότητας, θα μπορούσαν να τεθούν οι εξής προτεραιότητες:

- εξορθολογισμός της κατανάλωσης ενέργειας στα κτίρια και τις μεταφορές μέσω της χρήσης των διαθέσιμων τεχνικών μέσων,
- στρατηγική βελτίωσης της ενεργειακής κατανάλωσης των υπαρχόντων και νέων ακινήτων,
- αύξηση των διαθέσιμων πόρων,
- βελτίωση της λειτουργικότητας (σε επίπεδο καυσίμων και εργασίας),
- αύξηση της παραγωγικότητας κεφαλαίων,
- περιορισμός των απωλειών στη διανομή (π.χ. με εγκατάσταση «έξυπνων» μετρητών και την καταπολέμηση της παραοικονομίας στη λιανική πώληση του πετρελαίου),
- ολοκληρωμένη μελέτη για την ενεργειακή στρατηγική της χώρας με αναφορά στους κοινοτικούς στόχους του EC 202020,
- πλάνο για την ενεργειακή διασύνδεση μεταξύ των νησιών,
- εκμετάλλευση της γεωγραφικής θέσης της χώρας με στόχο τη δημιουργία Κόμβου Φυσικού Αερίου,
- αύξηση της συμμετοχής των ελληνικών επιχειρήσεων στα έργα ενεργειακής υποδομής και παραγωγής ενέργειας της ευρύτερης περιοχής,
- προώθηση των εξαγωγών ενεργειακών προϊόντων την επόμενη πενταετία

- εκμετάλλευση των δυνατοτήτων στην αλυσίδα παραγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου.

3.2.3. Βιομηχανία — Μεταποίηση τροφίμων

Η αποβιομηχανοποίηση συντελείται εδώ και 20 χρόνια τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ε.Ε, με αντίστοιχη μείωση της συμμετοχής του κλάδου στην οικονομία από 21% σε 15% για την Ε.Ε. και από 13% σε 8% για την Ελλάδα. Παρά την μείωση των σχετικών μεγεθών του βιομηχανικού κλάδου, παραμένει ο δεύτερος μεγαλύτερος κλάδος σε συνεισφορά ΑΠΑ (Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία) και ο τρίτος μεγαλύτερος σε απασχόληση, από όλους τους κλάδους παραγωγής. Επιπλέον, συνεισφέρει τα περισσότερα φορολογικά έσοδα και εισφορές κοινωνικής ασφάλισης.

Η μεταποίηση, ως κλάδος, περιλαμβάνει το μεγαλύτερο ποσοστό «μεγάλων» μονάδων (>100 εργαζόμενοι), καθώς και μία σειρά μεγάλων, σύγχρονων επιχειρήσεων, διεθνώς ανταγωνιστικών, με σημαντική εξαγωγική δραστηριότητα. Για τον κλάδο συνολικά και ιδίως για τις μεγάλες εξωστρεφείς εταιρείες, η άρση των οριζόντιων μακροοικονομικών εμποδίων και η δημιουργία ενός φιλικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος είναι κρίσιμες προϋποθέσεις στην προσπάθειά του να βελτιώσει την εγχώρια και διεθνή ανταγωνιστικότητά τους.

Ο κλάδος αποτελείται από τέσσερις υποκατηγορίες:

- (α) Μεταποίηση τροφίμων, με συνεισφορά του 30% της βιομηχανικής ΑΠΑ και 20% στην απασχόληση
- (β) Βαριά βιομηχανία, με 25% συνεισφορά ΑΠΑ και 35% στην απασχόληση
- (γ) Ποτά, με 10% συνεισφορά ΑΠΑ και 3% στη απασχόληση και
- (δ) Ένα σύνολο μικρότερων κατηγοριών με ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων που συνεισφέρει την υπολειπόμενη ΑΠΑ και απασχόληση.

Η μεταποίηση τροφίμων αποτελεί το μεγαλύτερο κλάδο του τομέα και συνεχίζει να αναπτύσσεται με γοργό ρυθμό, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ε.Ε., χάρη στη σημαντική στροφή της ζήτησης προς τα συσκευασμένα τρόφιμα. Η βαριά βιομηχανία, αντιθέτως,

περιλαμβάνει ένα μικρό αριθμό, ώριμων επιχειρήσεων στο χώρο των μεταποιημένων μεταλλικών προϊόντων, του τσιμέντου και των ορυκτών, με διεθνή εμβέλεια. Ο υποκλάδος των ποτών, τέλος, περιλαμβάνει κυρίως μεγάλες διεθνείς και κάποιες εγχώριες επιχειρήσεις.

Η μεταποίηση τροφίμων, λοιπόν, αποτελεί έναν πολλά υποσχόμενο κλάδο της οικονομία μας με σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης. Χάρη στη διαθεσιμότητα πρώτων υλών και προϊόντων υψηλής ποιότητας, εξειδικευμένης τεχνογνωσίας και λογικού κόστους στη χώρα μας, παρουσιάζει πολλές δυνατότητες να αυξήσει την αξία και τις εξαγωγές της και να περιορίσει τις εισαγωγές, ειδικά σε τέσσερις κατηγορίες τροφίμων που αναπτύσσονται με ταχείς ρυθμούς, λίπη και έλαια, φρούτα και λαχανικά, γαλακτοκομικά προϊόντα και προϊόντα αρτοποιίας.

Η εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που προσφέρουν αυτοί οι τομείς απαιτεί την αντιμετώπιση προβλημάτων που αφορούν την έλλειψη οικονομιών κλίμακας, σύγχρονου παραγωγικού δυναμικού, καινοτομιών και πρόσβασης στις διεθνείς αγορές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που αφορά την κλίμακα παραγωγής και την πρόσβαση στις ξένες αγορές είναι το ελαιόλαδο. Η Ελλάδα είναι ο 3ος μεγαλύτερος παραγωγός ελαιολάδου στον κόσμο και εξάγει το 60% της παραγωγής της χύδην στην Ιταλία. Παράλληλα, στη φέτα, η Ελλάδα κατέχει μερίδιο της τάξης του 28% μόνο στην παγκόσμια αγορά του επώνυμου προϊόντος και στο προϊόν «ελληνικό γιαούρτι» κατέχει το 30% μόνο της αγοράς των ΗΠΑ. Τα παραδείγματα αυτά δείχνουν ότι υπάρχουν σημαντικές ευκαιρίες προς αξιοποίηση, με στόχο την αύξηση των εσόδων από τον τομέα αυτό και την αξιοποίηση του τομέα ως ενός από τους πιο κερδοφόρους στη χώρα μας.

Οι προτεραιότητες που πρέπει να μπουν αφορούν τόσο τον ιδιωτικό, όσο και τον δημόσιο τομέα, και είναι οι κάτωθι:

- **Προτεραιότητα στις εξαγωγικές αγορές:** Ομαδοποίηση των ξένων αγορών με βάση την παρουσία κοινών δικτύων λιανικής πώλησης και εμπορικών συνεργειών, ιεράρχηση με βάση το μέγεθος, την προοπτική ανάπτυξης και την αποδοχή των ελληνικών προϊόντων (Σε πρώτη προτεραιότητα είναι οι αγορές της Β. Αμερικής, του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γερμανίας, της Αυστρίας και των Βαλκανίων. Άλλες κύριες αγορές περιλαμβάνουν την Ιταλία, τη Γαλλία και το Βέλγιο, τη Σκανδιναβία, τη Ρωσία και την Αυστραλία).
- **Καινοτομία και σταδιακή βελτίωση της αξίας του προϊόντος:** Δημιουργία ενός παγκόσμια αναγνωρίσιμου μηχανισμού πιστοποίησης πρωτότυπων ελληνικών προϊόντων και φυσικά, ανάληψη δράσεων ειδικά για το κάθε προϊόν ξεχωριστά [π.χ.

συσκευασία και "ονοματεπώνυμο"/branding, υποκατάσταση των εισαγωγών λαδιού (π.χ. ηλιελαίου) κυρίως για επαγγελματική χρήση, εισαγωγή καινοτομιών, διαφήμιση του τόπου προέλευσης για τα ελληνικά γαλακτοκομικά (στραγγιστό γιαούρτι και φέτα) και επιλεκτική προώθηση άλλων προϊόντων που παρουσιάζουν προοπτική ταχείας ανάπτυξης).

- **Αύξηση του ελληνικού παραγωγικού δυναμικού και της αποδοτικότητας:** Ανάπτυξη 4-6 σύγχρονων μονάδων μεταποίησης και συσκευασίας μεγάλης κλίμακας (για τα προϊόντα προτεραιότητας όπως ελαιόλαδο, ελιές, τομάτες και πατάτες), στρατηγικά τοποθετημένων κοντά στην πηγή της πρώτης ύλης.
- **Εξασφάλιση ισχυρής τοποθέτησης στις αγορές προτεραιότητας:** Ίδρυση μίας «Εταιρείας Ελληνικών Τροφίμων», υπεύθυνη για την εξασφάλιση πρόσβασης στις σημαντικές εξαγωγικές αγορές για ανταγωνιστικά ελληνικά προϊόντα και παραγωγούς, την ανάπτυξη δικτύων χονδρικής και λιανικής διανομής, το συντονισμό μάρκετινγκ και την ίδρυση σε σημεία αυξημένης κίνησης ενός περιορισμένου αριθμού καταστημάτων λιανικής πώλησης που θα διαθέτουν αποκλειστικά ελληνικά προϊόντα στις κύριες αγορές.

3.2.4. Αγροτική Παραγωγή - Γεωργικές Καλλιέργειες

Είναι γνωστό ότι η αγροτική παραγωγή - γεωργικές καλλιέργειες, ιστορικά, ήταν πάντα ένας ιδιαίτερος σημαντικός τομέας για την Ελλάδα. Σήμερα, μάλιστα, ο συγκεκριμένος τομέας απασχολεί περί το 13% του εργατικού δυναμικού (περίπου 500.000 εργαζόμενους) και συνεισφέρει περίπου 4% στην ΑΠΑ. Η σημασία του δε ενισχύεται από τις άμεσες και σημαντικές επιπτώσεις που έχει στην αγροτική και περιβαλλοντική ανάπτυξη, καθώς και σε άλλους κλάδους, όπως η μεταποίηση τροφίμων και ο τουρισμός. Ο τομέας, ωστόσο, χαρακτηρίζεται συνολικά από χαμηλή παραγωγικότητα.

Οι γεωργικές καλλιέργειες αποτελούν τον πιο σημαντικό υποκλάδο της αγροτικής παραγωγής, που συνεισφέρει το 62% της ΑΠΑ και το 80% της απασχόλησης του τομέα. Πριν την κρίση, ωστόσο, η παραγωγή είχε μειωθεί κατά 15%, το κόστος παραγωγής είχε αυξηθεί κατά περίπου 40%, οι τιμές κατά 25%, ενώ οι εισαγωγές αυξάνονταν πολύ πιο γρήγορα από τις εξαγωγές.

Παρά τη σημαντικότητα του τομέα, βέβαια, η διείσδυση της Ελλάδας στις κεντρικές ευρωπαϊκές αγορές είναι πολύ χαμηλή, με μερίδιο κάτω από το 2%, τη στιγμή που η Ιταλία και η Ισπανία έχουν περίπου το 10% και το 13% αντίστοιχα. Αυτό οφείλεται στο ότι η χώρα μας δεν έχει μία ολοκληρωμένη και σαφή εξαγωγική στρατηγική, είτε συνολικά, είτε για το κάθε προϊόν ξεχωριστά. Οι εισροές εργασίας και η παραγωγικότητα της γης υπολείπονται σημαντικά των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών, ενώ μας λείπει η ανταγωνιστικότητα.

Παρά τα μειονεκτήματα του τομέα, όμως, η Ελλάδα κατέχει σημαντικά πλεονεκτήματα ποιότητας και κόστους, τα οποία δείχνουν ότι υπάρχει η δυνατότητα για υψηλότερη ανταγωνιστικότητα, εξωστρέφεια και υποκατάσταση εισαγωγών. Οι προτεραιότητες που θα μπορούσαν να τεθούν για την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση του τομέα και την είσπραξη των μέγιστων δυνατών εσόδων είναι οι εξής:

- **Στρατηγική σχετικά με προϊόντα και μάρκετινγκ:** Ομαδοποίηση προϊόντων σε διακριτές κατηγορίες (εισαγόμενα/ευρείας κατανάλωσης, προσανατολισμένα στην επεξεργασία, αναδυόμενα και εξαγωγικές μηχανές) και αντίστοιχη προσαρμογή στην παραγωγική και εμπορική στρατηγική βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κάθε ομάδας. Ιδιαίτερα σημαντικά οφέλη θα είχε και η δημιουργία συγκεκριμένης στρατηγικής της χώρας για προϊόντα προστατευόμενης ονομασίας προέλευσης (π.χ., μαστίχα, κρόκο, σπαράγγια).
- **Ανταγωνιστικότητα μέσω οικονομικών κλίμακας:** Στροφή σε μεγαλύτερες μονάδες με υψηλότερη παραγωγικότητα, αναδιανομή της καλλιεργήσιμης γης προς όφελος συγκεκριμένων προϊόντων, χρήση δημόσιων εκτάσεων για μεγέθυνση της κλίμακας παραγωγής, μέθοδοι και κίνητρα για αύξηση της παραγωγικότητας της γης, ίδρυση οργανισμού τυποποίησης και πιστοποίησης για αγροτικά προϊόντα και μεθόδους.
- **Διείσδυση σε ξένες αγορές:** Ίδρυση «Εταιρείας Ελληνικών Τροφίμων» με στόχο την συγκέντρωση της παραγωγής, το συντονισμό και τη λειτουργία δικτύων διανομής στο εξωτερικό (ίδια πλατφόρμα με τη βιομηχανία τροφίμων).
- **Ανάπτυξη επαγγελματικών δυνατοτήτων.** Ίδρυση πανεπιστημιακών τμημάτων γεωργίας με έμφαση στην επιχειρηματικότητα και σε πρακτικά προβλήματα, δημιουργία ενός Ινστιτούτου Ανάπτυξης της Γεωργίας, με στόχο την διάχυση πληροφόρησης και τεχνογνωσίας, με απώτερο σκοπό την εισαγωγή κινήτρων για την δραστηριοποίηση των νέων με τη γεωργία.

3.2.5. Λιανικό και Χονδρικό Εμπόριο

Το λιανικό και χονδρικό εμπόριο αποτελούν το 19% της συνολικής ΑΠΑ και το 18% της συνολικής απασχόλησης. Είναι ένας από τους πιο δυναμικούς τομείς της οικονομίας μας, αναπτυσσόμενος με ρυθμούς διπλάσιους από αυτόν της οικονομίας συνολικά. Όπως αναφέρει η μελέτη της *McKinsey & Company, Athens Office (2011), "Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά, Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας"*, οι κλάδοι των τροφίμων, της ένδυσης / υπόδησης και των ηλεκτρονικών συσκευών καλύπτουν πάνω από το 50% των συνολικών πωλήσεων του τομέα. Ωστόσο, φαίνεται να υπάρχουν σημαντικά περιθώρια για τη βελτίωση της παραγωγικότητας του τομέα, η οποία υπολείπεται κατά 30% - 40% του ευρωπαϊκού μέσου όρου.

Τα προβλήματα που χαρακτηρίζουν τον συγκεκριμένο χώρο στη χώρα μας κατηγοριοποιούνται ως εξής:

- **Δομή της αγοράς:** Ο αριθμός καταστημάτων τροφίμων και ένδυσης/υπόδησης ανά κάτοικο είναι σχεδόν διπλάσιος σε σύγκριση με την Ευρώπη, με αποτέλεσμα την απουσία μονάδων μεγαλύτερου μεγέθους, λόγω της επίδρασης ρυθμιστικών και άλλων περιορισμών, καθώς και των «ανεπίσημων» συναλλαγών. Η εμπορική χρήση του διαδικτύου, επίσης, υστερεί σε σχέση με τα ευρωπαϊκά δεδομένα.
- **Λειτουργικό μοντέλο:** Περιορισμένη χρήση τεχνολογιών πληροφορικής, κατακερματισμένες προμηθευτικές αλυσίδες, υψηλό κόστος μεταφοράς, χαμηλή παραγωγικότητα του τομέα των μεταφορών, στρεβλώσεις στην αγορά εργασίας.
- **Χονδρεμπόριο:** Μικρή παραγωγικότητα των ελλήνων χονδρεμπόρων, μεγάλη εξειδίκευση ανά κατηγορία τροφίμου, πολυδιάσπαση και υστέρηση στη χρήση προηγμένων μεθόδων για τη διαχείριση των αποθεμάτων και την εξυπηρέτηση των πελατών.
- **Ανταγωνισμός:** Υψηλός βαθμός συγκέντρωσης στο χονδρεμπόριο (ειδικά σε ορισμένες κατηγορίες τροφίμων), εξαιτίας της περιορισμένης διείσδυσης των προϊόντων ιδιωτικής ετικέτας (private label, 12% σε σύγκριση με 24% σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες), καθώς και των εκπτώτικων καταστημάτων (6% σε σύγκριση με 13% σε μερικές ευρωπαϊκές χώρες).

Για να αντιμετωπιστούν αυτά τα προβλήματα, κρίνεται απαραίτητη η εισαγωγή προτεραιοτήτων, ως εξής:

- **Ενίσχυση ανταγωνισμού, επενδύσεων και συμμόρφωσης:** Χαρακτηρισμός αστικών και μη περιοχών για εμπορική χρήση με στόχο τη διευκόλυνση των επενδύσεων, κατάργηση της απαγόρευσης πώλησης ορισμένων προϊόντων από γενικά καταστήματα λιανικής, τήρηση κανόνων ασφάλειας και υγιεινής, ενίσχυση της διαφάνειας στις τιμές. Τέλος, απαραίτητη κρίνεται η αναβάθμιση της Επιτροπής Ανταγωνισμού, η αυστηρή εφαρμογή της απαγόρευσης του παράνομου πλανόδιου εμπορίου και των «ανεπίσημων» συναλλαγών.
- **Αύξηση παραγωγικότητας στο λιανεμπόριο και στο χονδρεμπόριο:** Δημιουργία μεγαλύτερων μονάδων με εξαγορές και συγχωνεύσεις σε επίπεδο μικρομεσαίων επιχειρήσεων, αύξηση επενδύσεων σε πληροφοριακά συστήματα, επέκταση της χρήσης του διαδικτύου. Σημαντικό, επίσης, είναι να μειωθούν οι στρεβλώσεις που επικρατούν στην αγορά εργασίας (π.χ. κινητικότητα μεταξύ κλάδων, ημερήσιες βάρδιες κλπ.), να επιταχυνθεί η απελευθέρωση της αγοράς των φορτηγών δημόσιας χρήσης και να περιοριστούν οι κανονιστικές απαιτήσεις για την παροχή στοιχείων περιορισμένης χρησιμότητας στο κράτος. [McKinsey, 2011]

3.3. Αναδυόμενοι Αστέρες

Η μελέτη της McKinsey & Company (2011), με τίτλο *“Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά, Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας”*, αναδεικνύει οκτώ «αναδυόμενους αστέρες», δηλ. εξειδικευμένους υπο-κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, στους οποίους η Ελλάδα κατέχει σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα. Παρότι αυτές οι περιοχές οικονομικής δραστηριότητας έχουν σήμερα σχετικά μικρό μέγεθος, μπορούν μελλοντικά, όχι μόνο να συνεισφέρουν σημαντικά στην αύξηση του ΑΕΠ και της απασχόλησης, αλλά να αποκτήσουν και ένα συμβολικό ρόλο επιχειρηματικότητας στο νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της χώρας. Οι υπο-κλάδοι αυτοί, σύμφωνα με την ως άνω έρευνα της McKinsey, ταξινομούνται σε πρωτεύοντες και δευτερεύοντες, ανάλογα με το μέγεθος και το χρονικό ορίζοντα της αναμενόμενης συνεισφοράς τους στα έσοδα που θα αποκομίσει από αυτούς το κράτος.

Οι έξι πρωτεύοντες «αναδυόμενοι αστέρες» που θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη της οικονομίας κατά τα επόμενα 5-10 χρόνια, περιλαμβάνουν:

1. την παραγωγή γενοσήμων φαρμάκων
2. τις ιχθυοκαλλιέργειες
3. τον ιατρικό τουρισμό
4. την φροντίδα για την τρίτη ηλικία και τους χρόνια ασθενείς
5. τη δημιουργία περιφερειακών διαμετακομιστικών κόμβων
6. τη διαχείριση αποβλήτων

Αντίστοιχα, οι δύο δευτερεύοντες υπο-κλάδοι, οι οποίοι αναμένεται να διαδραματίσουν έναν περισσότερο συμβολικό ρόλο στο νέο μοντέλο ανάπτυξης της Ελλάδας, περιλαμβάνουν:

1. τις εξειδικευμένες κατηγορίες τροφίμων
2. τη δημιουργία στοχευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στον τομέα των κλασικών σπουδών.

Αθροιστικά, λοιπόν, σύμφωνα με την ως άνω έρευνα, οι οκτώ “αναδυόμενοι αστέρες” μπορούν να συνεισφέρουν περίπου €7 δισ. πρόσθετης -άμεσης και έμμεσης- ΑΠΑ και περισσότερες από 70.000 νέες θέσεις εργασίας σε ορίζοντα δεκαετίας. Είναι δυνατόν, επομένως, να μην μιλάμε για “αναπτυσσόμενους κλάδους”, ικανούς να συμβάλουν καθοριστικά στην ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη της χώρας μας;

3.3.1. Παραγωγή γενοσήμων φαρμάκων

Αν και ακούγεται οξύμωρο, η δυσχερής δημοσιονομική κατάσταση που επικρατεί τα τελευταία χρόνια στην ελληνική οικονομία, σε συνδυασμό με τις κατά καιρούς δεσμεύσεις των εκάστοτε κυβερνήσεων για μεγαλύτερη διείσδυση των γενοσήμων φαρμάκων στην αγορά (μόνο 32% των πωλήσεων φαρμάκων εκτός πατέντας, σε σχέση με άνω του 60% σε Γερμανία, Ιταλία και Ηνωμένο Βασίλειο) φανερώνουν ευνοϊκές συνθήκες για την τοπική αγορά γενοσήμων φαρμάκων, η οποία, υπό προϋποθέσεις, θα μπορούσε να αυξήσει σημαντικά το μέγεθός της μέσω εγχώριων πωλήσεων, αλλά και εξαγωγών στα επόμενα χρόνια.

Η προοπτική αυτή αποτελεί ένα σημαντικό «παράθυρο ευκαιρίας» για την εγχώρια βιομηχανία, η οποία θα μπορούσε να αξιοποιήσει το επερχόμενο κύμα ανάπτυξης, εντός Ελλάδας, αλλά και σε γειτονικές αγορές. Μια τέτοια εξέλιξη θα συνεισφέρει σημαντικά στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας και της απασχόλησης στον κλάδο, αλλά και στην ευρύτερη ελληνική οικονομία.

Οι κύριες δράσεις, οι οποίες θα επέτρεπαν στην εγχώρια βιομηχανία να αξιοποιήσει τις ευκαιρίες ανάπτυξης του κλάδου, ομαδοποιούνται ως εξής:

- **Βελτίωση ελκυστικότητας και αύξηση διείσδυσης των γενοσήμων φαρμάκων:**
Απαιτούμενη κρίνεται η εκστρατεία ενημέρωσης, η οποία θα επισημαίνει τις θετικές συνέπειες της χρήσης γενοσήμων, μια συνολική στρατηγική ανάπτυξης των γενοσήμων με καταγραφή και επισήμανση των κινήτρων για ιατρούς, φαρμακοποιούς, ασφαλιστικά ταμεία και ασθενείς, ο ανασχεδιασμός της δομής πωλήσεων σε σχέση με τις εταιρείες για τη μείωση του σχετικού κόστους, η προσέγγιση φορέων που επηρεάζουν τις αποφάσεις στη συνταγογράφηση και η αποτελεσματικότερη ανταπόκριση στις νέες διαδικασίες προμηθειών φαρμάκων από τα νοσοκομεία και τα ταμεία. Τέλος, απαραίτητος είναι ο καθορισμός σχεδίου για τη σταδιακή μείωση των τιμών των γενοσήμων, με στόχο την ώθηση της αγοράς, την άσκηση πίεσης στον κλάδο για λειτουργικές βελτιώσεις και τη μείωση κόστους, την παροχή επαρκούς χρόνου για την προσαρμογή και την περαιτέρω «συγκέντρωση» των εταιρειών του κλάδου, μέσω πιθανής άρσης ρυθμιστικών και νομικών εμποδίων.
- **Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μέσω κλίμακας, εστίασης και καινοτομίας:**
Η εγχώρια βιομηχανία απαιτεί σημαντική συγκέντρωση παραγωγικής δυναμικότητας, ώστε να αποκτήσει την κλίμακα και την αποδοτικότητα που απαιτείται σε ένα παγκόσμιο περιβάλλον και να μπορέσει να αντεπεξέλθει αποτελεσματικά στο διεθνή ανταγωνισμό. Επιπλέον, θα πρέπει να εστιάσει στις κατάλληλες υποκατηγορίες προϊόντων και σε υψηλής προστιθέμενης αξίας έρευνα και ανάπτυξη, να συγκεντρώσει τα σχετικά εξειδικευμένα στελέχη και να επιδιώξει την καινοτομία, π.χ., σε νέες συσκευές ή συνδυασμούς φαρμάκων. Η Πολιτεία θα μπορούσε να διευκολύνει τέτοιες κινήσεις, π.χ., μέσω φορολογικών ελαφρύνσεων για επενδύσεις σε παραγωγικές μονάδες, έρευνα και ανάπτυξη, και εξαγωγική δραστηριότητα, με εντατικοποίηση των μηχανισμών ελέγχου ποιότητας για τη βελτίωση ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων.

- **Διείσδυση σε υποσχόμενες αγορές του εξωτερικού:** Οι ελληνικές εταιρείες γενοσήμων θα μπορούσαν να επεκτείνουν τις διεθνείς δραστηριότητές τους, τόσο σε γειτονικές αγορές, όσο και σε άλλες επιλεγμένες αγορές (π.χ., Βαλκάνια, Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Γαλλία, Ρωσία). Έτσι, οι εταιρίες θα διασφαλίσουν και θα αυξήσουν τα έσοδά τους, με παράλληλη αύξηση της κλίμακας και καλύτερη αξιοποίηση της παραγωγικής τους δυναμικότητας, ενώ αυτό θα συνεισέφερε σημαντικά στη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων τους. Ενώ ένα μέρος αυτής της μεγέθυνσης μπορεί να προέλθει μέσω οργανικής ανάπτυξης, η επίτευξη της απαιτούμενης κλίμακας και η πρόσβαση στις διεθνείς αγορές προϋποθέτει συγκεκριμένο σχέδιο στοχευμένων εξαγορών και συγχωνεύσεων.
- **Πρόσβαση σε εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης:** Για τις περισσότερες από τις παραπάνω δράσεις, απαιτούνται σημαντικά κεφάλαια, τα οποία απουσιάζουν σήμερα από τον κλάδο. Οι ελληνικές εταιρείες, λοιπόν, θα πρέπει να στοχεύσουν σε χρηματοδότηση μέσω ιδιωτικών κεφαλαίων. Την ίδια στιγμή, η Πολιτεία μπορεί να επανεξετάσει τη δυνατότητα διευθέτησης των εκκρεμών χρεών, με σκοπό τη μεγαλύτερη ενίσχυση της ρευστότητας των εταιριών, τη μείωση του κόστους χρηματοδότησης και κεφαλαίου κίνησης.

3.3.2. Ιχθυοκαλλιέργειες

Παρά το σχετικά μικρό σημερινό μέγεθός του, ο τομέας των ιχθυοκαλλιεργειών αυξάνεται κατά 3% ετησίως, ενώ περίπου το 80% της εγχώριας παραγωγής κατευθύνεται σε εξαγωγές. Σχεδόν το 90% της παραγωγής εστιάζεται σε δύο προϊόντα, τη μεσογειακή τσιπούρα και το λαβράκι, στα οποία η Ελλάδα παράγει περίπου το 50% της συνολικής παραγωγής.

Ωστόσο, παρά το σχετικά ανταγωνιστικό κόστος παραγωγής των ελληνικών εταιριών, ο τομέας αντιμετωπίζει έντονο ανταγωνισμό από χώρες με χαμηλότερο εργατικό κόστος, όπως η Τουρκία. Επιπλέον, αυτοί που ασχολούνται με τον τομέα αυτό δεν έχουν πετύχει την εξισορρόπηση προσφοράς - ζήτησης, με αποτέλεσμα την απότομη μεταβολή των τιμών και την ανεξέλεγκτη «συγκέντρωση» του κλάδου. Περαιτέρω, το ασταθές ρυθμιστικό περιβάλλον,

η απουσία χωροθέτησης, καθώς και η δυσκολία που επικρατεί σχετικά με τη διαδικασία αδειοδότησης επηρεάζουν αρνητικά τις προοπτικές ανάπτυξης του κλάδου.

Για την ενδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας του κλάδου, λοιπόν, οι εγχώριες εταιρείες και η Πολιτεία μπορούν να επικεντρωθούν στα ακόλουθα:

- **Στρατηγική σχετικά με τα προϊόντα και τις αγορές:** Διατήρηση της ηγετικής θέσης σε κείρια προϊόντα (π.χ. στην τσιπούρα και το λαβράκι) στις κύριες ευρωπαϊκές αγορές, μεγαλύτερη επέκταση στην Ευρώπη, στις ΗΠΑ και την Ιαπωνία / Κίνα και επέκταση σε νέα είδη μεγαλύτερου μεγέθους και υψηλότερης προστιθέμενης αξίας. Η Πολιτεία, επιπλέον, μπορεί να επενδύσει περισσότερο στην αποτελεσματική διεθνή εκπροσώπηση, καθώς και στην εισαγωγή και προώθηση πιθανόν ενός μηχανισμού πιστοποίησης.
- **Ανταγωνιστικότητα μέσω οικονομικών κλίμακας, εστίαση στα προϊόντα και αποδοτικότητα στην εργασία:** Επιτάχυνση της υπάρχουσας τάσης «συγκέντρωσης», μέτρα βελτίωσης της αποδοτικότητας για την αντιμετώπιση του μειονεκτήματος κόστους σε σχέση με τους συγκεκριμένους ανταγωνιστές. Κρίσιμη είναι και η εφαρμογή ενός εθνικού χωροταξικού σχεδίου για το σαφή προσδιορισμό των υποψηφίων περιοχών για ιχθυοκαλλιεργητική δραστηριότητα, ενώ θα μπορούσαν να εξεταστούν στοχευμένα κίνητρα (π.χ. μείωση φορολογίας) για την έρευνα και ανάπτυξη και την περαιτέρω προώθηση της εξαγωγικής δραστηριότητας.
- **Συστηματικός προγραμματισμός και κανονιστική συμμόρφωση:** Αποφυγή φαινομένων υπερπροσφοράς και απότομων μεταβολών των τιμών και κατάρτιση ενός εθνικού σχεδίου παραγωγής.

3.3.3. Ιατρικός Τουρισμός

Ο ιατρικός τουρισμός, διεθνώς, αποτελεί έναν ταχέως αναπτυσσόμενο κλάδο, ο οποίος θα μπορούσε να υποδιαιρεθεί στις εξής κατηγορίες: στον ενδο-νοσοκομειακό (π.χ. καρδιαγγειακές, ορθοπεδικές επεμβάσεις) και τον εξω-νοσοκομειακό (π.χ. οδοντιατρικές επεμβάσεις, ορισμένες κατηγορίες πλαστικής χειρουργικής και οφθαλμολογίας). Το εξω-νοσοκομειακό τμήμα είναι και το μεγαλύτερο, με αξία 3-4 φορές μεγαλύτερη εκείνης του ενδο-νοσοκομειακού.

Χάρη στον ιατρικό τουρισμό, μάλιστα, χώρες διαφορετικού προφίλ κατάφεραν να εξελιχθούν σε σημαντικούς ιατρικούς προορισμούς, ξεκινώντας από τους παραδοσιακούς προορισμούς υψηλής ποιότητας / τεχνολογίας (π.χ. Βόρεια Αμερική) μέχρι και τις αναπτυσσόμενες αγορές, οι οποίες συνδυάζουν χαμηλό κόστος και ικανοποιητικά επίπεδα ποιότητας σε συγκεκριμένες κατηγορίες ιατρικών υπηρεσιών, όπως η πλαστική χειρουργική, η οδοντιατρική ή η καρδιαγγειακή φροντίδα.

Η Ελλάδα, από την άλλη, ως «μεσαία αγορά», έχει τη δυνατότητα να αναπτυχθεί. Αυτό που λείπει, ωστόσο, είναι μια ολοκληρωμένη στρατηγική ανάπτυξης του εν λόγω κλάδου. Ενδεικτικά, στη χώρα μας, μόνο μία νοσοκομειακή μονάδα είναι πιστοποιημένη κατά το Joint Committee International (διεθνές σώμα πιστοποίησης) σε σχέση με 43 πιστοποιημένες μονάδες στην Τουρκία, 21 στην Ιταλία και 14 στην Ταϊλάνδη. Παράλληλα, τα ελληνικά νοσοκομεία δεν έχουν ακόμη προχωρήσει συστηματικά σε συμφωνίες με κορυφαία διεθνή νοσοκομειακά ιδρύματα, τα οποία θα μπορούσαν να βελτιώσουν το διεθνές προφίλ της χώρας μας. Στον εξω-νοσοκομειακό τομέα, παρότι η χώρα διαθέτει τους απαιτούμενους πόρους, την τεχνογνωσία, και, σε ορισμένες περιπτώσεις, συγκριτικό πλεονέκτημα λόγω τιμών, όπως π.χ. στον τομέα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, δεν έχει ακόμη εδραιώσει τη φήμη της ως προορισμός υψηλής ποιότητας παροχής αυτών των ιατρικών υπηρεσιών.

Πέντε κύριες δράσεις, οι οποίες θα επέτρεπαν στον εγχώριο υπό κρίση κλάδο να αξιοποιήσει τα περιθώρια ανάπτυξής του, είναι οι ακόλουθες:

- **Εθνική στρατηγική με σκοπό την εδραίωση της Ελλάδας στη «μεσαία αγορά», εστιασμένη σε συγκεκριμένα προϊόντα και αγορές:** Διεθνώς πιστοποιημένη εστίαση σε εξω-νοσοκομειακά προϊόντα (οφθαλμολογικές επεμβάσεις, αισθητική χειρουργική, αντιμετώπιση παχυσαρκίας, αιμοκάθαρση) και ορισμένες ενδο-νοσοκομειακές επεμβάσεις (καρδιαγγειακές, ορθοπεδικές), με στόχευση σε Ρωσία, Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, Βαλκάνια, Μέση Ανατολή και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε., όπου τα σχετικά κόστη είναι υψηλότερα. Η στρατηγική αυτή θα πρέπει να συνδυαστεί με συνεργασία με διεθνείς ιατρικούς οργανισμούς και κορυφαία ιατρικά ιδρύματα, με στόχο την ουσιαστική βελτίωση του προφίλ των ελληνικών ιδρυμάτων στο εξωτερικό. Περαιτέρω, ο ιατρικός τουρισμός θα μπορούσε να ενισχυθεί σε χώρες - στόχους, μέσω χορηγιών του κράτους και συμμετοχής σε συνέδρια ιατρικού τουρισμού, αλλά και μέσω διμερών συμφωνιών με ξένα ταμεία (δημόσια για χώρες εκτός Ε.Ε. και ιδιωτικά για χώρες εντός και εκτός Ε.Ε.).

- **Σύγχρονες πρακτικές στη διασφάλιση ποιότητας, την αδειοδότηση, και το πλαίσιο ελέγχων:** Η εφαρμογή ενός αξιόπιστου συστήματος διασφάλισης ποιότητας είναι προαπαιτούμενη για την συμμόρφωση με τις οδηγίες της Ε.Ε., τη βελτίωση της ποιότητας των ελληνικών κλινικών. Αντίστοιχα, το ισχύον περιοριστικό καθεστώς αδειοδότησης για χειρουργικές διαδικασίες (π.χ. δυνατότητα χειρουργικών επεμβάσεων μόνο σε νοσοκομεία με περισσότερες από 60 κλίνες) θα μπορούσε να αναθεωρηθεί, με στόχο την επίτευξη ευελιξίας και το χαμηλότερο κόστος.
- **Εξειδίκευση προσφερόμενων προϊόντων και ταυτόχρονη μείωση κόστους:** Παγκοσμίως, υπάρχουν πολλαπλά παραδείγματα εξειδίκευσης και εστίασης σε εξειδικευμένες επεμβάσεις με καλή ποιότητα και χαμηλό κόστος. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το World Eye Hospital στην Τουρκία, το οποίο χειρίζεται πάνω από 5.500 οφθαλμολογικές επεμβάσεις το μήνα, με περισσότερους από 2.000 ξένους ασθενείς.
- **Διεθνή δίκτυα για την προσέλκυση ασθενών:** Σημαντικά ωφέλιμη για τον κλάδο, κρίνεται η προσέλκυση ασθενών για εξειδικευμένες θεραπείες, μέσω της ισχυροποίησης των «συμμαχιών» και συνεργασιών με ιατρικούς παρόχους και ταμεία, καθώς και με μη ιατρικούς συνεργάτες (π.χ. εξειδικευμένους tour operators).
- **Βοηθητικές υπηρεσίες για τους επισκέπτες - ασθενείς:** Για παράδειγμα, είναι σημαντικό να υφίσταται υποστήριξη σε πολλαπλές γλώσσες επικοινωνίας, στη μεταφορά, τη διαμονή, τυχόν online εξέταση, καθώς και κοινή πρόσβαση στον ηλεκτρονικό φάκελο ασθενούς από τους συνεργαζόμενους ιατρούς. Θα μπορούσαν, επίσης, να αναπτυχθούν ολοκληρωμένα θέρετρα υγείας (health resorts), στα οποία πολλαπλές θεραπείες θα μπορούσαν να προσφέρονται σε ασθενείς ατομικά ή σε ομάδες, καλύπτοντας όλο το φάσμα των υπηρεσιών υγείας και wellness.

Σημαντικό βήμα στην εδραίωση και την ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού έπαιξε η Κ.Υ.Α. με αριθμό 27217/26.11.2013, στην οποία συμπεριλήφθηκαν οι όροι και οι προϋποθέσεις για την άσκηση της δραστηριότητας του ιατρικού τουρισμού.

Ειδικότερα, δόθηκε ο απαραίτητος ορισμός του Παρόχου Ιατρικού Τουρισμού, σύμφωνα με τον οποίο, Πάροχο Ιατρικού Τουρισμού συνιστά ένας δημόσιος ή ιδιωτικός φορέας παροχής πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας φροντίδας υγείας, ο οποίος λειτουργεί νομίμως και παρέχει συνολικά ή κατά τμήμα ή μονάδα υπηρεσίες Ιατρικού

Τουρισμού σύμφωνα με τους όρους και τις προϋποθέσεις της ως άνω αναφερόμενης ΚΥΑ. (άρθρο 1).

Μάλιστα, προβλέφθηκε το Μητρώο Παρόχων Ιατρικού Τουρισμού, το οποίο συνιστάται και τηρείται στο ΕΟΤ μητρώο, στο οποίο εγγράφονται οι Πάροχοι Ιατρικού Τουρισμού σύμφωνα με τις ίδιες ΚΥΑ. Στο Μητρώο Παρόχων Ιατρικού Τουρισμού, το οποίο τηρείται στον ΕΟΤ ηλεκτρονικά, καταχωρίζονται τα στοιχεία των Παρόχων Ιατρικού Τουρισμού, οι παρεχόμενες ιατρικές υπηρεσίες καθώς και τα δικαιολογητικά της παρ. 1 του άρθρου 3 της ως άνω ΚΥΑ. Μετά την εγγραφή στο Μητρώο σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 3, χορηγείται στους Παρόχους Ιατρικού Τουρισμού, Ειδικό Σήμα Ιατρικού Τουρισμού. Τα χαρακτηριστικά και ο τύπος του Ειδικού Σήματος καθώς και οι λεπτομέρειες τήρησης του Μητρώου καθορίζονται με απόφαση του Γενικού Γραμματέα του ΕΟΤ (άρθρο 2).

Περαιτέρω, η ως άνω κομβική για τον ιατρικό τουρισμό ΚΥΑ, προέβλεψε τη χορήγηση Ειδικού Σήματος Ιατρικού Τουρισμού και αναφέρει όλα τα απαιτούμενα για την εγγραφή στο οικείο Μητρώο έγγραφα αλλά και τη χορήγηση του Ειδικού Σήματος Ιατρικού Τουρισμού (αντίγραφο της βεβαίωσης λειτουργίας του φορέα παροχής φροντίδας υγείας ή της άδειας ίδρυσης και λειτουργίας, βεβαίωση πιστοποίησης του φορέα παροχής φροντίδας υγείας, ή τμήματος ή μονάδος αυτού από φορέα εξειδικευμένο στην πιστοποίηση παροχής υπηρεσιών ιατρικού τουρισμού ή ιατρικών υπηρεσιών, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα, αντίγραφο ασφάλισης για ζητήματα επαγγελματικής ευθύνης του ιδιωτικού φορέα παροχής φροντίδας υγείας, των ιατρών επιστημονικών υπευθύνων, και συνεργαζόμενων ιατρών οι οποίοι απασχολούνται σε αυτόν, ή συνεργάζονται/συμβάλλονται με αυτόν ως εξωτερικοί συνεργάτες). Αφού τα ως άνω δικαιολογητικά ελεγχθούν από τον οικείο Ιατρικό ή Οδοντιατρικό Σύλλογο, εφόσον πρόκειται για ιδιωτικό φορέα πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας ή από την αρμόδια διεύθυνση του Υπουργείου Υγείας σε κάθε άλλη περίπτωση και ο ΕΟΤ εγγράψει στο Μητρώο τον φορέα παροχής φροντίδας υγείας, χορηγείται το Ειδικό Σήμα Ιατρικού Τουρισμού, το οποίο είναι αορίστου διάρκειας (άρθρο 3).

Τέλος, διευκρινίζεται ότι οι Πάροχοι Ιατρικού Τουρισμού υπόκεινται στις ισχύουσες διατάξεις για την ιατρική διαφήμιση και την ιατρική δεοντολογία (άρθρο 5).

3.3.4. Φροντίδα για την Τρίτη Ηλικία και τους Χρόνια Ασθενείς

Διεθνώς, οι δαπάνες για την τρίτη ηλικία και τις χρόνιες παθήσεις αποτελούν ένα δυσανάλογο μεγάλο ποσοστό των συνολικών δαπανών υγείας, με την ίδια τάση να προβλέπεται μεσοπρόθεσμα και στη χώρα μας, εξαιτίας της συνεχούς γήρανσης του πληθυσμού και της συνεπαγόμενης αύξησης των χρόνιων παθήσεων. Διεθνή παραδείγματα υποδεικνύουν ότι τα προγράμματα εξω - νοσοκομειακής φροντίδας για την τρίτη ηλικία και τους χρόνια ασθενείς μπορούν να επιφέρουν ουσιαστική βελτίωση των δεικτών υγείας, αλλά και να οδηγήσουν σε σημαντική εξοικονόμηση κόστους.

Για την κάλυψη των αναγκών που δημιουργούνται, έχει αρχίσει ήδη να δραστηριοποιείται ένας αριθμός εγχώριων εταιρειών, οι οποίες απαιτείται να μεγαλώσουν και να επεκτείνουν σημαντικά τις υπηρεσίες τους (π.χ. διαχείριση χρόνιων ασθενών, φροντίδα στο σπίτι, τηλε-ιατρική, προγράμματα συμμόρφωσης με τη φαρμακευτική αγωγή). Οι απαιτούμενοι πόροι για επενδύσεις μπορούν να προέλθουν από την μειωμένη δαπάνη των ασφαλιστικών ταμείων, τα πακέτα υψηλού περιθωρίου κέρδους για τουρίστες κλπ.

Για τη διευκόλυνση της ανάπτυξης του κλάδου, η Πολιτεία μπορεί, επίσης, να δημιουργήσει μητρώο ασθενών, να προβλέψει πιστοποιήσεις για θέματα ποιότητας και να εγκαταστήσει συστήματα διαχείρισης απόδοσης για προγράμματα φροντίδας και τους εμπλεκόμενους επαγγελματίες του κλάδου, καθώς και να εκκινήσει πιλοτικά προγράμματα εφαρμογής σε επίπεδο τοπικής κοινότητας, τα οποία στη συνέχεια θα μπορούσαν να επεκταθούν σε ευρύτερη κλίμακα.

3.3.5. Δημιουργία Περιφερειακών Διαμετακομιστικών Κόμβων

Η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου προσφέρεται για τη ανάδειξη λιμένων ως διαμετακομιστικών κόμβων, καθώς διατρέχεται από μία εκ των τριών μεγαλύτερων διηπειρωτικών διαδρομών παγκοσμίως. Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, μάλιστα, ενδείκνυται για την αξιοποίηση και των δύο κυριότερων τύπου θαλάσσιου εμπορίου (διαμετακόμισης και εμπορευματικής πύλης). Στον τομέα της διαμετακόμισης, όπου υπάρχει μία ενδιάμεση στάση πριν την αποστολή των εμπορευμάτων δια θαλάσσης στον τελικό τους προορισμό, η εγγύτητα του Πειραιά με τις μεγάλες θαλάσσιες οδούς είναι αντίστοιχη με αυτήν ανταγωνιστικών λιμανιών, όπως του Gioia Tauro στην Ιταλία, ενώ στον τομέα της εμπορευματικής πύλης, όπου τα εμπορεύματα έχουν τελικό προορισμό είτε την τοπική αγορά

είτε την απώτερη ηπειρωτική Ευρώπη, τόσο η Αθήνα όσο και η Θεσσαλονίκη είναι καλά τοποθετημένες για να εξυπηρετήσουν τις αγορές της Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες τα τελευταία δέκα χρόνια αναπτύσσονται με ετήσιους ρυθμούς της τάξης του 10% - 15%.

Στη δραστηριότητά τους αυτή, τα ελληνικά λιμάνια αντιμετωπίζουν ισχυρό ανταγωνισμό από γειτονικές εναλλακτικές επιλογές (π.χ. Βουλγαρία, Τουρκία, Ρουμανία) και καλύτερες υπηρεσίες (π.χ. 50% λιγότερος χρόνος για φόρτωση/εκφόρτωση και τελωνειακό έλεγχο σε σύγκριση με την Ελλάδα), ενώ οι ανταγωνίστριες χώρες προσφέρουν καλύτερες υποδομές, γεγονός που επιτρέπει στα εμπορεύματα να φτάσουν στον τελικό προορισμό τους πιο γρήγορα και πιο αποδοτικά σε σχέση με το λιμάνι του Πειραιά.

Τα ελληνικά λιμάνια, ωστόσο, θα μπορούσαν να βελτιώσουν τη θέση τους σε μεγάλο βαθμό, και στα δύο είδη εμπορίου, ακολουθώντας τα εξής βήματα:

- Μείωση των διαδικαστικών απαιτήσεων, του χρόνου φόρτωσης/εκφόρτωσης και των διαδικασιών για τους πελάτες.
- Χρήση της υπάρχουσας νομοθεσίας για να διασφαλιστεί η συνεχής και ομαλής λειτουργία των λιμανιών.
- Βελτίωση της υποδομής, ώστε να υπάρχει καλύτερη σύνδεση της ενδοχώρας με τα λιμάνια (π.χ. γραμμές τρένου για μεταφορά εμπορευμάτων).

3.3.6. Διαχείριση αποβλήτων

Ο συνολικός όγκος των αποβλήτων στην Ελλάδα αυξάνεται σταθερά τα τελευταία χρόνια, με τα οικιακά απόβλητα να αποτελούν το 62% των συνολικών αποβλήτων μεταξύ 1990 και 2007. Η Ελλάδα στηρίζεται στην υγειονομική ταφή ως την κυριότερη μέθοδο διαχείρισης των οικιακών αποβλήτων 80% του συνολικού όγκου οικιακών αποβλήτων επιχωματώνεται, σε σύγκριση με 40% στην Ευρώπη των 27 και λιγότερο από 10% σε διάφορες δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Η μείωση του ποσοστού της επιχωμάτωσης, ωστόσο, καθώς και η εισαγωγή νέων μεθόδων διαχείρισης αποβλήτων με υψηλότερη προστιθέμενη αξία (π.χ. αποτέφρωση, ανακύκλωση, κομποστοποίηση) μπορούν να έχουν σημαντικά περιβαλλοντικά και οικονομικά οφέλη για τη χώρα, ενώ παράλληλα, αποτελούν «μονόδρομο» βάσει των οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Βάσει και των πρακτικών άλλων ευρωπαϊκών χωρών, η Ελλάδα μπορεί να υιοθετήσει τη συστηματική αποτέφρωση, να αυξήσει το ποσοστό ανακύκλωσης / κομποστοποίησης και να παράξει περισσότερη ενέργεια μέσω των αποβλήτων. Ενδεικτικά, λιγότερο από το 40% της μη οργανικής ύλης (η οποία αποτελεί το 54% των συνολικών οικιακών αποβλήτων) ανακυκλώνεται σήμερα, τη στιγμή που η Ευρωπαϊκή Ένωση ζητά ποσοστά ανακύκλωσης της τάξης του 60-95%.

Η δημιουργία και λειτουργία, λοιπόν, οργανωμένων υποδομών για την καλύτερη διαχείριση των αποβλήτων συνεπάγεται σημαντικά περιβαλλοντικά και οικονομικά οφέλη για τη χώρα. Επιπλέον, η αποτελεσματική αντιμετώπιση του τμήματος των βιομηχανικών αποβλήτων είναι εξαιρετικά σημαντική για την περιβαλλοντική βιωσιμότητα και την αποτελεσματική λειτουργία του βιομηχανικού κλάδου.

3.4. Δευτερεύοντες «Αναδυόμενοι Αστέρες»

Πέραν των παραπάνω έξι «Αναδυόμενων Αστέρων», αξίζει να αναφερθούμε και σε δύο μικρότερους υπο - κλάδους, οι οποίοι, ωστόσο, μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στο νέο μοντέλο εξωστρεφούς ανάπτυξης της οικονομίας μας. Οι δύο αυτοί υποκλάδοι περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

3.4.1. Εξειδικευμένες κατηγορίες τροφίμων

Η χώρα μας διαθέτει παραπάνω από 50 προϊόντα (επεξεργασμένα και μη), τα οποία διαθέτουν πιστοποίηση ΠΟΠ (Προστατευόμενη Ονομασία Προελεύσεως) ή ΠΓΕ (Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη), όπως ο κρόκος Κοζάνης, η φάβα Σαντορίνης, η μαστίχα Χίου και το αυγοτάραχο Μεσολογγίου. Τα προϊόντα αυτά παρέχουν στην οικονομία της χώρας μας σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα, το οποίο, ωστόσο, δεν έχει αξιοποιηθεί πλήρως, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει διεθνώς, όπως με το «miracle hazelnut» στην Τουρκία ή το chorizo στην Ισπανία. Δυνατότητα ανάπτυξης του κλάδου, ωστόσο, υπάρχει και εντοπίζεται κυρίως στην επίτευξη της απαιτούμενης κλίμακας, καθώς και στη στήριξη της Πολιτείας, με στόχο τη χάραξη ολοκληρωμένης στρατηγικής προώθησης, η οποία απαιτείται

να προβάλλει αποτελεσματικά το εκάστοτε προϊόν, τόσο στην εγχώρια, όσο και στις διεθνείς αγορές.

3.4.2. Δημιουργία στοχευμένων προγραμμάτων κλασικών σπουδών

Αν δεν είναι η χώρα μας η καταλληλότερη χώρα για κλασικές σπουδές, τότε ποια χώρα είναι; Η Ελλάδα κατέχει τόσο την ιστορική κληρονομιά, όσο και την απαιτούμενη εγγύτητα σε αρχαιολογικούς χώρους και εγκαταστάσεις, ώστε να θεωρείται ο καταλληλότερος οικοδεσπότης για προγράμματα κλασικών σπουδών. Ωστόσο, διεθνώς αναγνωρισμένα πανεπιστήμια, όπως του Stanford και του Harvard στις ΗΠΑ ή του Oxford και του Cambridge στην Αγγλία, βρίσκονται στην «πρώτη γραμμή» της ανάπτυξης και προώθησης προγραμμάτων κλασικών σπουδών. Ο λόγος; Τα πανεπιστήμια αυτά αξιοποιούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα οφέλη της πρόσβασης σε χρηματοδότηση και σε διδακτικό / ερευνητικό προσωπικό, ενώ προσφέρουν ευέλικτα προγράμματα, συχνά σε συνδυασμό με μερική φοίτηση στην Ελλάδα, προσελκύοντας υψηλή ποιότητα φοιτητών.

Σε ένα τόσο ανταγωνιστικό περιβάλλον, η ευκαιρία ανάπτυξης του τομέα αυτού στην Ελλάδα εντοπίζεται κυρίως στη θέσπιση προγραμμάτων παγκόσμιας εμβέλειας, τα οποία να αξιοποιούν τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα, στην υιοθέτηση προγραμμάτων σπουδών σε εναλλακτικές γλώσσες, όπως τα κινεζικά, στη δημιουργία και ενδυνάμωση των δεσμών με διεθνώς αναγνωρισμένα πανεπιστημιακά ιδρύματα και τέλος, στην προώθηση των προγραμμάτων αυτών, ως τμημάτων μιας συνολικής τουριστικής στρατηγικής.

3.5. Η Έρευνα ως μέσο ανάπτυξης

Ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη και τους τρόπους ανάπτυξης της χώρας μας δίνει η από Νοεμβρίου 2016 μελέτη του Οργανισμού Έρευνας και Ανάλυσης ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ με τίτλο: “Η Έρευνα ως μοχλός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας”, γλαφυρή ανάλυση της οποίας πραγματοποιεί ο Θοδωρής Γεωργακόπουλος σε άρθρο του, δημοσιευμένο στον ιστότοπο του ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, με τίτλο: “Έρευνα & Καινοτομία Στην Ελλάδα - Μια Μελέτη”. Σύμφωνα με το άρθρο, η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη σε αναπτυγμένες χώρες βασίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στην τεχνολογική πρόοδο και την καινοτομία, δεδομένου ότι οι

οικονομικοί κλάδοι που ερείδονται στην καινοτομία δημιουργούν συνήθως μεγάλη προστιθέμενη αξία σε μια οικονομία, καθώς σχετίζονται με προϊόντα και υπηρεσίες που είναι κατά κανόνα εξαγώγιμα και προσφέρουν πολλές και καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας.

Οι κλάδοι αυτοί, ωστόσο, υπολειτουργούν στην Ελλάδα και δεν αποτελούν σημαντικό μέρος του επιχειρηματικού της μοντέλου. Στο διάστημα 2006 - 2013, για παράδειγμα, μόνο το 18% των εξαγωγών ελληνικών προϊόντων αφορούσαν σε προϊόντα μέσης και υψηλής τεχνολογίας, τη στιγμή που το αντίστοιχο ποσοστό για άλλες ευρωπαϊκές χώρες ήταν 30% έως και 49%. Ειδικότερα, το ποσοστό των δραστηριοτήτων μέσης ή υψηλής τεχνολογικής έντασης στον κλάδο της μεταποίησης στη χώρα μας αντιπροσωπεύει μόλις το 17% του συνόλου, τη στιγμή που στην Ε.Ε. το μέσο ποσοστό είναι 46,5%. Η βιομηχανική παραγωγή, επίσης, στην Ελλάδα είναι μικρή και στρέφεται κυρίως προς την εγχώρια αγορά, ενώ χαρακτηρίζεται από πολύ χαμηλή παραγωγικότητα, το δε μέγεθος των επιχειρήσεων είναι κατά κανόνα πολύ μικρό. Επιπλέον, τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, όπως η διαφθορά, το περίπλοκο φορολογικό σύστημα, η πολυνομία, η αργή απονομή δικαιοσύνης και ο αναποτελεσματικός δημόσιος τομέας επηρεάζουν αρνητικά όλα τα είδη και μεγέθη επιχειρήσεων. Έτσι, ο κλάδος των επιχειρήσεων που βασίζονται στην καινοτομία στην Ελλάδα υπολειτουργεί.

Το ενδιαφέρον με τη χώρα μας είναι ότι ενώ διαθέτουμε ένα αξιοσημείωτο επιστημονικό δυναμικό, αυτό παραμένει ανεκμετάλλευτο και δεν οδηγεί στην ζητούμενη οικονομική ανάπτυξη. Για παράδειγμα, πέντε από τους 50 κορυφαίους ερευνητικούς οργανισμούς που λαμβάνουν χρηματοδότηση από το πολύ ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό πρόγραμμα Horizon 2020 είναι ελληνικοί, ενώ το 9% των ελληνικών επιστημονικών δημοσιεύσεων κατατάσσεται μεταξύ αυτών με τις περισσότερες αναφορές παγκοσμίως. Παρά τα δεδομένα αυτά, ωστόσο, η επιστημονική γνώση που παράγεται από αυτούς τους επιστήμονες κατά κανόνα μετατρέπεται σε επιχειρηματική δραστηριότητα, αφού πρώτα οι επιστήμονες μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες, φιλικότερες προς την έρευνα και το επιχειρείν.

3.5.1. Καινοτομία

Ο όρος “καινοτομία” χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει επιχειρηματικές προσπάθειες που σχετίζονται με τη “νέα οικονομία”, ουσιαστικά όμως πρόκειται για τη διαδικασία μετατροπής μιας νέας ιδέας σε εμπορεύσιμο προϊόν ή υπηρεσία, σε μια νέα ή

βελτιωμένη λειτουργική μέθοδο παραγωγής ή διανομής ή σε μια νέα μέθοδο διοίκησης και οργάνωσης επιχειρηματικών πρακτικών. Θα μπορούσε κανείς να μιλήσει για το επόμενο στάδιο της εφεύρεσης ή της ανακάλυψης, τη μεταμόρφωση δηλαδή αυτών σε εμπορεύσιμο προϊόν.

Το περιβάλλον που μπορεί να διευκολύνει την καινοτομία περιλαμβάνει ένα σύστημα επικοινωνίας και συνεργασίας ανάμεσα σε σημαντικούς φορείς: τα επιστημονικά και ερευνητικά ιδρύματα, τα πανεπιστήμια, τις επιχειρήσεις και το κεντρικό κράτος.

3.5.2. Η καινοτομία στη χώρα μας

Η καινοτομία σε μία χώρα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως συνάρτηση των επιδόσεων των παρακάτω τομέων:

- Εκπαίδευση
- Έρευνα και Ανάπτυξη
- Δικτύωση
- Χρηματοδότηση
- Ρύθμιση
- Ποιότητα διακυβέρνησης & ζήτηση για καινοτομία

Όλες οι χώρες έχουν "σύστημα καινοτομίας" -ακόμα και η Ελλάδα-, αλλά, βεβαίως, δεν λειτουργούν όλα τους το ίδιο αποτελεσματικά. Πώς τα πάει, λοιπόν, το ελληνικό σύστημα καινοτομίας σ' αυτήν την αξιολόγηση;

Σύμφωνα με έρευνα που εκπόνησε το Eco Berlin ανάμεσα σε 35 χώρες, η Ελλάδα κατατάσσεται στην 29η θέση, βαθμός πάρα πολύ χαμηλός και μια θέση εξαιρετικά αρνητική, η οποία, μάλιστα, δεν έχει αλλάξει και πολύ τα τελευταία 15 χρόνια (στις έξι αξιολογήσεις που έγιναν από το 2000 μέχρι το 2015, η Ελλάδα κατατάσσεται πάντα μεταξύ 28ης και 30ης θέσης). Και άλλες αξιολογήσεις της καινοτομίας στην Ελλάδα καταλήγουν σε παρόμοια συμπεράσματα. Ο "European Innovation Scoreboard", που αξιολογεί την απόδοση των χωρών - μελών της Ε.Ε. καθώς και άλλων, κατατάσσει την Ελλάδα μαζί με χώρες όπως η Κροατία, η

Ουγγαρία, η Πολωνία και η Πορτογαλία, κάτω από το μέσο όρο της Ε.Ε. Για το 2014, μάλιστα, οι επιδόσεις της χώρας έπεσαν στο 66% του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Ο δε Παγκόσμιος Δείκτης Καινοτομίας, που εξετάζει 79 δείκτες σε 141 χώρες, τοποθετεί την Ελλάδα στην 45η θέση παγκοσμίως, και πάλι κάτω από το μέσο όρο της Ε.Ε.

Ειδικότερα, στην ικανότητα του εκπαιδευτικού συστήματος να ανταποκριθεί στις ανάγκες μιας ανταγωνιστικής οικονομίας, η Ελλάδα έρχεται τελευταία από όλες τις εξεταζόμενες χώρες. Η Ελλάδα επενδύει μόλις το 0,84% του ΑΕΠ της στην έρευνα (2014), ποσοστό γενικά χαμηλό, και σαφώς χαμηλότερο από των εξελιγμένων οικονομιών που επενδύουν ως και 3% των (κατά κανόνα πολύ μεγαλύτερων) ΑΕΠ τους. Η Ελλάδα μάλιστα, είναι τελευταία από όλες τις εξεταζόμενες χώρες σε ιδιωτικές επενδύσεις στην έρευνα (μόλις 0,28% του ΑΕΠ), ενώ η έρευνα που διεξάγεται στα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά ιδρύματα περιορίζεται κυρίως στη βασική και όχι στην εφαρμοσμένη έρευνα. Περαιτέρω, παρόλο που τα ελληνικά ερευνητικά ιδρύματα και τα πανεπιστήμια παράγουν ικανοποιητικό αριθμό επιστημονικών δημοσιεύσεων, ελάχιστες μετατρέπονται σε εμπορεύσιμα προϊόντα. Η πρόσβαση σε δάνεια και η διαθεσιμότητα επιχειρηματικών κεφαλαίων είναι επίσης πολύ περιορισμένη. Η Ελλάδα είναι τελευταία στη λίστα και σ' αυτόν τον τομέα, ενώ έρχεται στις τελευταίες θέσεις και σε όλους τους δείκτες που έχουν σχέση με τα θεσμικά προβλήματα (δείκτης Παγκόσμιας Τράπεζας για την ευκολία του επιχειρείν, δείκτης διαφθοράς, ποιότητα διακυβέρνησης).

Συμπερασματικά, θα μπορούσαν να ειπωθούν τα εξής: Σε γενικές γραμμές, τα ελληνικά σχολεία, πανεπιστήμια και ερευνητικά ιδρύματα δεν είναι ανταγωνιστικά σε διεθνή κλίμακα. Οι δημόσιες και οι ιδιωτικές επενδύσεις είναι όλες πολύ χαμηλές. Τα δίκτυα ανάμεσα στη βασική έρευνα, την εφαρμοσμένη έρευνα και τις επιχειρήσεις χρειάζεται να επεκταθούν τόσο αριθμητικά όσο και ποιοτικά, προς τη κατεύθυνση της δημιουργίας περιφερειακών συνεργατικών σχηματισμών. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας δεν παρέχει επαρκή επιχειρηματικά κεφάλαια για νεοφυείς εταιρείες και δάνεια για υφιστάμενες εταιρείες, και τέλος, το ρυθμιστικό πλαίσιο, καθώς και το πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον δεν υποστηρίζουν και συχνά παρεμποδίζουν την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα.

Ωστόσο, παρά τις αδυναμίες αυτές, η Ελλάδα διαθέτει ορισμένα εφόδια που θα μπορούσαν, δυνητικά, να βοηθήσουν να αναβαθμιστεί η ποιότητα του συστήματος καινοτομίας της. Διαθέτει έναν μικρό αριθμό κορυφαίων ερευνητικών ιδρυμάτων, έναν μικρό αριθμό επιχειρήσεων μέσης και υψηλής τεχνολογίας (π.χ. στον τομέα της πληροφορικής και στον φαρμακευτικό τομέα, καθώς και μερικές αξιόλογες νεοφυείς επιχειρήσεις στον τομέα της πληροφορικής στην Αθήνα), μια αξιόλογη διασπορά στην έρευνα, στα χρηματοοικονομικά και

στις επιχειρήσεις, καθώς και ελκυστικό κλίμα και υψηλό βιοτικό επίπεδο, που συνιστούν μοναδικό συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των περισσότερων κρατών - μελών της ΕΕ. [Γεωργακόπουλος Θ., 2016]

3.5.3. Προτάσεις για την καινοτομία στην Ελλάδα

Το πλέον κρίσιμο για την εξέλιξη ενός συστήματος καινοτομίας είναι η δημιουργία μιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής με στόχο την ανάπτυξη, στόχος ο οποίος θα επιτευχθεί μόνο μέσω της διασφάλισης της απρόσκοπτης συνέχισης έργων και προγραμμάτων για τις επόμενες δύο με τρεις δεκαετίες. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η ελληνική πολιτική χρειάζεται να υιοθετήσει μια εντελώς νέα προσέγγιση. Ένα καλό σημείο εκκίνησης θα μπορούσε να είναι μία στοχευμένη σύνοδος κορυφής για την καινοτομία στην Ελλάδα, στην οποία θα συμμετέχουν εκπρόσωποι από όλους τους τομείς που εμπλέκονται με την καινοτομία, από τους τομείς των επιστημών, των επιχειρήσεων και της πολιτικής.

3.5.3.1. Νομοθετικό και Κανονιστικό Περιεχόμενο

Η νομοθετική και κανονιστική διαχείριση της ελληνικής οικονομίας αναγνωρίζεται ως ένα από τα κύρια εμπόδια για τις επενδύσεις, την καινοτομία και την οικονομική ανάπτυξη. Μια πιο φιλική προς την αγορά κανονιστική οργάνωση, η μακροοικονομική σταθερότητα, οι αξιόπιστες οικονομικές και δημοσιονομικές πολιτικές, μια σταθερή και προβλέψιμη φορολογική πολιτική, μια απλοποιημένη και κωδικοποιημένη νομοθεσία, τυχόν ρυθμίσεις για την πτώχευση των επιχειρήσεων, καθώς και βελτιώσεις στον τομέα των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας αποτελούν ουσιώδη στοιχεία για τη βελτίωση της παρούσας κατάστασης. Μια συνολική προσπάθεια μείωσης της γραφειοκρατίας και ελάφρυνσης των διοικητικών βαρών για το άνοιγμα, τη λειτουργία και το κλείσιμο επιχειρήσεων θα μείωνε σημαντικά τις δαπάνες των επιχειρήσεων, χωρίς να βλάπτει το κοινωνικό σύνολο. Επιπλέον, η ψηφιοποίηση της διακυβέρνησης, μέσω της εισαγωγής της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και της ηλεκτρονικής διοίκησης για επιχειρήσεις, θα μπορούσε να συνεισφέρει στην εφαρμογή του τεράστιου αριθμού μεταρρυθμίσεων που απαιτούνται και να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα της ελληνικής δημόσιας διοίκησης.

Ειδικότερα, παρακάτω παρουσιάζονται συγκεκριμένα επιλεγμένες προτάσεις πολιτικής που θα μπορούσαν να αποτελέσουν λύσεις σε ορισμένα πιεστικά προβλήματα:

- **Θέσπιση ενός συμβουλίου ρυθμιστικού ελέγχου**, ακολουθώντας το παράδειγμα του γερμανικού Εθνικού Συμβουλίου Ρυθμιστικού Ελέγχου (Normenkontrollrat), το οποίο ιδρύθηκε το 2006 ως ανεξάρτητος φορέας από τη γερμανική κυβέρνηση και αποτέλεσε τμήμα μιας συνολικής προσέγγισης μέσω του προγράμματός «Μείωση της Γραφειοκρατίας και Βελτίωση της Νομοθεσίας» Το Συμβούλιο Ρυθμιστικού Ελέγχου προτείνει δράσεις για τη βελτίωση της δημόσιας διακυβέρνησης, π.χ. λύσεις ηλεκτρονικής διακυβέρνησης για διοικητικές διαδικασίες, όπως οι αιτήσεις γονεϊκού επιδόματος, ή η απλοποίηση διοικητικών κανονισμών για επιδόματα στέγης.
- **Πρωτοβουλία για τη μείωση των αντιφατικών νόμων**: Η ύπαρξη πολλών αντιφατικών νόμων δημιουργεί αβεβαιότητα και έξοδα για τις καινοτόμες επιχειρήσεις. Μία άμεση και ολοκληρωμένη κωδικοποίηση, δηλαδή συγκέντρωση όλων των τροπολογιών ενός νόμου, που υιοθετήθηκαν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, σε ένα νόμο της ελληνικής νομοθεσίας, θα είχε ως αποτέλεσμα την εξάλειψη των αντιφάσεων και την απλοποίηση της διοικητικής νομοθεσίας. Αυτό θα περιελάμβανε τη μείωση και την ενοποίηση του αριθμού διοικητικών διαδικασιών για οποιαδήποτε μεμονωμένη επιχειρηματική δραστηριότητα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θεσπίσει ειδική μονάδα υποστήριξης όλων των χωρών που σκοπεύουν να κινηθούν προς αυτήν την κατεύθυνση.
- **Μείωση της γραφειοκρατίας στη διαδικασία έναρξης, λειτουργίας και κλεισίματος επιχειρήσεων**: Η διαδικασία για όλες τις επιχειρήσεις πρέπει να οργανώνεται μέσω διαδικτύου με τη βοήθεια προηγμένων μέσων ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (π.χ. διαδικτυακή καταχώρηση νέων επιχειρήσεων, φορολογική δήλωση, επιχειρηματική δραστηριότητα κ.λπ., μέσα σε μία ώρα). Οι διοικητικές διατυπώσεις χρειάζεται να μειωθούν σημαντικά. Αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει τη μείωση του αριθμού ημερών που απαιτούνται για την καταχώριση νέων επιχειρήσεων, τον αριθμό γραφειοκρατικών σταδίων που περιλαμβάνονται στις διαδικασίες λειτουργίας μιας επιχείρησης, καθώς και στον αριθμό κανονισμών, αμοιβών και υποχρεώσεων υποβολής αναφορών.
- **Σύγχρονο νομοθετικό και ρυθμιστικό πλαίσιο για τις πτωχεύσεις**: σήμερα, τα εμπόδια για το κλείσιμο μιας επιχείρησης είναι μάλλον πολλά. Το γεγονός αυτό δημιουργεί εμπόδια στις νεοφυείς επιχειρήσεις και γενικώς στις επιχειρηματικές

δραστηριότητες. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να θεσπιστεί ένας νόμος για την πτωχευτική διαδικασία, σύμφωνα με τη βέλτιστη διεθνή πρακτική (π.χ. Φινλανδία).

- **Πρωτοβουλία επιτάχυνσης της λειτουργίας του δικαστικού συστήματος:** Αυτή τη στιγμή, χρειάζονται περισσότερα από 10 χρόνια για εκδίκαση υποθέσεων. Αυτοί οι χρόνοι θα πρέπει να μειωθούν σημαντικά με την απλούστευση της διαδικασίας απονομής δικαιοσύνης, καθώς επίσης και με τη μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος. Οι λεπτομέρειες της εν λόγω μεταρρύθμισης θα μπορούσαν να καθοριστούν από ένα εθνικό συμβούλιο ρυθμιστικού ελέγχου.
- **Μεταφορά μέρους των εσόδων από την απόδοση των φόρων στις πόλεις και στους δήμους:** Στις επιτυχείς καινοτόμες οικονομίες, οι επικεφαλής της τοπικής αυτοδιοίκησης που είναι προσηλωμένοι στη δημιουργία ενός άριστου τοπικού επιχειρηματικού κλίματος (αποτελεσματική, γρήγορη διοίκηση, άριστη πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και καλές υπηρεσίες υγείας) παίζουν ουσιώδη ρόλο καθώς διαμορφώνουν «στην πράξη» το σωστό περιβάλλον για καινοτόμους επιχειρηματίες. Συνεπώς, στις περισσότερες επιτυχημένες οικονομίες καινοτομίας, οι δήμοι δικαιούνται μερίδιο από το τοπικά παραγόμενο φορολογικό εισόδημα ως αποζημίωση για τις προσπάθειές τους για τη δημιουργία ελκυστικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Οι δήμαρχοι στην Ελλάδα δεν λαμβάνουν μέρος των επιχειρηματικών εσόδων που παράγονται στον δήμο τους, γεγονός που έχει ως συνέπεια την ύπαρξη από πλευράς τους μειωμένου ενδιαφέροντος για τη δημιουργία ενός ευνοϊκού τοπικού επιχειρηματικού κλίματος. Οι δήμαρχοι θα μεταμορφωθούν σε δραστήριους υπέρμαχους ενός άριστου επιχειρηματικού κλίματος, όταν οι δήμοι λάβουν αξιόλογο μερίδιο των φορολογικών εσόδων από επιχειρηματικές δραστηριότητες στην περιοχή τους. Η είσπραξη των φόρων ωστόσο θα πρέπει να παραμείνει στις αρμοδιότητες των κεντρικών αρχών.
- **Προσαρμογή εθνικής φορολογίας:** το βάρος της φορολόγησης εταιρειών καθώς και το επίπεδο του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ) χρειάζεται να μειωθούν και να φτάσουν στον μέσο όρο της ΕΕ. Επιπλέον, οι εταιρείες θα επενδύσουν σε έργα Ε&Α και καινοτομίας μόνο σε ένα σταθερό φορολογικό περιβάλλον. Ειδικότερα, η προώθηση της έρευνας και της ανάπτυξης μέσω φορολογικών απαλλαγών ή πιστώσεων θα φέρει αποτελέσματα, μόνον εφόσον οι φορολογικές πολιτικές είναι αξιόπιστες και προβλέψιμες. Συνεπώς, το Υπουργείο Οικονομικών θα μπορούσε να θεσπίσει ένα αξιόπιστο πλαίσιο για τις μελλοντικές φορολογικές μεταρρυθμίσεις.

3.5.3.2. Έρευνα & Ανάπτυξη

Οι δημόσιες και ακόμη περισσότερο οι ιδιωτικές επενδύσεις στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης είναι πολύ χαμηλές στην Ελλάδα. Απαραίτητη είναι μία μακροπρόθεσμη στρατηγική για την αύξηση των επενδύσεων.

Επιπλέον, υπάρχουν εν εξελίξει πολιτικές πρωτοβουλίες που στοχεύουν στην εγκαθίδρυση ιδρυμάτων που θα υποστηρίζουν την ανάπτυξη μιας βασισμένης στη γνώση οικονομίας. Ως πρώτο βήμα, ιδρύθηκε το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Τεχνολογίας (ΕΛΙΔΕΚ), με στόχο την βελτίωση των δημοσίων δαπανών στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης. Το ίδρυμα έχει ως αποστολή τη χρηματοδότηση της υψηλής ποιότητας έρευνας. Το ίδρυμα αυτό προσομοιάζει αρκετά, ως προς τη δομή και τις διαδικασίες του, με το γερμανικό DFG (το Γερμανικό Ίδρυμα Ερευνών), το οποίο έχει επιτυχημένη πορεία στην υποστήριξη της έρευνας αιχμής στη Γερμανία. Για ερευνητικά αποτελέσματα που σχετίζονται με επιχειρηματικές δραστηριότητες, το ΕΛΙΔΕΚ στοχεύει σε δεύτερο βαθμό να χρηματοδοτεί νεοφυείς δραστηριότητες, μέσω της παροχής κεφαλαίων καινοτομίας, χρηματοδοτούμενων μεταξύ άλλων από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων. Ως τρίτο βήμα, το ΕΛΙΔΕΚ αναζητεί τρόπους να καθιερώσει συνεργασίες με ιδιωτικά επιχειρηματικά κεφάλαια για τη χρηματοδότηση νεοφυών επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας, οι οποίες επιβίωσαν της αρχικής περιόδου λειτουργίας τους.

Αυτό συνιστά κρίσιμο και πολύ σημαντικό αρχικό βήμα για τη βελτίωση του ελληνικού συστήματος στον τομέα της έρευνας, παρέχοντας τις κατάλληλες υποδομές για το ελληνικό σύστημα έρευνας. Ως περαιτέρω βήματα, θα μπορούσαν να υιοθετηθούν η ενίσχυση των υποδομών μέσω μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για τη δημιουργία ιδρυμάτων, σύμφωνα με την οποία, δίπλα στον μικρό αριθμό των υφιστάμενων ιδρυμάτων υψηλών επιδόσεων, νέοι ερευνητικοί φορείς θα πρέπει να δημιουργηθούν για τη διεξαγωγή βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας υψηλής ποιοτικής στάθμης. Τέλος, η χώρα μας θα πρέπει να εστιάσει την προσοχή της στη διεύρυνση της ερευνητικής ικανότητας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη διασφάλιση της υψηλής ποιότητας σε εκείνους τους τομείς όπου η ελληνική έρευνα ήδη επιδεικνύει κάποια εξειδίκευση.

Επιπρόσθετα σημαντικά βήματα για την διεύρυνση και βελτίωση των ελληνικών δραστηριοτήτων του τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης περιλαμβάνουν:

- **Άνοιγμα νέων ιδρυμάτων εφαρμοσμένης έρευνας** (παρόμοιων με το παράδειγμα των ιδρυμάτων Fraunhofer στη Γερμανία) δίπλα στα ιδρύματα βασικής έρευνας στην Αθήνα (Δημόκριτος), στην Κρήτη (ΙΤΕ), στη Θεσσαλονίκη (ΕΚΕΤΑ) και στην Πάτρα (Επιστημονικό Πάρκο), με ειδική έμφαση στα ερευνητικά πεδία που καλύπτονται από τα εν λόγω ιδρύματα. Τα νέα αυτά ιδρύματα θα μπορούσαν να οργανώνονται σύμφωνα με τις ακόλουθες κατευθύνσεις:
 - **Χρηματοδότηση:** χρήση κεφαλαίων από το Πρόγραμμα Horizon 2020 «teaming for excellence» και των διαρθρωτικών ταμείων της Ε.Ε. Επιπλέον, τα χρηματοοικονομικά προνόμια του Ευρωπαϊκού Ταμείου Επενδύσεων (Ε.Τ.Ε.) και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕπ), που επί του παρόντος χρησιμοποιούνται για τη χρηματοδότηση του Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και Τεχνολογίας (ΕΛΙΔΕΚ) θα πρέπει να εκμεταλλευτούν περαιτέρω κατά τον σχεδιασμό μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής που θα στοχεύει στην αύξηση των επενδύσεων στην Ελλάδα.
 - **Οργάνωση των νέων ιδρυμάτων σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα**, υπό την έννοια ότι ανεξάρτητες επιτροπές αποτελούμενες από κορυφαίους επιστήμονες θα αποφασίζουν την στελέχωση των ηγετικών θέσεων στα ιδρύματα.
 - **Ανάπτυξη κοιτίδων καινοτομίας στις τοποθεσίες που υπάρχουν ήδη νεοφυείς επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας**, ώστε να διευκολυνθούν οι συνεργασίες και να προαχθεί η έρευνα.
- Εφόσον καθοριστούν περισσότερα ερευνητικά ιδρύματα, η μακροπρόθεσμη στρατηγική για την καινοτομία υπαγορεύει την **ανάγκη επιπλέον ενίσχυσης των συνεργατικών σχηματισμών**. Οι συνεργατικοί σχηματισμοί σε άλλες χώρες αποτελούνται συνήθως από ερευνητικά ιδρύματα, τα οποία συνεργάζονται στενά με πανεπιστήμια, στα οποία διεξάγεται υψηλής ποιοτικής στάθμης έρευνα, καθώς και με τις τοπικές νεοφυείς επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας και με υφιστάμενες καινοτόμες επιχειρήσεις.
- **Ποιοτική πρωτοβουλία:** Στα προαναφερθέντα ελληνικά ερευνητικά ιδρύματα υπάρχει ένα μικρό ποσοστό ερευνητών που διεξάγει ερευνητικό έργο πολύ υψηλής ποιότητας. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής θα πρέπει να στοχεύσουν στην αύξηση αυτού του ποσοστού. Για τον σκοπό αυτό, θα πρέπει να δοθούν κίνητρα στους

Έλληνες ερευνητές ώστε να παραμείνουν στη χώρα μας, ενώ θα πρέπει να υπάρξει η κατάλληλη βάση ώστε η χώρα μας να προσελκύσει νέους ερευνητές από το εξωτερικό. Ως εκ τούτου, οι συνθήκες εργασίας και έρευνας πρέπει να σχεδιαστούν κατάλληλα, ώστε να σταματήσει η διαρροή επιστημονικού δυναμικού προς χώρες του εξωτερικού. Για να επιτευχθεί αυτό, χρειάζεται:

- ανεξάρτητη έρευνα με στόχο τη μεγιστοποίηση του παραγόμενου ερευνητικού έργου υψηλής ποιότητας
 - ανταγωνιστικές αμοιβές αντίστοιχες παρεμφερών ευρωπαϊκών ιδρυμάτων
 - αν όχι υποτυπώδης, έστω χαμηλή φορολόγηση για την έναρξη ερευνητικής δραστηριότητας στην Ελλάδα
- **Εφαρμογή ενός εξωτερικού συστήματος αξιολόγησης:** Η αναδιάρθρωση του δημοσίου συστήματος έρευνας με τη χρήση ενός συστήματος αξιολόγησης που βασίζεται στη μέτρηση της απόδοσης αναφορικά με διεθνώς αναγνωρισμένες δημοσιεύσεις και ευρεσιτεχνίες, θα επιτρέψει την αναδιανομή των πόρων και των ερευνητών από μη αποδοτικές σε πιο παραγωγικές δραστηριότητες. Πολύ συχνά στο παρελθόν, δημόσια κεφάλαια διανεμήθηκαν χωρίς να λαμβάνουν υπόψη κριτήρια αποδοτικότητας.
 - **Βελτίωση της αυτονομίας των ερευνητών:** Σημαντική κίνηση στην ανάπτυξη του τομέα της έρευνας θα ήταν η αύξηση της αυτονομίας των ερευνητών και της ανεξαρτησίας της επιστήμης από την πολιτική. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη βοήθεια ανεξαρτήτων επιτροπών, καθώς και με τη θέσπιση αντικειμενικών, εξωτερικών κριτηρίων αξιολόγησης. Επιπλέον, οι νέοι και άριστοι ερευνητές πρέπει να γίνουν κύριοι ερευνητές κερδίζοντας την ανεξαρτησία τους σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά από την απόκτηση του διδακτορικού τους μέσω της θέσπισης θέσεων εργασίας διδακτικού έργου (tenure-track professorships).

3.5.3.3. Εκπαίδευση

Η μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος κρίνεται αναγκαία, ώστε να μειωθούν οι παρούσες εργασιακές ανισότητες της αγοράς. Επί του παρόντος, η εισαγωγή

νέων ιδεών στην αγορά παρεμποδίζεται, καθώς το ελληνικό σύστημα παιδείας και επαγγελματικής εκπαίδευσης δεν εστιάζουν στις πρακτικές δεξιότητες. Όμως, οι δεξιότητες αυτές είναι αναγκαίες για τη μετατροπή ιδεών και ερευνητικών αποτελεσμάτων σε εμπορεύσιμα προϊόντα και υπηρεσίες. Οι υφιστάμενες σχολές και τα πανεπιστήμια χρήζουν άμεσων ποιοτικών βελτιώσεων και μεγαλύτερης έμφασης στις ανάγκες της αγοράς.

Συγκεκριμένες πολιτικές δράσεις περιλαμβάνουν:

- **Παροχή σταθερού πολιτικού περιβάλλοντος για την εφαρμογή μίας σύγχρονης και αποδοτικής εκπαιδευτικής πολιτικής.**
- **Εφαρμογή προτάσεων για τον εκσυγχρονισμό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος:** Ο εκσυγχρονισμός της σχολικής εκπαίδευσης εμφανίζεται ως ιδιαίτερα σημαντικός, με ειδική έμφαση στη βελτίωση των ψηφιακών δεξιοτήτων. Το 2012, το 65% των Ελλήνων διέθεταν λίγες ή καθόλου ψηφιακές δεξιότητες, σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ, που ανερχόταν σε μόλις 39%. Κατά συνέπεια, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συστήνει τη βελτίωση της ψηφιακής πρακτικής και εκπαίδευσης, καθότι τυχόν έλλειψη σε αυτά τα πεδία είναι πολύ πιθανό να παρεμποδίσει την ανάπτυξη της ελληνικής ψηφιακής οικονομίας και την οικονομική ανάπτυξη γενικότερα (European Commission, 2015).
- **Βελτίωση ψηφιακών δεξιοτήτων ως τμήμα της δια βίου μάθησης:** Η προώθηση του ψηφιακού αλφαριθμητισμού δεν πρέπει να περιορίζεται στα σχολεία. Η πρωτοβουλία Doteveryone του Ηνωμένου Βασιλείου στοχεύει στη βελτίωση των «ψηφιακών δεξιοτήτων για όλους, σε κάθε επίπεδο» μέσω μαζικών ανοικτών διαδικτυακών μαθημάτων, διαδικτυακής ενημέρωσης, καθώς και μέσω τοπικών δράσεων. Αυτή η πρωτοβουλία θα μπορούσε να λειτουργήσει ως παράδειγμα προς μίμηση για την Ελλάδα.
- **Επιπλέον, η ανώτερη εκπαίδευση θα πρέπει να εκσυγχρονιστεί, στοχεύοντας σε κέντρα αριστείας με μεγαλύτερη καινοτόμο δυναμική.** Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω του εξορθολογισμού των επιστημονικών πεδίων και της ενίσχυσης των πρωτοπόρων, αποδοτικών τμημάτων και ιδρυμάτων.
- **Εισαγωγή της επιχειρηματικότητας ως αναπόσπαστου τμήματος του εκπαιδευτικού συστήματος:** Το πνεύμα της επιχειρηματικότητας πρέπει να αποτελεί συστατικό στοιχείο της εκπαίδευσης. Οι νέοι χρειάζονται τη νοοτροπία, τις δεξιότητες και τη γνώση για την παραγωγή καινοτόμων ιδεών, καθώς και την επιχειρηματική

πρωτοβουλία προκειμένου να μετατρέψουν αυτές τις ιδέες σε πραγματικές επιχειρήσεις και προϊόντα. Τα σχολεία και τα πανεπιστήμια οφείλουν να συμπεριλάβουν την επιχειρηματικότητα στο πρόγραμμα σπουδών τους.

- **Στήριξη των νεοφυών επιχειρήσεων στο ακαδημαϊκό πλαίσιο:** Η δημιουργία επιχειρηματικών κοιτίδων σε πανεπιστήμια και ερευνητικά ιδρύματα κρίνεται απαραίτητη. Απαραίτητη κρίνεται και η οργάνωση προγράμματος στήριξης νέων start-ups. Ένα τέτοιο πρόγραμμα θα στηρίζει πανεπιστήμια στην εφαρμογή στρατηγικών για την ενίσχυση της επιχειρηματικής κουλτούρας, φοιτητές, αποφοίτους και επιστήμονες στη προετοιμασία καινοτόμου τεχνολογίας και γνώσης για την ίδρυση start-ups, ενώ παράλληλα θα χρηματοδοτεί τη διαδικασία που απαιτείται ώστε να αποδειχθεί η τεχνική σκοπιμότητα ερευνητικών ιδεών που προέρχονται από νεοφυείς επιχειρήσεις, καθώς και την απαιτούμενη προετοιμασία για να ξεκινήσει η αντίστοιχη επιχειρηματική δραστηριότητα.
- **Έμφαση στο τετράπτυχο Θετικές επιστήμες, Τεχνολογία, Μηχανική και Μαθηματικά:** Είναι σημαντικό ο δημόσιος τομέας να βοηθά τους ευέλπιδες επιστήμονες, μηχανικούς ή μαθηματικούς στα πρώτα στάδια της ακαδημαϊκής τους καριέρας. Στη Γερμανία, μεγάλη επιτυχία σημείωσαν διαγωνισμοί επιστήμης και τεχνολογίας για νέους, όπως ο διαγωνισμός “Jugend Forscht”. Αυτός ο διαγωνισμός ενθαρρύνει μαθητές και νέους σπουδαστές να προτείνουν καινοτόμες ιδέες σε πεδία όπως η φυσική, η χημεία, η βιολογία, τα μαθηματικά και η πληροφορική επιβραβεύοντας τους με χορηγίες, υποτροφίες και χρηματικά έπαθλα.

3.5.3.4. Χρηματοδότηση

Η πρόσβαση σε πηγές χρηματοδότησης στην Ελλάδα συγκαταλέγεται ανάμεσα στα πιο περιοριστικά προβλήματα για την έρευνα και τις νεοϊδρυθείσες καινοτόμες επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Η οικονομική κατάσταση στη χώρα συνεπάγεται πίεση για ερευνητές και επιχειρήσεις ως προς την προσέλκυση των αναγκαίων κεφαλαίων για την υλοποίηση των καινοτόμων σχεδίων τους.

Από τη μία πλευρά, ένας στόχος των δημοσίων πολιτικών θα πρέπει να είναι η αύξηση της χρηματοδότησης για δημόσιες επενδύσεις. Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου, θα

απαιτηθεί σοβαρή αλλαγή κατεύθυνσης και αναπροσανατολισμός της πολιτικής ατζέντας, η οποία πρέπει να απομακρυνθεί από τη λογική των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε ό,τι αφορά τις δημοσιονομικές δαπάνες.

Από την άλλη πλευρά, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής θα πρέπει να αναπτύξουν πρωτοβουλίες για την προσέλκυση επιχειρηματικών κεφαλαίων από το εξωτερικό. Το ισχυρότερο μέσο για την προσέλκυση χρηματοδοτικών κεφαλαίων είναι η προώθηση κανονιστικών μεταρρυθμίσεων που θα καταστήσουν τη χώρα πιο ελκυστική σε επενδυτές και επιχειρηματίες. Βραχυπρόθεσμα, οι εν λόγω πολιτικές θα μπορούσαν να συνδυαστούν με κρατικές επιδοτήσεις χρηματοδοτούμενες και από πηγές της Ε.Ε. σε νεοφυείς επιχειρήσεις, καθώς και με ειδικούς φορολογικούς νόμους που ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες ανάγκες των επενδύσεων υψηλού επιχειρηματικού ρίσκου.

Σταθερές δράσεις πέραν των κανονιστικών μεταρρυθμίσεων θα μπορούσαν να είναι:

- **Η εισαγωγή φορολογικών κινήτρων για εταιρικές δραστηριότητες έρευνας και ανάπτυξης:** Η δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων στον τομέα αυτό χρειάζεται να αναπτυχθεί. Μία έκπτωση φόρου, όπως είναι η Έκπτωση Φόρου για Έρευνα και Πειραματισμό στις ΗΠΑ (US Research & Experimentation Tax Credit) ή η Ελάφρυνση Φόρου για Έρευνα και Ανάπτυξη στο Ηνωμένο Βασίλειο (UK Research and Development Tax Relief) θα μπορούσε να βελτιώσει το επίπεδο δραστηριότητας των επιχειρήσεων στον τομέα με σχετικά χαμηλό κόστος, ενώ συγχρόνως αποφεύγει εν μέρει τη γραφειοκρατία, η οποία είναι πολύ μεγαλύτερη στην περίπτωση της κρατικής ενίσχυσης μέσω προγραμμάτων στήριξης της έρευνας. Νεοϊδρυθείσες εταιρείες σε καινοτόμους κλάδους θα μπορούσαν, επίσης, να λαμβάνουν επιστροφή φόρου, π.χ. έως και 50% των εξόδων τους και για ένα ορισμένο ποσό για έρευνα και ανάπτυξη.
- **Οι ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις συνδέονται άμεσα:** Πιο συγκεκριμένα, μια αύξηση των παραγωγικών δημοσίων επενδύσεων συχνά επιφέρει αύξηση στις ιδιωτικές επενδύσεις στην έρευνα και την ανάπτυξη: για παράδειγμα, οι δημόσιες επενδύσεις σε υποδομές δημιουργούν θετικές εξωτερικότητες στις επιχειρήσεις. Η ύπαρξη κατάλληλων υποδομών και δημοσίων αγαθών έχει θετικό αντίκτυπο στην παραγωγικότητα των ιδιωτικών επενδύσεων. Συνεπώς, οι δημόσιες επενδύσεις σε ενέργεια, τηλεπικοινωνίες ή σε άλλες βιομηχανίες δικτύου θα μπορούσαν να ενθαρρύνουν τις ιδιωτικές επενδύσεις.
- **Οι επιδοτήσεις σε καινοτόμους επιχειρηματίες:** Απαραίτητη κρίνεται η επιβράβευση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων με επιδοτήσεις που καλύπτουν τα βασικά έξοδα

επιβίωσης κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών λειτουργίας της επιχείρησης. Η εν λόγω πολιτική αποσκοπεί στην αύξηση της πιθανότητας επιβίωσης του συνόλου των νεοφυών επιχειρήσεων, αυξάνοντας την ελκυστικότητα έναρξης μιας επιχείρησης. Η Επιχειρηματική Επιχορήγηση Νεοφυών Εταιρειών "EXIST" στη Γερμανία, συγχρηματοδοτούμενη από την Ευρωπαϊκή Ένωση, θα μπορούσε να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση.

- **Βελτίωση της αγοράς κεφαλαίων επιχειρηματικών συμμετοχών (venture capitals):** Μια λειτουργική αγορά κεφαλαίων επιχειρηματικών συμμετοχών θα μπορούσε να οδηγήσει σε περισσότερες νεοϊδρυθείσες καινοτόμες εταιρείες, π.χ. στον φαρμακευτικό κλάδο. Αυτά τα κεφάλαια παίζουν σημαντικό ρόλο στη χρηματοδότηση επιχειρήσεων οι οποίες έχουν υψηλές απαιτήσεις σε κεφάλαια για έρευνα και ανάπτυξη.
- **Προσέλκυση εξωτερικής τεχνογνωσίας κεφαλαίων επιχειρηματικών συμμετοχών:** Η διαδικασία δημιουργίας μιας ελληνικής αγοράς κεφαλαίων επιχειρηματικού κινδύνου είναι μακροχρόνια και θα πρέπει να αναπτυχθεί παράλληλα με το ελληνικό σύστημα καινοτομίας.
- **Η ρήτρα περί εξυγίανσης:** Συχνά, υπάρχουν σημαντικές μεταφορές ζημιών σε επόμενες χρήσεις, ιδιαίτερα στα αρχικά στάδια λειτουργίας των νεοφυών επιχειρήσεων εντάσεως κεφαλαίου. Συνεπώς, το φορολογικό πλαίσιο θα πρέπει να λάβει υπόψη του το εν λόγω ζήτημα και να γίνει πιο ευνοϊκό απέναντι τους επενδυτές που χρηματοδοτούν καινοτόμες επιχειρήσεις.
- Τέλος, η σημαντικότερη προϋπόθεση για την προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων είναι η δημιουργία ενός ελκυστικού νομοθετικού περιβάλλοντος.

3.5.3.5. Δικτύωση

Η προώθηση του τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης, καθώς και των δικτύων καινοτομίας συνδέεται με την ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών, ενώ έχει και διεθνείς διαστάσεις. Τα πεδία δράσης μπορεί να περιλαμβάνουν:

- **Μετεγκατάσταση ερευνητικών ιδρυμάτων:** Τα υφιστάμενα ελληνικά ερευνητικά ιδρύματα παραμένουν γεωγραφικώς διασκορπισμένα, γεγονός που συνεπάγεται επικοινωνιακές δυσχέρειες και μειωμένες πιθανότητες διάχυσης της γνώσης. Παρότι η μετεγκατάσταση ιδρυμάτων και επιχειρήσεων συνδέεται με υψηλά κόστη, αυτά μπορούν να αποσβεστούν μακροπρόθεσμα εξαιτίας των οικονομικών και πνευματικών συνεργειών.
- **Δημιουργία ιδρυμάτων μεταγραφικής έρευνας:** Η πολιτεία θα πρέπει να εστιάσει στη δημιουργία ιδρυμάτων μεταγραφικής έρευνας όπως, το γερμανικό ίδρυμα Fraunhofer και να παρέχει σε επιχειρήσεις ευκαιρίες για τη μετακίνησή τους κοντά σ' αυτά τα ιδρύματα. Ιδιαίτερα, οι μικρές και νεοϊδρυθείσες εταιρείες έχουν ανάγκη από ευκολότερη πρόσβαση στις δημόσιες (και ιδιωτικές) υπηρεσίες έρευνας και ανάπτυξης. Μια τέτοια προσέγγιση θα προωθήσει την εφαρμοσμένη έρευνα, θα ενδυναμώσει τη συνεργασία μεταξύ του ερευνητικού κόσμου και των επιχειρήσεων, και θα επιτρέψει σε μικρές εταιρείες και νεοφυείς εταιρείες υψηλής τεχνολογίας να απορροφήσουν τη γνώση που παράγεται από τα δημόσια ιδρύματα.
- **Άνοιγμα των πανεπιστημίων και των ιδρυμάτων βασικής έρευνας σε συνεργασίες με επιχειρηματικούς εταίρους:** Επιχορηγούμενες έδρες σε πανεπιστήμια (π.χ. όπως η επιχορηγούμενη έδρα επιχειρηματικότητας στο πανεπιστήμιο του Oldenburg), κοινά ερευνητικά κέντρα (όπως το Rolls-Royce University Technology Center στο Τεχνικό Πανεπιστήμιο του Darmstadt), απόκτηση από τον επιχειρηματικό κόσμο ερευνητικών κεφαλαίων και στρατηγικές συμμαχίες με εταιρείες που ασχολούνται με την έρευνα και την ανάπτυξη, αποτελούν μόνο μερικά από τα αναγκαία μέτρα για το άνοιγμα της πανεπιστημιακής έρευνας σε οικονομικές συνεργασίες.
- **Θέσπιση εθνικών προγραμμάτων στήριξης συμπράξεων:** Αυτές οι προσπάθειες χρειάζεται να συμπληρώνονται από μια ολοκληρωμένη και αποτελεσματική στρατηγική δημιουργίας συμπράξεων, συνεργειών δηλαδή μεταξύ όμορων ερευνητικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων σε παρόμοιους τομείς δράσης. Τα προγράμματα στήριξης συνεργατικών σχηματισμών εστιάζουν στη διευκόλυνση της αναπτυξιακής διαδικασίας συνεργατικών σχηματισμών, στη βελτίωση του περιβάλλοντος για την επιτυχή τους λειτουργία και στη μεγιστοποίηση της επίδρασης τους. Για παράδειγμα, το Υπουργείο Οικονομικών Υποθέσεων και Ενέργειας και το Υπουργείο Εκπαίδευσης και Έρευνας της Γερμανίας παρέχουν μία διαδικτυακή πλατφόρμα, η οποία συνδέει διάφορους φορείς και συνεργατικούς σχηματισμούς στη Γερμανία. Τα υπουργεία προσφέρουν σειρά προγραμμάτων στήριξης, όπως ο

«Διαγωνισμός Συνεργατικών Σχηματισμών Αιχμής», το πρόγραμμα προώθησης συνεργατικών σχηματισμών ή ένα ειδικό μέτρο της σχετικής πολιτικής που εστιάζει στην ανάπτυξη εξειδικευμένων τεχνολογικών, επιστημονικών και επιχειρηματικών δεξιοτήτων στις περιοχές της πρώην Ανατολικής Γερμανίας. Η εν λόγω πρωτοβουλία στοχεύει στο να θέσει τις βάσεις για την ανάπτυξη περιφερειακών επιχειρηματικών συμπράξεων.

- **Δημιουργία περιφερειακών δομών διαχείρισης συμπράξεων:** Το κύριο ενδιαφέρον ενός ελληνικού προγράμματος στήριξης συνεργατικών σχηματισμών θα πρέπει να επικεντρώνεται στις συμπράξεις σε περιφερειακό επίπεδο. Οι επιχειρήσεις διαχείρισης συμπράξεων θα πρέπει να περιλαμβάνουν τα ενδιαφερόμενα μέρη από τον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα, καθώς και από τον ακαδημαϊκό χώρο, προκειμένου να ενθαρρύνουν τις πιθανές συνέργειες. Οι επιχειρήσεις διαχείρισης συμπράξεων προσφέρουν υπηρεσίες, όπως η στήριξη και ανάπτυξη νεοφυών επιχειρήσεων, οι υποδομές και η εκπαίδευση για την απόκτηση νέων δεξιοτήτων, η διεθνοποίηση/εξαγωγική προώθηση και η δημιουργία εμπορικού σήματος. Η δημιουργία συμπράξεων θα μπορούσε να ξεκινήσει με έναν μικρό αριθμό πιλοτικών συμπράξεων. Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στη δημιουργία νέων συμπράξεων στον τομέα της Πληροφορικής και στη διασύνδεσή τους με τις παγκόσμιες αγορές, ώστε να βάλει την Ελλάδα στον χάρτη της παγκόσμιας αλυσίδας αξίας.
- **Βελτίωση της σχέσης μεταξύ έρευνας και επιχειρήσεων:** Το ερευνητικό δυναμικό θα πρέπει να αξιοποιείται τόσο στην επιστήμη όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Συνεπώς, θα πρέπει να καταστεί ευκολότερο για έναν ερευνητή να βρει μία θέση εργασίας σε μία νεοφυή ή υφιστάμενη επιχείρηση και να επιστρέψει στο ερευνητικό ίδρυμα ή στο πανεπιστήμιο που εργαζόταν μετά από ορισμένους μήνες ή έτη. Τα ιδρύματα κοινωνικής ασφάλισης οφείλουν να στηρίξουν τέτοιες εργασιακές μετακινήσεις απασχόλησης προς τις όλες τις κατευθύνσεις.

3.5.3.6. Κοινωνία

Η συνολική κοινωνική στάση απέναντι στην επιστήμη, στη καινοτομία και στην επιχειρηματικότητα αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη λειτουργία ενός συστήματος

καινοτομίας. Οι προαναφερθείσες προτάσεις πολιτικής θα μπορούσαν να βοηθήσουν και στη βελτίωση του κοινωνικού κλίματος απέναντι στην καινοτομία.

Εντούτοις, η ελληνική κοινωνία στο σύνολό της, και ειδικά οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικών, συνεχίζουν να μην επενδύουν σε μία οικονομία ωθούμενη και υποστηριζόμενη από την έρευνα και τη καινοτομία. Η υιοθέτηση ενός τέτοιου οράματος, ωστόσο, αποτελεί κομβικής σημασίας εγχείρημα που θα πρέπει να συνυπολογίζεται σε όλες τις αποφάσεις σχετικά με τις δέουσες πολιτικές.

Η δημιουργία, βέβαια, μιας επιχείρησης και η επένδυση σε καινοτόμα έργα υψηλής τεχνολογίας συνοδεύεται από μεγάλους κινδύνους και συνήθως οι περισσότερες νεοφυείς επιχειρήσεις αποτυγχάνουν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Ωστόσο, ένας περιορισμένος αριθμός νεοφυών επιχειρήσεων ευδοκμεί και αναπτύσσεται, αποφέροντας τεράστια κέρδη και δημιουργώντας πολλές θέσεις εργασίας. Στην περίπτωση δε που οι ιδρυτές αυτών των επιχειρήσεων επιτύχουν υψηλή κερδοφορία, η οικονομία και η κοινωνία στο σύνολό τους θα επωφεληθούν σε μεγάλο βαθμό, μόνον εφόσον η χώρα προέλευσης, στην προκειμένη περίπτωση η Ελλάδα, αποδειχθεί ικανή να κρατήσει τις ταχέως αναπτυσσόμενες επιχειρήσεις και τις διαδικασίες παραγωγής στη χώρα. Κατά συνέπεια, οι πολιτικές δράσεις θα πρέπει να συμβάλλουν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που υποστηρίζει την ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και τις ταχέως αναπτυσσόμενες επιχειρήσεις, καθώς και βοηθά στη διάχυση των αποτελεσμάτων των διαφόρων ερευνητικών προγραμμάτων.

Περαιτέρω μέτρα, θα μπορούσαν να είναι τα ακόλουθα:

- **Προσέλκυση ταλέντων:** Η ανάπτυξη μιας στοχευμένης στρατηγικής για την Ομογένεια έναντι της προσέγγισης μεμονωμένων Ελλήνων καινοτόμων επιχειρηματιών που ζουν στο εξωτερικό θα μπορούσε να επιταχύνει τους στόχους σχετικά με την καινοτομία. Μια τέτοια στρατηγική πρέπει να περιλαμβάνει πολιτικές για την αγορά εργασίας και τη στρατολόγηση ταλαντούχων ατόμων από το εξωτερικό, καθώς και πολιτικές με στόχο τη συνεργασία μεταξύ όσων φεύγουν στο εξωτερικό και όσων παραμένουν στην Ελλάδα. Η δημιουργία ερευνητικών ιδρυμάτων αριστείας και συνεργατικών σχηματισμών μπορεί να ενισχυθεί με την προσέλκυση κορυφαίων ερευνητών, είτε μέσω του «επαναπατριsmού υψηλού επιστημονικού δυναμικού» (brain gain), είτε μέσω της «κινητικότητας επιστημονικού δυναμικού εντός και εκτός χωρών» (brain circulation). Αυτό με τη σειρά του θα προσελκύσει κεφάλαια και θα προωθήσει καινοτόμα προϊόντα στις αγορές, πυροδοτώντας έτσι την οικονομική ανάπτυξη. Το πρόγραμμα Mercator Fellows του Γερμανικού Ιδρύματος Ερευνών, που

έχει ως στόχο την προσέλκυση πολύ ταλαντούχων ξένων ερευνητών ως καθηγητών - επισκεπτών στη Γερμανία θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα παράδειγμα για τη δημιουργία ενός αντίστοιχου ελληνικού προγράμματος.

- **Καταπολέμηση του φόβου της αποτυχίας:** Ένας μεγάλος κοινωνικός φραγμός για δυνητικούς καινοτόμους επιχειρηματίες είναι ο φόβος της αποτυχίας, ο φόβος δηλαδή των συνεπειών ενός αποτυχημένου σχεδίου ίδρυσης μιας start-up επιχείρησης. Στην Ελλάδα, ο φόβος της αποτυχίας είναι μεγάλος, διότι οι συνέπειες μιας αποτυχίας περιλαμβάνουν οικονομικά κόστη, κοινωνικό κόστος και νομικά προβλήματα. Ωστόσο, η πλειοψηφία των start - up επιχειρήσεων, και ιδιαίτερα τα υψηλής τεχνολογίας καινοτόμα έργα, αποτυγχάνουν εντός των πέντε πρώτων ετών λειτουργίας τους. Άλλωστε, ένα διάσημο απόφθεγμα της Silicon Valley σχετικά με παρόμοια έργα είναι “fail fast” («αποτύγχανε γρήγορα»). Κατά συνέπεια, μια πρωτοβουλία υπέρ της επιχειρηματικότητας από την ελληνική κυβέρνηση θα πρέπει να περιλαμβάνει και μέτρα για τη μείωση των πραγματικών εξόδων του επενδυτή αναφορικά με έργα που αναλαμβάνονται από start-up επιχειρήσεις και αποτυγχάνουν, καθώς και εκστρατεία που στοχεύει στη βελτίωση της στάσης της κοινωνίας έναντι της επιχειρηματικής αποτυχίας («δεύτερη ευκαιρία»). [ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, 2016]

3.6. Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο, επιχειρήσαμε μια σκιαγράφηση των κλάδων που θα μπορούσαν να συμβάλλουν σημαντικά στον επαναπροσδιορισμό της ελληνικής οικονομίας και οι οποίοι αποτελούν τους λεγόμενους κλάδους “με προοπτική”. Όπως αναλύθηκε εκτενώς, τέτοιου είδους κλάδος είναι κυρίως ο **τουρισμός**, ο οποίος αποτελεί σημαντικό κομμάτι της ελληνικής οικονομίας και ο οποίος, ήδη από το παρελθόν, σημειώνει σταθερούς ρυθμούς ανάπτυξης. Ειδικότερα, η **κρουαζιέρα**, ως “δυνατό” χαρτί για τον τομέα του τουρισμού, θα μπορούσε να διαδραματίσει ιδιαίτερο ρόλο στην ελληνική ανάπτυξη, έχοντας ως δεδομένο ότι αναμφισβήτητα η χώρα μας αποτελεί έναν από τους κορυφαίους ταξιδιωτικούς προορισμούς, με ιδιαίτερα δημοφιλή τον νησιωτικό μας χώρο. Μάλιστα, ιδιαίτερη βάση δίνεται και στην άρση του καμποτάζ στην Ελλάδα κατά το έτος 2012 (στο “άνοιγμα της κρουαζιέρας”),

επιτρέποντας πλέον σε πλοία που φέρουν ξένη σημαία, να χρησιμοποιήσουν τα ελληνικά λιμάνια ως "home ports", δηλαδή ως λιμάνια αφετηρίας και κατάληξης της κρουαζιέρας.

Περαιτέρω, όπως εκτέθηκε στον παρόν κεφάλαιο, κλάδοι με προοπτική είναι και ο τομέας της **ενέργειας**, η **βιομηχανία - μεταποίηση τροφίμων**, η **αγροτική παραγωγή** και οι **γεωργικές καλλιέργειες**, καθώς και το **εμπόριο** (λιανικό και χονδρικό).

Υπάρχουν, ωστόσο, και άλλοι "αναδυόμενοι αστέρες" της ελληνικής οικονομίας, όπως η **παραγωγή γενεοσήμων φαρμάκων**, οι **ιχθυοκαλλιέργειες**, ο **ιατρικός τουρισμός** και η **διαχείριση αποβλήτων**.

Στο παρόν κεφάλαιο, αναφορά γίνεται και σε δευτερεύοντες αναδυόμενους αστέρες, όπως εξειδικευμένες **κατηγορίες τροφίμων**, η **δημιουργία προγραμμάτων κλασικών σπουδών**, η **φροντίδα για την τρίτη ηλικία και του χρόνια ασθενείς**, καθώς και η **δημιουργία περιφερειακών διαμετακομιστικών κόμβων** στον τομέα του εμπορίου.

Τέλος, ιδιαίτερα σημαντική για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, ικανή να συνεισφέρει καθοριστικά σε αυτή, κρίνεται και η **έρευνα**, δεδομένου ότι η Ελλάδα διαθέτει ορισμένα εφόδια που θα μπορούσαν, δυνητικά, να βοηθήσουν να αναβαθμιστεί η ποιότητα του συστήματος καινοτομίας της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

- McKinsey & Company, Athens Office (2011), “Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά, Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας”, http://www.sev.org.gr/Uploads/pdf/Greece_10Years_Ahead_Executive_summary_Greek_version_small.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10/5/18
- Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC)
- Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
- Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝ.Σ.Ε.Τ.Ε.)
- ΙΝΣΕΤΕ, “Οι προοπτικές του εισερχόμενου τουρισμού στην Ελλάδα το 2018”, http://www.insete.gr/Portals/0/meletes-INSETE/01/2018_Outlook-2018.pdf, ημ/νία πρόσβασης 29.4.2018
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Γεωργακόπουλος Θοδωρής (Σεπτέμβριος 2017) “Η Μεγάλη Χαμένη Ευκαιρία Της Κρουαζιέρας”, <https://www.dianeosis.org/2017/09/i-megali-proklisi-tis-krouazieras/> ημερομηνία πρόσβασης 29/4/18
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Γεωργακόπουλος Θοδωρής (Ιούνιος 2016) “Τι Πέτυχε Η Άρση Του Καμποτάζ”, <https://www.dianeosis.org/2016/06/ti-petyxe-i-arsi-tou-cabotage/>, ημερομηνία πρόσβασης 29/4/18
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ (Νοέμβριος 2016) “Η Έρευνα ως μοχλός Ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, German Institute for Economic Research DIW Econ”, https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2016/11/research_policy_gr_28-11_2.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 12/5/2018
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Γεωργακόπουλος Θοδωρής (Νοέμβριος 2016) “Έρευνα & Καινοτομία Στην Ελλάδα - Μια Μελέτη”, https://www.dianeosis.org/2016/11/research_policy/, ημερομηνία πρόσβασης 12/5/2018

4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΧΩΡΕΣ ΠΟΥ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΑΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ - Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

4.1. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο, ως επίλογο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, θα αναφερθούμε σε χώρες οι οποίες τα κατάφεραν και ανασυγκροτήθηκαν μετά από μία μεγάλη οικονομική κρίση. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η Βραζιλία και η Κύπρος. Η πρώτη αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα καταπολέμησης της φτώχειας όλων των εποχών και η δεύτερη, πιο κοντά στα δικά μας πρότυπα, κατάφερε να θέσει γερά θεμέλια για ένα καλύτερο μέλλον.

4.2. Case Study: Πώς η Βραζιλία καταπολέμησε την φτώχεια

Χαρακτηριστικό παράδειγμα χώρας που κατάφερε να εξισορροπήσει τις επιπτώσεις της κρίσης και να εξασφαλίσει ένα καλύτερο μέλλον, συνιστά η Βραζιλία, η χώρα των μεγάλων οικονομικών αντιθέσεων. Πώς το κατάφερε όμως αυτό; Επένδυσε σε κάποιον συγκεκριμένο τομέα; Και τι μέτρα εφάρμοσε; *[Νικολαΐδης, 2016]*

Ερωτήματα που τίθενται σχετικά με την περίπτωση της Βραζιλίας, αλλά και της Ελλάδας είναι τα εξής: Είναι η ανισότητα πολιτικό ή οικονομικό πρόβλημα; Ποια είναι η καλύτερη δυνατή προσέγγιση στην άσκηση πολιτικής για τη φτώχεια; Αποδίδουν περισσότερο τα επιδόματα ή τα κίνητρα; Και πώς μπορεί να επηρεάσει ένα πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της φτώχειας τις επόμενες γενιές; Ασφαλώς, κανένα από τα παραπάνω ερωτήματα δεν διαθέτει μη αμφιλεγόμενη απάντηση. Ωστόσο, η περίπτωση της Βραζιλίας και της πολιτικής κατά της φτώχειας, που εφαρμόζεται εδώ και περισσότερο από μια δεκαετία, συγκροτεί ένα ενδιαφέρον case study.

Η Βραζιλία, από το 2003, από όταν δηλαδή εισήγαγε νέα πολιτική κατά της φτώχειας, με κορυφαίο πρόγραμμα το Bolsa Família ("Οικογενειακό βοήθημα"), έχει καταφέρει να μειώσει θεαματικά τα ποσοστά ακραίας φτώχειας, όπως ορίζονται από τους περισσότερους

διεθνείς οργανισμούς (εισόδημα μικρότερο από 2 δολάρια ημερησίως). Από το 2003 έως και το 2014, το ποσοστό των Βραζιλιάνων που ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας μειώθηκε από 8,8% σε λιγότερο από 3%, ποσοστό το οποίο, σύμφωνα με την ανάλυση της Παγκόσμιας Τράπεζας, ισοδυναμεί με εξάλειψη της φτώχειας στη συγκεκριμένη χώρα. Ασφαλώς, σημαντικό ρόλο έπαιξε και η με σταθερό ρυθμό ανάπτυξη που γνώριζε η Βραζιλία το ίδιο διάστημα.

Το πρόγραμμα Bolsa Família θεωρείται ένα εξαιρετικά επιτυχημένο πρόγραμμα, το οποίο μάλιστα έχει αποτελέσει, κατά κάποιον τρόπο, εξαγωγίμο προϊόν και προϊόν προς μίμηση. Μετά την επιτυχία του στη Βραζιλία, η Χιλή, η Κολομβία και το Μεξικό έχουν εφαρμόσει αντίστοιχες πολιτικές. Η ίδια η Βραζιλία δε έχει αναπτύξει την πρωτοβουλία “World without poverty”, προκειμένου η “τεχνογνωσία” της σε ζητήματα αντιμετώπισης ακραίας φτώχειας να γίνει γνωστή παγκοσμίως.

Το Bolsa Família δεν αποτελεί, ωστόσο, τη μοναδική πρωτοβουλία της Βραζιλίας κατά της φτώχειας, παρά μόνο ένα μέρος της δέσμης μέτρων Brasil Sem Miséria (Βραζιλία χωρίς φτώχεια), με τα οποία θεσπίστηκε κατώτατος μισθός, ρυθμίστηκαν οι εργασιακές σχέσεις και υπήρξε πρόβλεψη πολιτικών υποστήριξης των αγροτών. Ουσιαστικά, πρόκειται για ένα κλιμακωτό επίδομα προς τα πρόσωπα και τις οικογένειες που ζουν σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας και ακραίας φτώχειας, δηλαδή, επίδομα σε εκείνους που έχουν μηνιαίο εισόδημα έως 154 βραζιλιάνικα ρεάλ (44 ευρώ).

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο επίδομα, τα χρήματα πιστώνονται απευθείας στις ειδικές μαγνητικές κάρτες των δικαιούχων κάθε μήνα, οι οποίοι είναι καταχωρημένοι σε ειδικό μητρώο (Cadastro Unico) του βραζιλιάνικου υπουργείου για την κοινωνική ανάπτυξη. Τόσο το μητρώο δικαιούχων όσο και το επίδομα αφορούν όλη την επικράτεια της χώρας και καλύπτονται από τα έξοδα του κεντρικού προϋπολογισμού. Το κόστος του προϋπολογισμού για το Bolsa Família φτάνει περίπου τα 24 δισεκατομμύρια ρεάλ (6,8 δισ. ευρώ) ετησίως, δηλαδή περίπου το 0,5% του ΑΕΠ της Βραζιλίας. Οι ωφελούμενοι από το Bolsa Família στη Βραζιλία είναι πολλοί και αποτελούν σχεδόν το ένα τέταρτο του πληθυσμού της χώρας, δηλαδή περίπου 14 εκατομμύρια οικογένειες, που αντιστοιχούν σε 55 εκατομμύρια άτομα.

Τα οφέλη δεν σταματούν, βέβαια, δεν περιορίζονται μόνο σε όσους καταφέρνουν να εξασφαλίσουν τα χρήματα του επιδόματος. Οι ωφελούμενες οικογένειες έχουν την υποχρέωση να εμβολιάζονται, να εξετάζονται τακτικά για ασθένειες, καθώς και να στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Σύμφωνα με στοιχεία της βραζιλιάνικης κυβέρνησης, τα οποία επικαλείται παλαιότερο ρεπορτάζ του Guardian, τα παιδιά είναι 10% πιο πιθανό να

παρακολουθούν τα μαθήματά τους στο σχολείο αν οι οικογένειές τους στηρίζονται από το Bolsa Familia, ενώ οι μητέρες έχουν κατά 25% μεγαλύτερες πιθανότητες να κάνουν ιατρικές εξετάσεις. Αντίστοιχα, την τελευταία δεκαετία, η παιδική θνησιμότητα έχει μειωθεί κατά 40%. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το Bolsa Familia ωφελεί τόσο τη δημόσια υγεία, όσο και τη δημόσια εκπαίδευση, διαμορφώνοντας τέτοιες συνθήκες ώστε οι επόμενες γενιές να έχουν περισσότερες ευκαιρίες από τους γονείς τους.

Δεν έλειψαν, βέβαια, και τα εμπόδια. Κατά τα πρώτα τρία χρόνια εφαρμογής του προγράμματος, έγιναν γνωστά διάφορα σκάνδαλα σχετικά με την εφαρμογή του. Για παράδειγμα, αποκαλύφθηκε ότι το 55% των σχολείων δεν είχαν αξιόπιστο σύστημα καταγραφής των μαθητών που πράγματι παρακολουθούσαν τα μαθήματα, και ως εκ τούτου δεν θεωρούνταν αξιόπιστα τα στοιχεία για τις παρουσίες στο σχολείο των παιδιών των οικογενειών που λάμβαναν το επίδομα, ενώ ακολούθησαν και άλλα σκάνδαλα κακοδιαχείρισης, με επιδόματα που δίνονταν σε δικαιούχους που είχαν καλύτερη οικονομική κατάσταση από αυτή που δήλωναν.

Ως απάντηση σε αυτό το κλίμα, ιδρύθηκε ειδικό υπουργείο επίβλεψης της προόδου του προγράμματος και εισήχθησαν αυστηρότερες ποινές για τους ωφελούμενους που δεν τηρούσαν τα συμφωνηθέντα.

Από την άλλη, η κριτική της αντιπολίτευσης και των αναλυτών σχετικά με το Bolsa Familia ήταν σφοδρή, κυρίως κατά την πρώτη περίοδο εφαρμογής του, και αφορούσε την ίδια τη φύση του. “Τις πρώτες ημέρες του Bolsa Familia, όλοι ανέφεραν τη γνωστή ρήση του Κομφούκιου ότι είναι καλύτερα να διδάξεις σε ένα φτωχό να ψαρεύει παρά να τον ταΐσεις ψάρι”, έχει δηλώσει η υπουργός κοινωνικής ανάπτυξης, Τερέζα Καμπέλο, εννοώντας ότι οι φτωχοί δεν έχουν την οξυδέρκεια και την κατάλληλη στάση, ώστε να χρησιμοποιήσουν το επίδομα με τον σωστό τρόπο. Ωστόσο, η εκταμίευση απευθείας επιδόματος στους δικαιούχους και όχι η διάθεση κουπονιών ή κινήτρων στην αγορά εργασίας και στην εκπαίδευση απάλλαξε τη βραζιλιανική διοίκηση από τη γραφειοκρατία, καθώς και από τις “ευκαιρίες” για διαφθορά που αυτός γεννά.

Συμπερασματικά, η πολιτική του Bolsa Familia ασφαλώς δεν εξαφάνισε τη φτώχεια και την ανισότητα, ούτε οι βραζιλιάνοι δικαιούχοι του επιδόματος πλέον ευημερούν. Ωστόσο, αποτέλεσε μια εξαιρετικά αποτελεσματική και προς μίμηση πολιτική, που, όπως μαρτυρούν όλοι οι δείκτες, είχε ξεκάθαρα θετικό πρόσημο, ήταν ρεαλιστική και εύκολα εφαρμόσιμη. Ήταν μια προοδευτική λύση που πέτυχε άμεσα αποτελέσματα στην καταπολέμηση οικονομικών

ανισοτήτων, σε αντίθεση με άλλους “ουτοπικούς” στόχους, όπως η θέσπιση παγκόσμιου φόρου εισοδήματος ή η φορολόγηση του offshore πλούτου.

Είναι εμφανές, λοιπόν, ότι στην περίπτωση της Βραζιλίας, δεν μπορεί να γίνει λόγος για επένδυση σε κάποιο συγκεκριμένο τομέα ή κλάδο. Το Bolsa Família θέσπισε κατώτατο μισθό, ρύθμισε τις εργασιακές σχέσεις, ενίσχυσε τους αγρότες και “υποχρέωσε” τους δικαιούχους να εμβολιάζονται, να προνοούν και να μεριμνούν για την υγεία τους. Κατά συνέπεια, το Bolsa Família θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα μέτρο που λειτούργησε ως αρωγός, ώστε οι δικαιούχοι, και κατά συνέπεια, ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού, να υποστηριχθεί πολύπλευρα και να οδηγηθεί στην ανάπτυξη. Είναι όμως αυτό αρκετό; Σαφώς και όχι, αλλά αποδεδειγμένα ήταν μια καλή αρχή ώστε τεθούν οι βάσεις για την εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και της σταδιακής ανάπτυξης.

4.3. Κύπρος: Πώς κατάφερε να μπει σε τροχιά ανάπτυξης μετά τη σφοδρή κρίση που βίωσε;

Άλλο ένα χαρακτηριστικό και ιδιαίτερος εντυπωσιακό παράδειγμα χώρας που ξεπέρασε την κρίση, ορθοπόδησε και μπήκε σε τροχιά ανάπτυξης, συνιστά η Κύπρος. Η εξήγηση σ’ αυτό το success story έρχεται δια στόματος του ίδιου του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, Νίκου Αναστασιάδη, ο οποίος μίλησε στην εκδήλωση της ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ με θέμα “Η Κύπρος Μετά Την Κρίση”, η οποία έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 2017 και περιέγραψε τι συνέβη με την χώρα του.

Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας παραθέτοντας στοιχεία για την τραγική κατάσταση στην οποία ευρίσκετο το κράτος και ο τραπεζικός τομέας κατά την ανάληψη της εξουσίας το 2013, από τον Μάιο του 2011 η Κύπρος βρέθηκε εκτός διεθνών αγορών με ένα απαγορευτικό επιτόκιο δανεισμού που έφτασε στα μέσα του 2012 στο 16%. Πριν την 1η Μαρτίου του 2013, μάλιστα, προηγήθηκαν 22 διαδοχικές υποβαθμίσεις από τους Οίκους Αξιολόγησης και τα διαθέσιμα ρευστά αρκούσαν για κάλυψη των υποχρεώσεων του κράτους που δεν υπερέβαιναν τις 30 μέρες. Οι άμεσες υποχρεώσεις ανέρχονταν σε €3,3 δισ., πέραν της υποχρέωσης για αποπληρωμή του κρατικού ομολόγου της Λαϊκής Τράπεζας ύψους €1,88 δισ. Η οικονομία ήταν ήδη σε βαθιά και παρατεταμένη ύφεση. Την ίδια ώρα, ο τραπεζικός τομέας συντηρούνταν με έκτακτη παροχή ρευστότητας από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, μια ρευστότητα που έφτανε τα €11.4 δισ. Η αγορά, κατά

συνέπεια, βρισκόταν σε κατάσταση πλήρους ανασφάλειας, με πάγωμα επενδυτικών δραστηριοτήτων και τις επιχειρήσεις να κλείνουν η μία μετά την άλλη, με συνεπακόλουθο η ανεργία να ξεπεράσει στο 16%, τη στιγμή που πριν την κρίση, η ανεργία δεν ξεπερνούσε ποτέ το 3%.

Με αυτά τα δεδομένα και με την ολοκλήρωση της μνημονιακής σύμβασης σε εκκρεμότητα, η κυπριακή κυβέρνηση καλούνταν να διαχειριστεί μια χωρίς προηγούμενο κρίση με μοναδικό δίλημμα το εξής: την καθολική κατάρρευση του κράτους και του τραπεζικού τομέα ή την ανάληψη αποφάσεων ευθύνης.

Η πρώτη δύσκολη απόφαση του Eurogroup είχε να κάνει με τη μείωση καταθέσεων, σε συνδυασμό με μια εφάπαξ φορολογία που δεν υπερέβαινε τους τόκους δύο ετών, αλλά κρατούσε στη ζωή και τις δύο τράπεζες, μια απόφαση που δυστυχώς, παρά τα έντονα διαβήματα, απορρίφθηκε από την κυπριακή Βουλή, με αποτέλεσμα τα οδυνηρά γεγονότα της 25ης Μαρτίου, την κατάρρευση δηλαδή της Λαϊκής Τράπεζας και το κούρεμα των καταθέσεων της Τράπεζας Κύπρου που έφτανε το 42,5%.

Αγνοώντας τα όσα δυσοίωνα λέγονταν περί παρατεταμένης ύφεσης και πιθανής χρεοκοπίας, η Κύπρος προχώρησε με τόλμη και αποφασιστικότητα στον ανασχεδιασμό του κυβερνητικού προγράμματος, θέτοντας ως προτεραιότητες:

- Τη διόρθωση των ανισορροπιών στα δημόσια οικονομικά,
- Τη σταθεροποίηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος,
- Την υιοθέτηση τολμηρών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων,
- Την προσέλκυση επενδύσεων με μια σειρά πολεοδομικών και φορολογικών κινήτρων και την αναβάθμιση του ερευνητικού και επιχειρησιακού περιβάλλοντος στη χώρα μας,
- Τον εκσυγχρονισμό και τον εξορθολογισμό του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας.

Εξίσου προσηλωμένη στον στόχο ήταν η πολιτική που ακολούθησε η Κύπρος, σχετικά με την αποκατάσταση της αξιοπιστίας του χρηματοπιστωτικού τομέα. Μέσα από μια σειρά νομοθετικών μέτρων, την ένταξη των συστημικών Τραπεζών και του Συνεργατισμού υπό την εποπτεία του Ενιαίου Εποπτικού Μηχανισμού, αλλά και της αποκατάστασης της αξιοπιστίας του κράτους, έγινε δυνατή η ανακεφαλαιοποίηση των εμπορικών τραπεζών με προσέλκυση κυρίως ξένων θεσμικών επενδυτών, ύψους €1.4 δισ. Πρόσθετη επιβεβαίωση συνιστούν και οι

συνεχείς αναβαθμίσεις της ευρωστίας των εμπορικών τραπεζών από διεθνείς Οίκους Αξιολόγησης, ενώ, η ενίσχυση ρευστότητας επέτρεψε στην Τράπεζα Κύπρου την πλήρη αποπληρωμή του Έκτακτου Μηχανισμού Ρευστότητας ύψους €11.4 δισ.

Παρά τις παραπάνω θετικές εξελίξεις, ωστόσο, ο τραπεζικός τομέας είχε κι άλλες προκλήσεις να αντιμετωπίσει. Η μεγαλύτερη αφορούσε το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων.

Ο τρίτος πυλώνας προτεραιότητας στον οποίο στηρίχθηκε η κυπριακή πολιτική ήταν η προώθηση σημαντικών μεταρρυθμίσεων, με πιο σημαντικές, μεταξύ άλλων:

- Να καταστεί το κράτος πιο φιλικό προς τον πολίτη, με την υιοθέτηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, την πλήρη μηχανογράφηση του Τμήματος Φορολογίας, του Κτηματολογίου και του Τμήματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων, καθώς και την ενίσχυση των Κέντρων Εξυπηρέτησης του Πολίτη και τη δημιουργία Κέντρων Εξυπηρέτησης Αγροτών.
- Ο εκσυγχρονισμός της Δημόσιας Υπηρεσίας, με σειρά νομοσχεδίων τα οποία αφορούν την διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού, τη διασύνδεση του μισθολογίου με την ανάπτυξη του ΑΕΠ, την κινητικότητα δημοσίων υπαλλήλων, ώστε επιτέλους η Δημόσια Υπηρεσία της Κυπριακής Δημοκρατίας να είναι αντάξια των προσδοκιών κάθε Ευρωπαίου πολίτη.
- Ο εκσυγχρονισμός του συστήματος της Υγείας, με κορυφαία μεταρρύθμιση την υιοθέτηση του Γενικού Συστήματος Υγείας.
- Η μεταρρύθμιση της Παιδείας, που με τη ψήφιση μετά από 26 χρόνια ατέρμονων συζητήσεων του νόμου που εισάγει το νέο, αδιάβλητο και αξιοκρατικό σύστημα διορισμών των εκπαιδευτικών.
- Στον τομέα των Μεταφορών με τη λειτουργία του Λιμένος Λεμεσού υπό νέο καθεστώς και την ανάληψη της διαχείρισης του από εταιρείες κολοσσούς.
- Στους τομείς της Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Τουρισμού η κατάθεση νομοσχεδίων που οδηγούν στη σύσταση σχετικών υφυπουργείων.
- Στη δραστική αντιμετώπιση της διαφθοράς.
- Στην ταχεία απονομή της δικαιοσύνης, με τη σύσταση του διοικητικού δικαστηρίου και την εισαγωγή της ηλεκτρονικής δικαιοσύνης.

- Της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και σωρείας άλλων μεταρρυθμίσεων όπως της αμυντικής αναβάθμισης του στρατεύματος, της κάθετης μείωσης της θητείας από 26 σε 14 μήνες κ.ο.κ.

Κομβικής σημασίας, βέβαια, για την κυπριακή πολιτική και οικονομία ήταν και η προώθηση πολεοδομικών και φορολογικών κινήτρων, καθώς και η αναβάθμιση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Ειδικότερα:

- Αντί να αυξηθούν οι φόροι, καταργήθηκαν (π.χ. φορολογία ακίνητης ιδιοκτησίας, ο γνωστός στην Ελλάδα ΕΝΦΙΑ).
- Μειώθηκαν τα μεταβιβαστικά τέλη ακίνητης περιουσίας κατά 50%.
- Προωθήθηκαν φορολογικές εκπτώσεις για όλα τα νέα κεφάλαια που επενδύονται σε κάθε κυπριακή επιχείρηση.
- Επεκτάθηκε η επιταχυνόμενη απόσβεση για βιομηχανικά κτίρια και ξενοδοχεία.
- Δόθηκαν φορολογικά κίνητρα για καινοτόμες και νεοφανείς επιχειρήσεις.
- Δόθηκε και μια σωρεία άλλων φορολογικών κινήτρων σε ξένους επενδυτές, που είχαν ως αποτέλεσμα οι μέχρι στιγμής ξένες επενδύσεις να ξεπερνούν τα €7,5 δισ.

Ταυτόχρονα, σημαντικό μέτρο ήταν η υλοποίηση προγραμμάτων μακράς παραμονής και πολιτογράφησης για αιτούντες - υπηκόους τρίτων χωρών - επενδυτών στην Κύπρο. Τα προγράμματα αυτά επικεντρώνονται στην ταχύτερη χορήγηση αδειών διαμονής, μόνιμης παραμονής, ή ανάλογα με την επένδυση, και απόκτησης κυπριακής υπηκοότητας σε ξένους επενδυτές και επιχειρηματίες που πληρούν συγκεκριμένα οικονομικά κριτήρια.

Πρόσθετα, η κυπριακή κυβέρνηση υιοθέτησε σειρά συγκεκριμένων κινήτρων με στόχο την περαιτέρω διευκόλυνση των επενδύσεων και τη δημιουργία φιλικού περιβάλλοντος προς τις επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, εφαρμόζονται πια μια σειρά μέτρων που περιλαμβάνουν την απλοποίηση των διαδικασιών για την ταχύτερη αδειοδότηση των επενδυτικών έργων και της λειτουργίας των επιχειρήσεων.

Στο πλαίσιο της αναπτυξιακής μεταρρύθμισης, η κυπριακή κυβέρνηση ετοίμασε Δήλωση Πολιτικής για την Επιχειρηματικότητα με στοχευμένες δράσεις για τις επιχειρήσεις και ιδιαίτερα τις νεοφυείς επιχειρήσεις, τα λεγόμενα start-ups. Πολύ σημαντική δράση στον τομέα

αυτό συνιστά και η υιοθέτηση φορολογικών κινήτρων για επένδυση σε νεοφυείς καινοτόμες επιχειρήσεις, το "visa start-ups".

Ιδιαίτερη βάση, βεβαίως, δόθηκε στον πολύ σημαντικό και υποστηρικτικό τομέα για την οικονομία, αυτόν της έρευνας και καινοτομίας. Απώτερος σκοπός των μέτρων και της πολιτικής που εφαρμόστηκε και εξακολουθεί να εφαρμόζεται είναι η μετατροπή της Κύπρου σε περιφερειακό κέντρο εφαρμοσμένης γνώσης. Ως εκ τούτου, η Κύπρος επένδυσε και επενδύει σε νέες πανεπιστημιακές και ερευνητικές υποδομές που υπερβαίνουν τα €300 εκατ., ενώ η Κυβέρνηση προωθεί τη δημιουργία Επιστημονικού Τεχνολογικού Πάρκου ως βασική υποδομή για την προαγωγή της έρευνας, της καινοτομίας και της υψηλής τεχνολογίας στην Κύπρο.

Ο τελευταίος πυλώνας των προτεραιοτήτων που έθεσε η Κύπρος ήταν και είναι ο εκσυγχρονισμός και ο εξορθολογισμός του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας. Στο πλαίσιο αυτό, τέθηκαν στέρεα θεμέλια για ένα Κράτος Πρόνοιας, μεταρρυθμίζοντας το Σύστημα Κοινωνικής Πρόνοιας και εισάγοντας, για πρώτη φορά, το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα. Για πρώτη φορά νέες ομάδες κύπριων πολιτών καθίστανται δικαιούχοι του εν λόγω επιδόματος, όπως μακροχρόνια άνεργοι, αυτοεργοδοτούμενοι που στερούνται του δικαιώματος ανεργιακού επιδόματος, χαμηλόμισθοι και χαμηλοσυνταξιούχοι.

Περαιτέρω, όταν αναλήφθηκε η ηγεσία της Κύπρου από τον κ. Παπαναστασίου, τα κοινωνικά παντοπωλεία ήταν διάσπαρτα σε όλη την Κύπρο, ενώ σήμερα δεν υπάρχει ούτε ένα. Συνολικά, πλέον, 35.100 οικογένειες, 11.300 από τις οποίες το κράτος δεν κάλυπτε προηγουμένως, έχουν πρόσβαση στην κοινωνική πρόνοια. Πέραν της εισαγωγής του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος, το οποίο αναλόγως των μελών του αριθμού της οικογένειας φτάνει μέχρι και €1.250 πέραν της επιχορήγησης επιτοκίου από στεγαστικά δάνεια κ.λ.π., συνεχίζεται κανονικά η υλοποίηση στοχευμένων σχεδίων για την στήριξη της απασχόλησης και την αντιμετώπιση της ανεργίας, αντλώντας πέραν των 100 εκατομμυρίων από ευρωπαϊκά κονδύλια, μέσω των οποίων στηρίχθηκαν 25.000 συμπολίτες μας για την επανένταξη τους στην αγορά εργασίας.

Καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης, παρά την προσήλωση της κυπριακής κυβέρνησης στη διάσωση της οικονομίας και την αντιμετώπιση των σοβαρών κοινωνικών προκλήσεων, υπήρξαν ενέργειες και σε διεθνές πεδίο, ενισχύοντας στην πράξη την οντότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Χαράχθηκε μια αξιόπιστη και ολοκληρωμένη στρατηγική σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο, προκειμένου να αξιοποιηθεί κατά τον βέλτιστο τρόπο η συμμετοχή της

Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση και να αξιοποιηθεί ο σημαντικός γεωστρατηγικός ρόλος της χώρας στην περιοχή.

Η Κύπρος μετατράπηκε σε σημείο θετικής αναφοράς και πυλώνα σταθερότητας και ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο. Πιο συγκεκριμένα, αναβαθμίστηκαν οι σχέσεις της με όλα τα γειτονικά κράτη, καθιερώνοντας θεσμοθετημένες και τριμερείς μηχανισμούς συνεργασίας με την Ελλάδα, το Ισραήλ, την Αίγυπτο, την Ιορδανία, τον Λίβανο και την Παλαιστίνη, ενώ αναβαθμίστηκαν με ουσιαστικό τρόπο οι σχέσεις της χώρας με όλες τις χώρες του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών.

Με την υπογραφή δε της Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας για την Άμυνα στην Ε.Ε. (PESCO), αποδείχθηκε πως η Κύπρος παραμένει στον πυρήνα των εξελίξεων της Ένωσης. Το πλέον σημαντικό είναι η δημιουργία για πρώτη φορά μιας ασπίδας προστασίας της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ευρωπαϊκού συνόρου από τις όποιες έξωθεν επεμβάσεις.

Στο ίδιο ευρωπαϊκό πλαίσιο, περιλαμβάνεται και η ενεργός συμμετοχή της Κύπρου στις Συνόδους Κορυφής των επτά μεσογειακών κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η αδιαμφισβήτητη ενίσχυση του κύρους της Κυπριακής Δημοκρατίας διεθνώς και η ανάδειξη του γεωστρατηγικού ρόλου που αποκτά η Κύπρος ως Ευρωπαϊκό Ενεργειακό Κέντρο, της επέτρεψε να ακολουθήσει τους ενεργειακούς της σχεδιασμούς επιτυχώς, με αποτέλεσμα να αξιοποιηθούν καλύτερα οι φυσικοί πόροι της χώρας. Οι συνεργασίες με κορυφαίες πετρελαϊκές εταιρείες και η ομαλή συνέχιση των διερευνητικών γεωτρήσεων είναι το αποτέλεσμα της σταθερής υλοποίησης μιας καλά σχεδιασμένης ενεργειακής πολιτικής, η οποία στηρίχθηκε σε τρεις στρατηγικούς στόχους / πυλώνες: να προστατευθεί ο γεωστρατηγικός, γεωπολιτικός και γεωοικονομικός ρόλος της χώρας, να ενισχυθεί η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρώπης μέσω της δημιουργίας ενός τρίτου διαδρόμου και να διαφοροποιηθεί το ενεργειακό μείγμα της Κύπρου.

Τέλος, η επίτευξη μιας λύσης σχετικά με το κυπριακό ζήτημα θα είναι ομολογουμένως και η πιο σημαντική μεταρρύθμιση για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας κατά τις επόμενες δεκαετίες. Μια διευθέτηση θα ενισχύσει το ρόλο της χώρας ως πυλώνα ασφάλειας σε μία από τις πλέον ταραχώδεις περιοχές του κόσμου, εμβαθύνοντας παράλληλα τις σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης – Τουρκίας και τη συνολική αρχιτεκτονική σταθερότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στόχος, λοιπόν, της Κύπρου παραμένει να εξελιχθεί σε ένα «φυσιολογικό κράτος», μακριά από εγγυήσεις, επεμβατικά δικαιώματα, μακριά από τη μόνιμη παρουσία, όπως η Τουρκία αξιώνει, τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο με τη δημιουργία στρατιωτικής βάσης.

Συμπερασματικά, το σίγουρο είναι πως δεν έχει αντιμετωπιστεί το σύνολο των προβλημάτων που κλήθηκε να επιλύσει η Κύπρος. Ωστόσο, η σημερινή ισχυρή ανάκαμψη της οικονομίας της Κυπριακής Δημοκρατίας είναι απαλλαγμένη από τις δύο βασικές στρεβλώσεις που είχαν χαρακτηρίσει την προηγούμενη περίοδο της κρίσης, τον υπερβολικό τραπεζικό δανεισμό και τις αλόγιστα υψηλές και ελλειμματικές δημόσιες δαπάνες.

Κοιτάζοντας το μέλλον, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο κ. Παπαναστασίου, στόχοι της Κύπρου παραμένουν:

- Να συνεχίσει να διατηρεί υγιή δημόσια οικονομικά μέσα από μια δημοσιονομική πειθαρχία.
- Να παραμείνει σταθερή σε μια πορεία βιώσιμης ανάπτυξης.
- Να συνεχίσει να στηρίζει την τοπική και ξένη επιχειρηματική κοινότητα και να βελτιωθεί το ήδη φιλικό προς τις επιχειρήσεις οικονομικό περιβάλλον.
- Να ενισχυθεί περαιτέρω το συγκριτικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας.
- Να ενταθούν οι επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο.
- Να συνεχίσουν να δημιουργούνται νέες ευκαιρίες και θέσεις εργασίας.

4.4. Συμπεράσματα

Όπως εκτέθηκε στο παραπάνω κεφάλαιο, υπάρχουν χώρες οι οποίες ξεπέρασαν τη βαθιά κρίση την οποία βίωσαν και έθεσαν την οικονομία τους ξανά σε τροχιά ανάπτυξης. Πρώτο παράδειγμα η **Βραζιλία**, η οποία μέσω του επιδόματος βοήθειας Bolsa Familia ("Οικογενειακό βοήθημα"), το οποίο από το 2003, εισήγαγε μία νέα πολιτική κατά της φτώχειας, με αποτέλεσμα να μειωθούν θεαματικά τα ποσοστά ακραίας φτώχειας. Για το λόγο

αυτό άλλωστε, το οικογενειακό αυτό βοήθημα αποτέλεσε και εξαγωγίμο προϊόν, το οποίο εφάρμοσαν και άλλες χώρες όπως η Χιλή, η Κολομβία και το Μεξικό. Δεύτερο παράδειγμα συνιστά η **Κύπρος**, το success story της οποίας, έρχεται δια στόματος του ίδιου του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, Νίκου Αναστασιάδη, όπως αυτό επεξηγήθηκε στην εκδήλωση της ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ με θέμα "Η Κύπρος Μετά Την Κρίση", η οποία έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 2017. Όπως αναλύθηκε, λοιπόν, η Κύπρος έθεσε ως προτεραιότητα την διόρθωση των ανισορροπιών στα δημόσια οικονομικά, τη σταθεροποίηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, την υιοθέτηση τολμηρών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, προκειμένου μέσα από τον εκσυγχρονισμό να αντιμετωπιστούν οι διαχρονικές παθογένειες, την προσέλκυση επενδύσεων με μια σειρά πολεοδομικών και φορολογικών κινήτρων και την αναβάθμιση του ερευνητικού και επιχειρησιακού περιβάλλοντος στη χώρα μας, και τέλος, τον εκσυγχρονισμό και τον εξορθολογισμό του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού. Περαιτέρω, τέθηκαν και άλλες, εξίσου ζωτικής σημασίας προτεραιότητες, όπως η προσπάθεια να καταστεί το κράτος πιο φιλικό στον πολίτη, η αναβάθμιση του Τομέα των Δημόσιων Υπηρεσιών, της Υγείας, της Παιδείας, των Μεταφορών, της Ανάπτυξης και του Τουρισμού, καθώς και η βασικός στόχος της πάταξης της διαφθοράς, της αποτελεσματικότερης απονομής της δικαιοσύνης και των μεταρρυθμίσεων σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Όπως, τέλος, τονίστηκε από τον Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, στόχο αποτέλεσε η προώθηση πολεοδομικών και φορολογικών κινήτρων και η αναβάθμιση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, με απώτερο σκοπό τις εγχώριες και ξένες επενδύσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Νικολαΐδης Ηλίας (Οκτώβριος 2016) *“Case Study: Πώς η Βραζιλία Καταπολέμησε τη Φτώχεια, Η ιστορία του Bolsa Familia, ενός από τα πιο επιτυχημένα προγράμματα κατά της φτώχειας όλων των εποχών”* <https://www.dianeosis.org/2016/10/brazil/>, ημερομηνία πρόσβασης 15/7/2018
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Η Ομιλία Του Προέδρου Της Κύπρου Νίκου Αναστασιάδη, Ολόκληρη η τοποθέτηση του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Νίκου Αναστασιάδη στην εκδήλωση της διαΝΕΟσις *“Η Κύπρος Μετά Την Κρίση”* (Νοέμβριος 2017) <https://www.dianeosis.org/2017/11/nikos-anastasiadis-omilia-cyprus-after-the-crisis/>, ημερομηνία πρόσβασης 20/8/2018

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βασιλόπουλος Γ., Μπιλά Α. (1995), *Περιφερειακές Ανισότητες και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης στην Ελλάδα 1971-1991*, Εκδόσεις Κέντρου Έρευνας Περιφερειακής Αναπτύξεως «Ιερόνυμος Πίντος»
- Γιαννέλης Δ., Παντελίδης Π. (2014), *Εισαγωγή στην Οικονομική Θεωρία*, Εκδόσεις Κεντρική Διάθεση Bookstation.gr
- Καραμούζης Ν., Χαρδούβελης Γ. (2011), *Από τη διεθνή κρίση στη κρίση της Ευρωζώνης και της Ελλάδας: Τι μας επιφυλάσσει το μέλλον;*, Εκδόσεις Λιβάνη
- Ρέππας Π. (1991), *Οικονομική Ανάπτυξη - Θεωρία και Στρατηγικές*, Εκδόσεις Παπαζήση

2. ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Dominick Salvatore (2007), *Επιμέλεια: Β. Πέκκα - Οικονόμου, Μετάφραση: Α. Σοκοδήμος, Επιχειρησιακή Οικονομική στο Διεθνές Οικονομικό Περιβάλλον*, Εκδόσεις Gutenberg
- Gregory N. Mankiw, Mark P. Taylor (2010), *Αρχές Οικονομικής Θεωρίας Με αναφορά στις Ευρωπαϊκές Οικονομίες, Τόμος Α' - Μικροοικονομική*, Μετάφραση: Α. Σακκά, Επιστημονική Επιμέλεια: Θ. Λιανός
- Gregory N. Mankiw, Mark P. Taylor (2010), *Αρχές Οικονομικής Θεωρίας Με αναφορά στις Ευρωπαϊκές Οικονομίες, Τόμος Β' - Μακροοικονομική, Συμπλήρωμα Για τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2007 - 2009*, Μετάφραση: Α. Σακκά, Επιστημονική Επιμέλεια: Θ. Λιανός
- Lequiller François, Blades Derek, *Understanding National Accounts (OECD Publishing, 2006)*
- Robert Solow (1956): "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, τόμος 70, Φεβρουάριος

- Swan, Trevor W. (November 1956). "Economic growth and capital accumulation". *Economic Record*. Wiley.

3. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ (ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΞΕΝΟΙ)

- Αλογοσκούφης Γ. (2013). "Δυναμική Μακροοικονομική", <https://dynamicecon.files.wordpress.com/2013/02/dynmac-lect-1-slides.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης 24/09/2017
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Τσακλόγλου Πάνος, Οικονομίδης Γιώργος, Παγουλάτος Γιώργος, Τριαντόπουλος Χρήστος, Φιλιππόπουλος Αποστόλης (Απρίλιος 2016) "Ένα νέο Αναπτυξιακό Πρότυπο για την Ελληνική Οικονομία και η Μετάβαση σε αυτό", <https://www.dianeosis.org/research/productionmodel/>, ημερομηνία πρόσβασης 30/09/2017
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Γεωργακόπουλος Θοδωρής (Σεπτέμβριος 2017) "Η Μεγάλη Χαμένη Ευκαιρία Της Κρουαζιέρας", <https://www.dianeosis.org/2017/09/i-megali-proklisi-tis-krouazieras/> ημερομηνία πρόσβασης 29/4/18
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Γεωργακόπουλος Θοδωρής (Ιούνιος 2016) "Τι Πέτυχε Η Άρση Του Καμποτάζ", <https://www.dianeosis.org/2016/06/ti-petyxe-i-arsi-tou-cabotage/>, ημερομηνία πρόσβασης 29/4/18
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ (Νοέμβριος 2016) "Η Έρευνα ως μοχλός Ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, German Institute for Economic Research DIW Econ", https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2016/11/research_policy_gr_28-11_2.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 12/5/2018
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Γεωργακόπουλος Θοδωρής (Νοέμβριος 2016) "Έρευνα & Καινοτομία Στην Ελλάδα - Μια Μελέτη", https://www.dianeosis.org/2016/11/research_policy/, ημερομηνία πρόσβασης 12/5/2018
- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Νικολαΐδης Ηλίας (Οκτώβριος 2016) "Case Study: Πώς η Βραζιλία Καταπολέμησε τη Φτώχεια, Η ιστορία του Bolsa Familia, ενός από τα πιο επιτυχημένα προγράμματα κατά της φτώχειας όλων των εποχών" <https://www.dianeosis.org/2016/10/brazil/>, ημερομηνία πρόσβασης 15/7/2018

- ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, Η Ομιλία Του Προέδρου Της Κύπρου Νίκου Αναστασιάδη, Ολόκληρη η τοποθέτηση του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Νίκου Αναστασιάδη στην εκδήλωση της διαΝΕΟσις "Η Κύπρος Μετά Την Κρίση" (Νοέμβριος 2017) <https://www.dianeosis.org/2017/11/nikos-anastasiadis-omilia-cyprus-after-the-crisis/>, ημερομηνία πρόσβασης 20/8/2018
- Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - International Monetary Fund, <https://goo.gl/KFbkRq>, ημερομηνία πρόσβασης 17/09/2017
- Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - International Monetary Fund, (<https://goo.gl/tuf2FT>), ημερομηνία πρόσβασης 17/09/2017
- Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - International Monetary Fund, <https://goo.gl/MBLTnR>, ημερομηνία πρόσβασης 23/09/2017
- Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - International Monetary Fund, <https://goo.gl/cEJskM>, ημερομηνία πρόσβασης 23/09/2017
- Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών (Ι.Ο.Β.Ε.), "Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, Τριμηνιαία Έκθεση 02/18, http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q2_2018_REP_GR.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 28/08/2018
- Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών (Ι.Ο.Β.Ε.), Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία 02/18, (Ιούλιος 2018), http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q2_2018_PRE_GR.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 28/08/2018
- Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝ.Σ.Ε.Τ.Ε.)
- ΙΝΣΕΤΕ, "Οι προοπτικές του εισερχόμενου τουρισμού στην Ελλάδα το 2018", http://www.insete.gr/Portals/0/meletes-INSETE/01/2018_Outlook-2018.pdf, ημ/νία πρόσβασης 29/4/2018
- Κουκάκης Θανάσης (10 Οκτωβρίου 2017) CNN Greece, <http://www.cnn.gr/oikonomia/story/101039/dnt-provlepei-anaptyxi-2-6-gia-tin-ellada-to-2018>, ημερομηνία πρόσβασης 14/10/2017
- Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC)

- Παπαδημητρίου Γιάννης - Τέως Σύμβουλος Οικ. και Εμπορικών Υποθέσεων (Υπ. Εξωτερικών) (2016), ΕΞΑΓΩΓΕΣ – ΓΙΑΤΙ, <https://ykpapadimitriou.wordpress.com/2016/01/>, ημερομηνία πρόσβασης 23/09/2017
- Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
- Τσακλόγλου Πάνος - Διδάσκων Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (2017), Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών, Μάθημα “Οικονομική Ανάπτυξη”, <https://goo.gl/tBFeg8> ημερομηνία πρόσβασης 08/09/2017
- Hauge Jostein. (September 2014). Africa’ s economic ‘rise’ does not reflect reality, The Guardian, <https://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2014/sep/03/africa-economic-rise-does-not-reflect-reality>, ημερομηνία πρόσβασης 24/09/2017
- McKinsey & Company, Athens Office (2011), “Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά, Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας”, http://www.sev.org.gr/Uploads/pdf/Greece_10Years_Ahead_Executive_summary_Greek_version_small.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10/05/18
- News.gr, <https://www.news.gr/oikonomia/article/1249028/o-ikos-fitch-anavathmise-tin-ellada.html>, Αύγουστος 2018, ημερομηνία πρόσβασης 28/08/2018
- Profit Point, “ΟΙ ΒΑΣΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ”. <https://goo.gl/PEV339>, ημερομηνία πρόσβασης 23/09/2017
- The World Factbook, The Central Intelligence Agency, United States of America, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2078rank.html>, ημερομηνία πρόσβασης 23/09/2017
- UNESCO
- United Nations Statistical Division, Methodology for the National Accounts Main Aggregates Database, <https://unstats.un.org/unsd/snaama/introduction.asp> ημερομηνία πρόσβασης 17/09/2017
- World Economic Forum. (September 2017). “The Global Competitiveness Report 2017–2018”, <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>. ημερομηνία πρόσβασης 01/10/2017